

*Arató László – Knausz Imre – Mihály Ottó –
Nahalka István – Trencsényi László*

Az egyszintű, kompetencia- központú érettségi-felvételi vizsga koncepciója

Az itt közölt koncepció a Felsőoktatási Tudományos Tanács (FTT) által irányított Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térhez Program keretében készült. A munka irányítója: Mihály Ottó volt. A koncepciót a Felsőoktatási Tudományos Tanács 2003. április 9-én tartott ülésén megvitatta és azt a felsőoktatás modernizációját szolgáló felsőoktatás-fejlesztési koncepció részeként elfogadta. A koncepciót az FTT felkérésére az Országos Érettségi és Vizsgabizottság (OÉVB), majd ezt követően az Országos Köznevelési Tanács (OKNT) is napirendjére tűzte. Ez utóbbi a 2003. május 8-i üléséről kiadott Közleményében a következőket olvashatjuk: „Fentiekhez kapcsolódva 11 igen és 1 tartózkodás mellett határozat született arról is, hogy az OKNT szólítsa fel a minisztériumot, mindazon feltételek biztosítására, amelyek mind az alapvizsga, mind az OÉVB által elének tervezett érettségi részletes kidolgozásához és egy későbbi időpontban történő bevezetésének előkészítéséhez elengedhetlenek.”

az iskolakultúra 2003/8 melléklete

Miért van szükség új érettségre?

Magyarországon 1997 óta zajlik az érettségi vizsga módosításának folyamata, amely elsősorban a középiskolai (érettségit adó) képzés tömegessé válására adandó válaszokat kereste, illetve a felsőoktatási felvételi kiváltására szolgált. A reformfolyamatban elsősorban az érettségi kétszintűvé tétele, illetve az emelt szintű érettségek felsőoktatási felvételiként történő elfogadása jelentett újítást a korábbi rendszerhez képest. A 40/2002 (V. 24) számú, a kétszintű érettségre vonatkozó miniszteri rendelet ugyanakkor számos ponton reprodukálta az érettségi korábbi rendszerének már régóta elavult és diszfunkcionális sajátosságait.

- A vizsgatárgyak rendszere leképezi a tantárgyi struktúrát, azaz nem történt előrelépés a komplexebb, tantárgyakon átnyúló kompetenciák mérése irányába.

- A vizsga jellegét a kötelező tantárgyak határozzák meg, azaz alig nőtt a tanulók választási lehetősége.

- Túlzottan ismeretcentrikus, akadémikus jellegű tudást követel meg a jelöltektől.

Míndezek következtében igen kevésbé méri a felsőoktatási tanulmányokra való alkalmasságot.

A társadalmi viszonyok megváltozása, az oktatással, képzéssel kapcsolatos elvárások, igények átalakulása (a középiskolázás és a felsőoktatás tömegessé válása, a demográfiai viszonyok alakulásának tendenciái, a szükséges tudás természetével, jellegével, struktúrájával kapcsolatos új szükségletek, az esélyegyenlőtlenség csökkentésének társadalmi-politikai kényszere, a gazdasági versenyképesség követelményei, a tudásalapú társadalom kihívásai, az élethosszig tartó tanulás szükségszerűsége, a felnőttképzési „bumm”) sok szempontból új helyzetet teremtett. A kétszintű érettségi a felsőoktatási felvétel szempontjából inadekvát eszköz már ma is, de a bolognai folyamat néven ismertté vált átalakulás következményeivel számolva a jövőben még kevésbé lesz megfelelő.

- Emelt szintű vizsga letételére nincs szükség, mert az annak teljesítéséhez szükséges tudás vagy része a felsőoktatási intézmény saját képzési programjának, vagy egyáltalán nem hasznosítja azt.

- A felvételi kapacitások szempontjából az emelt szint iránti esetleges igény a meglévő kapacitások kihasználatlanságát eredményezheti (számos intézményben már ma is minden jelentkezőt felvesznek), a lineáris építkezésű, belső szelekciót biztosító képzés pedig a „minőségi” problémákat is kezelni tudja.

- A kétszintű érettségi tantárgycentrikus jellege, túlzott specializáltsága következtében teljesen ellentétes a „bolognai folyamat” következtében előálló belépési feltételekkel. A tömegessé váló felsőoktatás alsó szintjén (BA) várhatóan a jelenleginél kisebb mértékű specializáció, egy kevésbé akadémikus jellegű képzés valósul meg, így az érettségi vizsga kétszintűsége és kizárólagosan tantárgyi – szakosító – jellege elveszíti létjogosultságát.

Az említett folyamatok figyelembevételével az általunk kidolgozott érettségivizsgakoncepciót az alábbi peremfeltételek megléte esetén tartjuk érvényesnek:

- A jelenlegi szabályozással ellentétben, de a 2005-ben életbe lépő szabályozással egyezően – egyes speciális esetektől eltekintve (pl. művészeti jellegű felsőoktatás) – nincs külön, a felsőoktatás jog- és feladatkörébe tartozó felvételi vizsga. A felvételi vizsga funkcióját is az ún. „vízumértékű” érettségi vizsga tölti be.

- A belépés egy lineárisan építkező, belső tagoltságú (BA, MA, PhD) rendszerbe történik. Az érettségi koncepció számolhat a felsőoktatáson belüli ún. utószelekciós mechanizmusokkal.

- A felsőoktatás első szakaszában még az általánosabb jellegű képzés a domináns, a szakmai differenciálódás feljebb tolódik a rendszerben. Ez indokolja, hogy a vízum jel-

legű érettségi vizsga középpontjába a felsőfokú tanulmányokra való általános alkalmasságot mérő vizsgaelemeket állítsuk, és a szakmai irányú felkészültséget is inkább tárgy-kombinációkra épített (a Nemzeti alaptanterv műveltségi területeivel összhangban lévő) vizsgatárgyakban nyújtott teljesítmények alapján értékeljük.

– A felsőoktatás a „nyitott kapu” elv alapján működik, az érettségi felvételi jogosultságot jelent. A bejutási korlát ennek birtokában csak praktikus jellegű. Ez az elv feltételezi annak szabályozását, hogy a helyhiány miatt fel nem vettek a későbbi években újabb vizsga nélkül bejuthassanak.

– A teljes értékű középiskolázást érettségi vizsga hitelesíti. Ez kizárja a záróvizsga nélküli – lásd pl. a svéd modellt –, de felvételi vizsgához kötött felsőoktatási belépést mint megoldást.

A vizsga egészére vonatkozó javaslatok

A vizsga funkciói és a vizsgált kompetenciák

Az érettségi vizsga azt kívánja mérni, hogy a jelöltek korábbi tanulmányaik során milyen mértékben sajátították el a felnőtt kori folyamatos tanuláshoz, a képzési és önképzési folyamatokban való aktív részvételhez és különösen a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges kompetenciákat, beleértve ebbe a kritikus gondolkodás és a problémamegoldás képességeit. Ez lehetővé teszi a felsőoktatási felvételi szelekciós funkció megvalósítását anélkül, hogy a felsőoktatási intézményeknek külön felvételi vizsgát kellene szervezni. A vizsga országosan összehasonlítható eredményeket kíván produkálni. Ennek garanciái:

- a központi (külső) írásbeli vizsgák döntő szerepe,
- a belső szóbeli vizsgákat szabályozó központi dokumentumok,
- a belső szóbeli vizsgákon szakmailag és pedagógiai mérési szempontból kompetens vizsgabiztosok részvétele,
- egyes esetekben külső tanárok részvétele a jelöltek produktumainak értékelésében.

Az érettségi vizsga másfelől lezárja a középfokú tanulmányokat és visszahat a középiskolai oktatás tartalmára. Olyan érettségire van szükség, amely arra ösztönzi a középiskolákat, hogy a tanulókat a lehető leghatékonyabban fejlesztő tananyagokat és módszereket alkalmazzák, messzemenően figyelembe véve felkészültségüket, motivációjukat, kulturális sajátosságait. Ennek garanciái az általunk kidolgozott modellben:

– a lehető legnagyobb mértékben tananyagfüggetlen, kompetenciaközpontú követelményrendszer,

– egy, a tanulók középiskolai teljesítményét mérő vizsgatárgy (Önálló projekt).

Az új érettségi azokat a kompetenciákat kívánja vizsgálni, amelyek mintegy előrejelzik a felsőfokú tanulmányok folytatására való alkalmasságot, illetve általában a felnőttkori tanulási folyamatokban várható eredményességet. Modellünkben ezek a kompetenciák a következők:

- a világról szóló különböző tartalmú közlések, különösen a nyomtatott szövegek megértése;
- logikus, kritikus gondolkodás;
- önálló ismeretszerzés és ismeretfeldolgozás előre meghatározott célok mentén;
- hatékony, alkalmazásképes tudás megszerzését eredményező tanulási eljárások birtoklása;
- problémafelismerés és problémamegoldás;
- a tudás hatékony közlése szóban és írásban, érvelés;
- együttműködés a társakkal valamely cél elérése érdekében;
- elmélyült tudás legalább egy műveltségi területen;
- kommunikáció legalább egy idegen nyelven.

A felvételi szelekciós funkció teljesülése

A vizsga értékelése pontozással történik. Az összpontszám az egyes részvizsgákon szerzett pontszámából alakul ki vizsgatárgyanként egyenlő arányban.

Az egyes felsőoktatási intézmények.

- önállóan szabhatják meg felvételi ponthatárait;
- a „Kötelezően választható műveltségterületi vizsga” (lásd: Vizsgatárgyak) tárgyai közül megjelölhetik az általuk preferált tárgyat;
- javasolhatnak tárgyakat a „Szabadon választott vizsgatárgyak” köréből;
- megszabhatják, hogy az egyes vizsgatárgyak eredményeit milyen súlyokkal veszik figyelembe;
- az „Idegen nyelv” vizsga esetében előírhatják a középfokú nyelvvizsgálóval azonos értékű pontszám elérését.

A vizsga lebonyolítása és a korrekció lehetősége

A jelenlegi szabályozástól eltérően az új modellben nem kell az egyes vizsgatárgyakból egy időben vizsgázni. Az elmaradt vizsgák a középiskolai tanulmányok befejezése után is pótolhatók. Elképzelhető olyan szabályozás is, amely külön vizsgadíj befizetése ellenében lehetővé teszi a korrekciós vizsgát, azaz az egyszer már letett vizsga megismétlését a szerzett pontszám emelése céljából. Ez nem vonatkozik az Önálló projekt elnevezésű vizsgára, amely szorosan a középiskolai tanulmányokhoz kötődik, és csak azok keretében tehető le.

A belső szóbeli vizsgát is tartalmazó idegen nyelvi érettségi esetében a szerzhető pontszámok vonatkozásában is szabályozni kell az állami nyelvvizsgálóval történő kiváltás lehetőségét.

Az egyes vizsgatárgyak jellemzői

Önálló projekt (kötelező vizsgatárgy)

A jelöltnek a középiskola utolsó tanévében egy önálló „mestermunkát” kell elkészítenie. A projekt eredménye lehet írásmű (szöveg), művészeti vagy technikai alkotás.

A téma lehet:

- történelmi-társadalomismereti,
- irodalmi-nyelvtudományi,
- természettudományos, technikai,
- matematikai, informatikai,
- művészeti.

A vizsga két részből áll: egy, a középiskola utolsó évében teljesítendő gyakorlati részből (a projekt elkészítése) és egy a vizsgaidőszakban sorra kerülő szóbeli részből. Itt a jelölt számot ad a megszerzett tudásról, arról, hogy a munkát valóban ő végezte el, a munka során alkalmazott főbb gondolatmeneteiről, a felmerült problémák megoldásáról, továbbá az együttműködés jellegéről. Ez a vizsga alkalmat kínál arra is, hogy a jelölt összefüggően ismertesse munkája eredményeit, így a szakszerű verbális kommunikáció készségeit, gondolkodásának logikusságát, kritikus jellegét, kreativitását is méri.

Alapvetően belső vizsgáról van tehát szó, az értékelésben azonban megjelennek az objektivitást erősítő külső elemek is. A projekt eredményét (a dolgozatot) két, az iskolában nem tanító tanár értékeli előre rögzített értékelési szempontok alapján. A pontszám a két értékelés átlagából alakul ki. A szóbeli vizsgán a témavezető, az iskola egy további tanára és egy külső szakember (tanár) vesz részt, és a pontszámot közösen alakítják ki.

A projektek értékeléséhez és a szóbeli vizsgák lebonyolításához részletes útmutatót kell készíteni, amelyek garantálnák a vizsga validitását és megbízhatóságát.

A projektfeladat megvalósítása során a jelölteknek a következő eredményeket kell bemutatniuk: (1) a projekt végeredményének, produktumának leírása, (2) munkanapló, amelyben a jelölt bemutatja a projekt megvalósításának folyamatát, és (3) portfólió, amely a munka során született dokumentumokkal illusztrálja a tevékenység egészét.

A projekt elkészítése részben a tanulók közti együttműködésben kell, hogy történjék. A projekt leírásában és az időigényt tekintve ez meg kell, hogy haladja az 5%-os arányt, de ha 20%-ot meghalad, akkor már dokumentálni kell, hogy a jelölt mely részeket végezte önállóan. A kooperatív tevékenység mértéke a 40%-ot nem haladhatja meg.

Követelmények (vizsgálandó kompetencianyalábok):

- megismerési folyamatok önálló megszervezése,
- az információs és kommunikációs technológia alkalmazása az ismeretszerzés során,
- problémamegoldó gondolkodás,
- saját megismerési és alkotási folyamatokra való tudatos reflexió,
- szakszerű kommunikáció, eredmények szóbeli, írásbeli közlése,
- a kivétel áttekinthetősége, esztétikuma,
- együttműködés társakkal egy közös munka során.

Általános műveltségi vizsga (kötelező vizsgatárgy)

Komplex vizsgatárgyról van szó, amely nem feleltethető meg közvetlenül egyik középiskolai tantárgynak sem. A vizsgált kompetenciák és tudástartalmak ugyanakkor többé-kevésbé kötődnek a következő hagyományos iskolai tantárgyakhoz:

- magyar nyelv és irodalom,
- matematika,
- történelem és társadalmi ismeretek,
- természettudományok: fizika, kémia, biológia, földrajz,
- informatika,
- művészetek.

A jelöltek egy központilag elkészített feladatlapot oldanak meg. A megoldásokat a felkészítő tanár központilag kiadott részletes előírások alapján pontozza, a vizsgaközpont ezt szűrőpróbaszerűen ellenőrzi. A vizsgának szóbeli komponense nincs. Az írásbeli időtartama 240 perc.

Követelmények (vizsgálandó kompetencianyalábok):

A vizsga a szövegértéshez és szövegalkotáshoz kapcsolódó kompetenciákat vizsgálja, de tágan értelmezi mind a szöveg, mind a megértés (értelmezés) fogalmát.

Szövegtípusok tartalom szerint:

- történelmi tárgyú elbeszélő szöveg, esetleg eredeti forrás;
- szépirodalmi szöveg;
- a mindennapi életben előforduló dokumentum (használati utasítás, menetrend, kérdőív stb.);
- a mindennapi élethez kapcsolódó autentikus matematikai problémát tartalmazó szöveg (hirdetés, újságcikk stb.);
- a mindennapi élethez kapcsolódó autentikus természettudományos problémát tartalmazó szöveg (kutatási jelentés részlete, adatsor, ismeretterjesztő közlemény stb.);

Szövegtípusok forma szerint:

- összefüggő szövegek;
- vizuális jelekkel, tipográfiai eszközökkel, ikonokkal erősen tagolt szövegek (hirdetmény stb.);
- táblázatok, adatsorok;
- „vizuális szövegek” (mozgó- és állóképek, képzőművészeti alkotások, térképek, diagramok stb.).

Az értelmezés (és szövegalkotás) komponensei:

- a felszíni jelentés elemi szintű megértése, dekódolás;
- keresés a szövegben, a szükséges információ megtalálása;
- a szöveg átalakítása egyik kódrendszerből egy másikba (pl. folyamatos szövegből diagram, adatok alapján folyamatos szöveg alkotása);
- szövegek, illetve szövegrészek összehasonlítása, az ellentmondások felismerése;
- következtetések levonása, problémamegoldás;
- az új információ összevetése a meglévő tudással;
- a szöveg értékelése formai szempontból (megfelelés a műfaji követelményeknek);
- a szövegben rejlő értéktételezések azonosítása, összevetése a saját értékrenddel, érvelés.

Idegen nyelv (kötelező vizsgatárgy)

Az idegen nyelvi vizsga a tanuló által egy központilag rögzített listából kiválasztott nyelvből a tanuló nyelvi készségeinek felmérésére szolgál. A lista bármelyik eleme választható. Ha a tanuló iskolájában nincs az adott nyelv tanítására végzettséggel rendelkező tanár, akkor a vizsga a központi vizsgáztatás keretei közt bonyolódik. A vizsga az érettségi vizsgakövetelmények részeként kidolgozandó idegen nyelvi vizsgakövetelmények alapján zajlik.

Az idegen nyelvi vizsga teljes mértékben külső vizsga. Írásbeli és szóbeli vizsgát tartalmaz az akkreditált nyelvvizsgák számára előírt rendszerben. Amennyiben a tanuló állami nyelvvizsgát tesz, akkor azt elismerik az idegen nyelvi érettségi teljesítéseként (ma is ez a helyzet). Akik ténylegesen érettségiznek, azok számára a vizsgát az érettségi vizsgaközpont szervezi meg. Biztosítani kell annak a jogi feltételeit, hogy a kétféle nyelvi vizsga ekvivalens legyen.

Kötelezően választható műveltségterületi vizsga

Választható vizsgatárgyak:

- anyanyelv és irodalom,
- matematika,
- ember és társadalom,
- ember és természet,
- földünk és környezetünk (1),
- művészetek,
- informatika.

A vizsgatárgyak tehát komplex műveltségi területeket fognak át. Az érettségi követelményrendszerben természetesen körültekintően meg kell határozni, hogy az egyes vizsgatárgyak milyen tudásterületekre épülnek – anélkül azonban, hogy az anyag részletesen felsorolná a számon kérhető ismeretelemeket.

A Kötelezően választható műveltségterületi vizsga két komponense egy központilag kidolgozott feladatokon alapuló külső írásbeli és egy belső szóbeli vizsga. Az írásbeli vizsga időtartama 240 perc. Azért javasolunk e helyen belső vizsgát is, mert a pedagógus ismeri az általa tanított program sajátosságait, hangsúlyait, s a belső vizsgán nyílik mód arra, hogy a közösen kialakított tudásrendszer belső összefüggései is megvilágíthatódnak. Az írásbeli vizsga feladatlapjainak javítását az iskola pedagógusai végzik egy megfelelően részletes útmutató alapján. A szóbeli vizsga tételei részben központiak, részben az iskolában állítják össze őket, egy részletes útmutató segíti az értékelést, és a szóbeli vizsgán részt vesz egy külső, szakmailag és pedagógiai mérési szempontból kompetens vizsgabiztos.

A vizsga az általános műveltségi vizsga analógiájára képzelhető el azzal az eltéréssel természetesen, hogy itt a választott műveltségi területen való alaposabb és mélyebb tájé-

kozódást kívánjuk vizsgálni. Az adott területen nagyobb terjedelmű tárgyi tudásra kell a jelöltnek támaszkodnia, alaposabban kell ismernie az adott területre jellemző gondolkodási algoritmusokat, átfogó fogalmakat és azok rendszereit, összefüggéseket, törvényeket, elméleteket, modelleket, problémátípusokat és szimbólumrendszereket.

Követelmények (vizsgálandó kompetencianyalábok):

A vizsga az egész érettségi által mért kompetenciákat, képességeket, készségeket tudásterület-specifikus megjelenésükben vizsgálja, s ezzel valamely tudásterület információkkal való telítettségéről, szervezethezességéről, elérhetőségéről, használhatóságáról, más tudásterületekkel való kapcsolatáról, a tudásterület elemei tudományos ismereteknek való megfeleléséről ad értékelést. A vizsga azonban nem egyszerűen a műveltségi terület részismereteinek birtoklását vagy nem birtoklását értékeli (az ismeretek egyszerű felidézését kérve pusztán), hanem gondolkodást, elemzést, értékelést, önálló véleményalkotást, problémák megoldását, döntést igénylő feladatokat tartalmaz, amelyek megoldása során a műveltségterületi tudást kell használni.

Szabadon választható vizsgatárgy

Bármilyen tárgy választható, amely az időközönként felülvizsgált országos listán szerepel. Választható második idegen nyelv is, illetve második műveltségterületi vizsga, ezekben az esetekben a vizsga jellege természetesen e vizsgatárgyak általános szabályozásának felel meg. Jellemzően írásbeli vizsga, de a tárgy jellegétől függően lehet szóbeli vagy gyakorlati is, illetve ezek valamilyen kombinációja.

Hatások és összefüggések

Helye a közoktatási vizsgarendszerben

Az érettségi a középiskolai képzés befejezése után leteendő egyetlen vizsga. Kiváltja a felsőoktatási felvételit, amelyet csak nagyon indokolt, speciális esetekben kellene megtartani az alkalmasság megítélésére (pl. művészeti felsőoktatás).

Az érettségihez kötött szakképzéshez történő funkcionális alkalmazkodást az Önálló projekt, a Kötelezően választható műveltségterületi és a Szabadon választható vizsgatárgyak által felkínált kombinációs lehetőségek biztosítják.

Az érettségi és a funkcióját tekintve jelenleg bizonytalan státuszú és tartalmú, a 10. évfolyam elvégzését követő általános műveltségi vizsga viszonyát, illetve ez utóbbi vizsga követelményrendszerét az átdolgozott NAT alapján lehet és kell tisztázni.

Hatása a középiskolai oktatásra

Az új érettségi vizsga mindenekelőtt az oktatás képességfejlesztő jellegének erősödése és – a NAT egyik alapvető tartalomszervező elvével szinkronban – a komplexebb tananyag szervezés terén, illetve irányában hathat a középiskolai képzésre. Az egyes tantárgyak tanítása során háttérbe szorul az ismeretek mechanikus, magolás jellegű, használható tudást nem eredményező felhalmozása, illetve a jól begyakorolható feladat-megoldási algoritmusok időleges teljesítést eredményező bevésése. Fontosabbá válik viszont a jól szervezett tudásrendszerek felépítése, a tudásrendszerek struktúráját megszabó elemek (átfogó fogalmak, fogalmi rendszerek, összefüggések, elméletek) tartósabb, alkalmazásorientált megtanítása és megtanulása, a tudás hétköznapi relevanciájának, adaptívitásának, használhatóságának bemutatása és beláttatása.

Az érettségi visszahathat a megelőző oktatás értékelési folyamataira is, amennyiben azok korszerűbbé, szakszerűbbé válnak, sokkal inkább az alkalmazásképes, hosszú távon alkalmazható, megértett tudás meglétét értékelik. A mainál lényegesebb szerepet kaphat az oktatásban az interdiszciplináris megközelítés, a különböző tudásterületek közti kapcsolatok építése, mert az érettségien előforduló feladatok igénylik az így megszerezhető

tudást. Ezzel kifejezettebbé válhat a fejlesztési folyamatok során, illetve az iskolai innovációs folyamatokban a tantárgyi integrációra való törekvés, valamint a hagyományos megnevezésű tantárgyak komplexebb tétele iránti igény. Pozitív hatása lehet az érettséginek, hogy szinte minden tantárgy tanítása során fontossá válik a szövegértési, szövegalkotási és a kommunikációs készségek fejlesztése.

Az e javaslat szerinti érettségi vizsga további hatása lehet, hogy a középiskolai tanulmányok utolsó egy-két éve a projektmunka, illetve az érettségire való készülés miatt a korábbi évektől eltérő karaktert kap.

A műveltségterületi vizsga (a NAT szabályozási intencióival megegyezően) erősíti a hagyományos tantárgyak közötti integrációs folyamatokat, növeli a tantárgyközi tudás jelentőségét súlyát.

Hatása az érettségit követő szakképzésre

A szakképzés lényegében ugyanolyan értelemben profitál az új érettségiből, mint a felsőoktatás. A logikus, kritikus, kreatív gondolkodásra, tanulásra, problémamegoldásra, kommunikációra, döntésre, együttműködésre magasabb szinten felkészített fiatalok a szakma tanulása során is jobban megállják a helyüket.

Hatása a pedagógusképzésre és -továbbképzésre

A közvetlen hatásokat illetően egyrészt az érettségi miatt is átalakuló oktatás személyi szakmai feltételeinek megteremtésében, másrészt az új érettségi értékelési feladataihoz szükséges mérési, értékelési kompetenciák kialakításában kell a jelenleginél lényegesen magasabb szintű képzést biztosítani. Tekintve, hogy az új rendszer bevezetése után még egy jó ideig olyan pedagógusjelöltek tanulnak majd az egyetemeken, főiskolákon, akik még a hagyományos oktatás keretei között járták végig a közoktatás évfolyamait, azzal kell számolni, hogy a pedagógusnak készülők pedagógiáról, iskoláról, gyerekekről, tanulási folyamatokról, a pedagógusi szerepekről vallott elképzeléseiben, szemléletmódjukban jelentős változásokat kell elérni. Ez a pedagógusképzés és -továbbképzés szempontjából nem csak egy metodikai korszerűsítést igényel, hanem a képzés egészének, alapjainak, céljainak és eszközrendszereinek a teljes újragondolását. Felmerül az igény, hogy a pedagógusképzésben a mérési, értékelési feladatokra felkészítő külön stúdiumok jelenjenek meg.

A javasolt érettségi összhangban van a pedagógusképzés reformjának azon törekvésével, amely a tanári pályára történő felkészítésben (a szakos képzés mellett) a műveltségterületeknek megfelelő tudáselemek integrált elsajátítását szolgáló kreditek bevezetését szorgalmazza.

A pedagógus-továbbképzés keretében olyan képzési kurzusokat kell kialakítani, amelyek biztosítják a tanárok felkészítését a vizsgáztatás új módszereinek elsajátítására. Megfontolandó, hogy az „érettségizetés” jogát bizonyos kurzusok elvégzéséhez kössük.

A pedagógusképzés és a továbbképzés gyökeres átalakításra szorul az érettségitől függetlenül is, de az érettségi megváltoztatása elősegítheti, gyorsíthatja ezt a folyamatot. Tágabb összefüggésben és általánosabban vizsgálva a kérdést: a pedagógiai professzióra történő képzés átalakításánál több feltételnek kell teljesülnie. A képzésnek – a bolognai folyamattal összefüggésben – meg kell felelnie a többciklusú, lineáris képzési modell kritériumainak és a teljességében vett oktatási rendszer szakmai, szakképzettségi elvárásainak. Mindkét kritériumrendszer feltételezi, hogy a pedagógusképzésről történő stratégiai gondolkodásban nyitni kell a nem tanári, nem tanítói, nem óvodapedagógusi (azaz: nem hagyományos) pedagógiai szakmák – ifjúságsegítő, szabadidő-szervező, diákönkormányzat-segítő, gyermek-civiliszervezeti vezető, gyermekvédelmi szakember, gyermek-média-szakember stb. – irányába.

A lineáris, többciklusú képzési modellnek megfelelően a pedagógiai professziókra történő képzésnek biztosítania kell

- az átjárhatóságot az egyes szintek és képzési programok között,
- az egyes végzettségi szinteken a szakképesítéssel történő kimenetet,
- a magasabb szintű végzettséghez és a szakképzettséghez vezető képzési programok elválasztását,
- a specializációnak, szelekciónak a bementi ponttól a képzés későbbi szakaszára to-
lódását.

E feltételek a képzési programok szervezését, szervezeti kereteit tekintve többféle mo-
dellben – de más-más prioritásokat képezve – biztosíthatóak.

„A” modell:

– Az óvó- és a tanítóképzés – külön-külön – önálló belépési kapuval megmaradnak
önálló, a rendszer egészétől független képzési programként. (Ez esetben az óvó- és tanító-
képzés BA (pl. Bachelor of Education) szintet jelentene.

– Az egységes egyetemi szintű tanárképzés beilleszkedik a 3+2(+1) többszintű képzé-
si rendszerbe.

„B” modell:

– A pedagógiai szakmákra történő képzés teljes egészében a többszintű, lineáris rend-
szerben helyezkedik el.

– Belépéskor a végzettséget biztosító programok közül bármelyik bachelor program
választható, kilépéskor meghatározott számú bachelor program vezethet pedagógus
szakképesítéssel kapcsolható végzettséghez.

– Az első szemeszter(ek) elvégzése után választhatók a pedagógiai végzettséghez ve-
zető, illetve a speciális pedagógiai jellegű szakképesítésekkel (pl. szabadidő-szervező,
gyermekvédelmi munkás, kollégiumi felügyelő, taneszköz-operátor, ifjúsági munkás, pe-
dagógiai asszisztens stb.) kapcsolható programok. Biztosítani kell, hogy a tanulmányok
(pl. kiegészítő, pótló kreditek teljesítésével) ezen bachelor szakképesítések megszerzése
után is folytathatók legyenek valamely master programban.

– A pedagógusi végzettséghez vezető (bachelor és master) programok tartalmazzák a
pedagógusi professzióhoz szükséges általános és speciális tudásokat, kompetenciákat, a
szakképzési modulok pedig az egyes – legszélesebb értelemben vett – „módszertanokat”.
(Az „A” modelltől eltérően ezen a szinten történik a különböző pedagógusi végzettség-
hez – óvodapedagógusi, tanítói, tanári és speciális tanári végzettségekhez – vezető kép-
zési programok differenciálódása.)

– Az egyes nem pedagógiai jellegű bachelor és master végzettségekhez társítható a ta-
nári szakképesítés.

– A „pedagógia” a bachelor szintre épülve mint master szintű végzettség más – nem csak
pedagógiai jellegű – szakképzettséggel (pl. kommunikációs menedzser) is kapcsolható.

Az új érettségi szempontjából közvetlenül érintett tanárképzés mindkét modellben
master (MA, MSc) szinten egységesül és döntően kétféle szakirányú (nem szükségszerűen
a jelenlegi tantárgyi rendszert leképező) végzettséget biztosító képzést jelent.

A tanárképzés tartalmát illetően (a fenti képzési modellektől némileg függetlenül) je-
lentős feladatokat kell megoldani. A jelenlegi tantárgyak szerinti szakos képzést vagy (1)
műveltségterületi képzés váltsa fel, vagy (2) a tanárképzési programokba illetve olyan
kötelező szakmai krediteket kell beiktatni, amelyek biztosítják a komplex műveltségi te-
rületeknek megfelelő szakmai képzettséget.

Az első alternatíva lenne az adekvát, ugyanakkor radikális megoldás. Az ehhez a meg-
oldáshoz szükséges politikai, szakmai támogatás azonban sem a felsőoktatás, sem a köz-
oktatás részéről nem látszik biztosíthatónak. A második alternatíva viszonylag jelentős
támogatottsággal rendelkezik. A két szak, a tanárképzési modulok és az integrációt biz-
tosító plusz kreditek azonban 12 féléves tanulmányi időt tesznek szükségessé. Ezen meg-
oldás – és általában a tanárképzés átalakítása – ugyanakkor feltételezi, hogy a tanárkép-
zési programok a felsőoktatási intézményekben önálló szervezeti egység, a jelenlegi

szervezetet tekintve önálló kar keretében szerveződjenek, és a finanszírozásban is biztosítani kell a tanárképzési normatíva világos elkülönítését.

Az új érettségi sikerének másik képzési feltétele egyfelől a tanítás-tanulás szervezésével, módszereivel, a tananyagkészítéssel összefüggő mesterségbeli tudás és gyakorlati képzés, másfelől a tanulókkal kapcsolatos „gyermektanulmányi” képzés igen határozott megújítása. A lehetséges megoldások már ma is léteznek, általánosabbá válásuk egyik legkeményebb akadálya a képzés intenzifikálásához szükséges feltételek (szeminarizálás, kiscsoportos munka, intenzívebb gyakorlati képzés) elsősorban az alulfinanszírozottságból fakadó hiánya. Másfelől teljesen hiányzik a „képzők képzése”, ami pedig a tanárképzés megújításnak másik alapvető feltétele lenne.

Kapcsolata a tantervi szabályozással

A NAT tartalmazza mindazokat a fejlesztési feladatokat, amelyek az érettségire való felkészülést is szolgálják. Szükség van másfelől a vizsgatárgyaknak megfelelő részletes követelményekre is, amelyek azonban nem a tananyag tételes felsorolását tartalmazzák, hanem a tudás alkalmazásához szükséges feltételeket, a teljesítményeket fogalmazzák meg. A részletes követelmények mellett mintafeladatokat kell megjelölni az értékelés részletes útmutatóival együtt. Ugyanakkor az új típusú érettségi is rámutat arra, hogy szükség van olyan oktatási fejlesztésekre, amelyekben a pedagógusok által közvetlenül használható, részletes, korszerű pedagógiai megoldásokat felvonultató, választási lehetőségeket biztosító és differenciálást lehetővé tevő oktatási programok készülnek.

Az új érettségi rendszer bevezetésének lehetősége és feltételei.

Az új érettségi rendszer bevezethető teljes körűen a 2009/2010-es tanévtől vagy önkéntes alapon, alternatív érettségiként a 2007/2008-as tanévtől. A teljes körű bevezetés előnye, hogy a K+F feladatok mindkét alternatíva esetében azonosak, csak volumenükben térnek el (pl. továbbképzés, ráképzés). A választható bevezetés esetében kétségtelenül jelentkező legitimációs erő csak több éves alkalmazás után jelentkezik, és ez hosszú évekig elodázhathatná az egységes érettségi intézményének megteremtését. A kettősség igen nagy szabályozási, menedzselési és finanszírozási feszültségekkel járhatna, és a rendelkezésre álló idő elégségesnek látszik a szakmai és legitimációs feladatok megoldására.

Az alternatív bevezetés mellett szól ugyanakkor, hogy így a felkészítés kellő szinten és intenzitással történhet, az érettségit elfogadó, legitimáló felsőoktatási intézmények visszaigazolhatják a teljes körű bevezetés szükségességét, avagy kialakulhat egy kettős rendszer.

Az egyes vizsgatárgyak

Önálló projekt

A vizsga jellege

A jelöltnek a középiskola utolsó tanévében egy önálló „mestermunkát”, önálló projektet kell elkészítenie.

A vizsga előkészítése

Projekt a következő műveltségi területekhez kapcsolódó témákból készíthető:

- történelem, társadalomismeret,
- irodalom, nyelvtudomány,
- természettudomány, technika,
- matematika, informatika,
- művészetek.

Az oktatási miniszter három éves időtartamra, egyszeri meghosszabbítás lehetőségével megbíz három-három szakembert a műveltségterületeken a projektek lehetséges típusaira, az azok értékelése során alkalmazandó általános elvekre és megfontolásokra vonatkozó leírás, valamint egy műveltségi területenként legalább 50 elemből álló ajánlott témagyűjtemény összeállítására. A szakmai bizottságok a feladatot minden év június 30-ig végzik el, azonban nem szükséges minden évben teljesen új kiírást készíteni, ha az előző évi kiírás elemei beváltak, azok tovább használhatók, akár a kiírás változatlanul hagyása is lehet a megoldás.

A miniszter minden évben szeptember 30-ig pályázatot ír ki projekt témák, értékelési rendszerük, követelményeik megfogalmazására, a pályázatok beadásának határideje december 23. A pályázaton azok nyernek (pénzjutalmat), akiknek témáját (vagy témáit) a bizottság változtatás nélkül vagy nem érdemi változtatással elfogadja s a felajánlandó témák közt a következő tanévben megjelenteti.

Az Oktatási Minisztérium gondoskodik a projektek lehetséges típusainak, az értékelési elveinek és módszereinek, valamint a témagyűjteményeknek a meghirdetéséről minden

Ebben a részben a kezelhetőség megkönnyítése érdekében – a vizsgák részletesebb bemutatását megelőzően – megismétljük az előző részben a vizsgák jellemzőiről írottakat. Az egyes vizsgatárgyak kidolgozottsága – mind tartalmukat, mind a követelményeket, mind pedig az értékelést illetően – eltérő részletességű. A munka jelenlegi fázisában arra törekedtünk, hogy a vizsga koncepciójának megítélhetősége érdekében a teljesen újszerű, a magyarországi hagyományoktól eltérő vizsgatárgyakat mutassuk be részletesebben. E tárgyak esetében a vizsgatárgy lényegét praktikus is bemutató feladatokig dolgoztuk ki a koncepciót. Ennek megfelelően részletesebben mutatjuk be a következő vizsgatárgyakat:

- Önálló projekt
- Általános műveltségi vizsga
- a kötelezően választható műveltségterületi vizsgák közül
 - Ember és természet
 - Ember és társadalom
 - Anyanyelv és irodalom
 - Művészetek

A vizsgatárgy jellemzőinek bemutatásán túl nem foglalkozunk részletesen az Idegen nyelv és a Szabadon választható vizsgatárgy kérdéseivel. Az Idegen nyelv esetében a vizsgatárgy konstruálása szakmai szempontból biztosítottnak látszik, az eldöntendő kérdések sokkal inkább a magyar és az EU-ban elfogadott (itt kétnyelvű, ott egynyelvű) vizsgakoncepció megfeleltetésével függenek össze. A Szabadon választott vizsgatárgy pedig a kidolgozás szempontjából nem jelent önálló feladatot, mivel ezek vagy azonosak a kötelezőként nem választott bármely „műveltségterületi vizsgával”, vagy koncepcionálisan, konstrukciót tekintve (pl. szakmai alapozó tárgyak esetében) „másolják” azokat.

év szeptember 15-ig, az érintett tanulók pedig szeptember 30-ig választanak témát. A projektfeladat témája október 31-ig módosítható. A jelölteknek nem kötelező az ajánlott témaanyaggyűjtemény elemei közül választani, témájukat a projekt típusok valamelyikéhez kötötten, önállóan, tanáraik segítségét igénybe véve alakíthatják ki. A projektfeladatok választásával kapcsolatos feladatokat (meghirdetés, tájékoztatás, szakmai segítség a választásban, a választás és az esetleges módosítás regisztrálása) a középiskolák végzik, az összesítést pedig november 15-ig az Oktatási Minisztérium számára megküldik. A projektfeladatok listáját az érettségizőkhöz eljuttatandó kiadványban, az iskola egy alkalmas faliújságján és az Interneten is meg kell jelentetni.

A projektfeladatok

A projektfeladatok típusai:

– tudományosan vagy tudományosan is vizsgálható kérdés, probléma, téma, jelenség, folyamat, fogalom stb. elemzése tudományos eszközökkel,

– művészeti alkotás, vagyis irodalmi mű, drámai mű (jelenet vagy egyfelvonásos), zenemű, képzőművészeti alkotás, iparművészeti, népi iparművészeti (alkalmazott művészeti) alkotás, táncmű (széles értelemben vett esztétikus mozgássor-mozgáskompozíció), pantomim, színjáték, ének, zene (utóbbi esetekben a betanítás, a rendezés is), mozgóképalakítás, szerkesztett műsor, koncert-program, népdalfeldolgozás, ismert mű parafrázisa, illetve komplex művészeti alkotás készítése, vagy művészeti alkotásokról készített bírálat, kritika, elemzés,

– nem művészeti alkotás (szoftver, technikai eszköz, modell, szimuláció stb.) készítése.

A szakmai bizottságok a műveltségi terület jellegének megfelelően az egyes típusokból különböző arányokban ajánlanak témákat a témaanyaggyűjteményben. Ezeket az arányokat az első alkalommal megalakuló bizottságok fogják meghatározni, majd az ezt követő években a tapasztalatok alapján az arányok folyamatosan módosíthatók. A fenti típusok kevert módon is szerepelhetnek, például egy természettudományi téma kidolgozása egy kísérleti eszköz elkészítését is igényli, vagy egy szoftver elkészítése a fő feladat, de számítástudományi elemzést is kell készíteni a művel összefüggésben, vagy egy irodalmi mű (mondjuk egy novella) megírása mellett elemzést kell készíteni hasonló művekről.

A témákat a műveltségi terület, valamint a típus által diktált részletességgel kell kiírni. Például egy táncműre vonatkozóan nem lehet egészen pontosan meghatározni a témát, de mondjuk a tudományos jellegű elemzéseknél már igen. Viszonylag pontosan meg kell határozni – de ez is típus kérdése elsősorban –, hogy mennyire kell önálló eredményeket produkálni. A művészeti alkotások esetén az eredetiség fontos szerepet játszik, még akkor is, ha ez az eredetiség többnyire csak a hagyománnyal való szuverén gazdálkodást jelenti. A tudományosan vizsgálható témák elemzésénél azonban szinte egyáltalán nem követelhető meg az önálló eredmény, hiszen ezt még az egyetemi szakdolgozatokban sem szoktuk, csak a Ph.D.-munkák esetén. Ugyanakkor jelentős mértékben emelheti egy dolgozat értékét, ha abban önálló, új tudományos eredmény fogalmazódik meg. Indokolt tehát a követelményeket és az értékelés szempontjait a nagy „műfaji” területeken (típusok) külön-külön megfogalmazni, illetve a követelményrendszert úgy elkészíteni, hogy abból világos legyen, hogy az egyes típusok esetén milyen speciális követelmények lépnek föl.

Az alábbiakban néhány példával illusztráljuk a lehetséges témákat.

– Természettudomány, technika:

A modern anyagtudományok izgalmas alkalmazásai a technikában és a mindennapi életben. Tárja fel, milyen tudományos területek tartoznak az „anyagtudományok” sorába, melyek a középiskolai természettudományos tanulmányaiban is szereplő területei s azok legfőbb mondanivalója, milyen fontosabb, a tanulmányai során nem szereplő területei vannak! Válasszon ki néhány fontosabb, a technika, a hétköznapi élet nagyobb te-

rületeit érintő alkalmazást, mutassa be azok tudományos hátterét a középiskolában elsajátítható természettudományos ismeretek alapján, mutassa be az alkalmazások lényegét, a fontosabb technikai részleteket! Vázzon fel néhány lehetőséget, ötletet az anyagtudományi felismerések lehetséges jövőbeli alkalmazásával kapcsolatban.

A Duna környezetvédelme. Mutassa be, hogy hazánk legnagyobb folyójának környezetvédelmével kapcsolatban milyen főbb problémák merültek fel az elmúlt három évtizedben, melyek a jelenlegi legfontosabb problémák, s milyen nehézségekkel, megoldandó feladatokkal kell számolnunk az elkövetkező egy évtizedben! Elemezze a felvetődő legfontosabb kérdések természettudományos hátterét s azokat a társadalmi kérdéseket, amelyeket a siker érdekében meg kell oldani! Mutassa be a természeti, technikai és társadalmi kérdések szoros összekapcsolódását a témában! (Ugyanilyen jellegű téma megfogalmazható egy a vizsgázó lakóhelyéhez közeli folyóval kapcsolatban is.)

Készítsen olyan áramerősség-mérő műszert, amely nagyon kis áramerősségek mérésére is alkalmas! A műszer fizikai megvalósítása mellett tanulmányban mutassa be a műszer lényegét, felépítését, működési elvét, kalibrálásának módszerét, az alkalmazott fizikai elveket, a mérőműszer értékelésére elvégzett mérések eredményeit! Az értékelés során fontos szempont lesz a műszer mérési pontossága, valamint hogy milyen (kis) áramerősségeket képes a műszer mérni.

– Matematika, informatika:

Problémák, eredmények, feladatok a diszkrét matematikában. Különböző források felhasználásával mutassa be, mi a tartalma a matematika ezen ágának, milyen részterületei vannak, melyek a legfőbb problémái s azokban milyen főbb eredmények születtek! Ismertesse öt ismertebb, érdekes és gyakorlati alkalmazással is bíró diszkrét matematikai feladat megoldását és gyakorlati alkalmazásait közül a legfontosabbakat (egyet-egyét)! Alkosson meg öt, középiskolai matematika tanulmányok alapján megoldható diszkrét matematikai feladatot, s mutassa be részletesen azok megoldását!

A matematika alkalmazása egy családi ház építése során. Mutassa be, hogy egy sokféle tervezési és építési feladatban részt vevő, de a tervezés és az építés szakfeladatait hozzáértő szakemberekre bízó építető milyen matematikai feladatokkal találkozhat, ha lakóként részt akar venni saját családi háza építésében! Mutassa be a felmerülő matematikai feladatok hátterét, konkrét példákkal illusztrálja, hogy egy ilyen szituációban miképpen alkalmazhatók a középiskolában elsajátítható matematikai ismeretek.

Készítsen számítógépes rendszert, amely egy középiskolában az érettségivel kapcsolatos feladatok végzését segíti. Bármilyen szoftvert vagy bármilyen nyelvet használhat a fejlesztésre. Gondosan mérje fel azokat a szükségleteket, amelyeket egy ilyen rendszernek ki kell elégíteni, ehhez használja fel a vonatkozó jogszabályokat és egyéb szabályozásokat, valamint saját iskolájában a pedagógusoktól érdeklődjön az eddig gyűjtött tapasztalatokról! A rendszer tartalmazza internetes eszközök felhasználásának lehetőségét is (tájékozódás, jelentkezés stb.).

– Művészetek:

Önarckép. A bemutatandó műalkotásban mutakozzék meg az alkotó „lírai énje” – összefüggésben történelmi korára, életkorára, embertársaival, tárgyaival, szűkebb, tágabb környezetére, jövőképeire vonatkozó reflexiókkal.

Ideális és torz. A bemutatandó műalkotásban mutakozzék meg az alkotó esztétikailag érvényes „képe” a két ellentétes minőségről, a mű kompozíciója tükrözze ezt a szembenállást, illetve az alkotó álláspontját e szembenállás mikéntjéről, mértékéről.

Mikrokozmosz. A bemutatandó műalkotásban mutakozzék meg az alkotó „képe”, fel fogása az univerzum vagy/és az emberi világ legkisebb egységeiről.

További témák, motívumok: Nemzedékek; Ember és természet; Ember és történelem; Jövőképek, utópiák; „Ez volt a múlt, eme a vad jelen”; Harmónia, diszharmónia; „Gyűlölködés és szeretet”; Makrokozmosz – végtelen.

A vizsga tartalma

Minden projekt dokumentációja három részből kell, hogy álljon.

1. *A projekt végeredményének, produktumának leírása.* Ez a letisztult, a végső leírást tartalmazó rész, amely azonban az egyes feladattípusok esetén más és más részekből tevődik össze, illetve még azonos típusú feladatok esetén is lehet némileg eltérő a szerkezete.

– A tudományos vizsgálatot tartalmazó projektfeladat esetén általános (de nem minden esetben érvényesítendő) szerkezet a következő: a probléma, feladat stb. elhelyezése egy tágabb kontextusban, részletesebb magyarázat, kérdésfelvetések, problémák, történeti elemzés, szakirodalmi elemzés, elméleti háttér, a szerző alapelvei, hipotézisek, metodológiai megfontolások, módszerek, a kiválasztásuk indoklása, a munka részleteinek leírása, ebben a folyamatban az eszközök, alkalmazások, kapott eredmények bemutatása, elemzés, értékelés, következtetések, tágabb tanulságok, gyakorlati alkalmazás, további problémák. Ez a séma azonban csak kifejezetten kutatási jellegű feladatok esetén alkalmazható, más feladatoknál több eleme elmaradhat.

– A művészeti alkotások esetén természetesen maga az alkotás a produktum. A jelölt művéhez csatolhatja az annak előadásáról készített videofelvételt, hangfelvételt, amennyiben a mű bemutatásának maga is résztvevője (főszereplő, szólista, hangszeres előadó stb.).

– Nem művészeti alkotás esetén a művet magát ki kell egészíteni a következőkkel: az alkotással kapcsolatos gyakorlati igények megfogalmazása, az alkotás tudományos, technikai, esztétikai háttere, történeti elemzés, az alkotás „működésének”, rendeltetésének, felhasználásának leírása.

2. *Munkanapló.* Minden projekt esetében (még a művészeti alkotások esetén is) szükséges készíteni egy, a projekt folyamatát bemutató munkanaplót. Ebben a jelölt egyrészt a munka fázisait naplószerűen rögzíti, másrészt reflektál a saját munkájára, megfogalmazza a felmerült nehézségeket, sikereket stb. Tárgyi eszközök vagy bemutatható művek esetén fénykép-, vagy videofelvételek is készülhetnek. Művészeti alkotások esetén csatolandó a szerző önelemző – írásos vagy magnetofonszalagon rögzített szóbeli – „valómása” művéről. Ebben leírhatja, bemutathatja alkotói szándékait, a választott technikák, motívumok, formák indoklását, szólhat műve közvetlen (műfaji, művészettörténeti, intertextuális) előzményeiről, a kortárs művészet hasonló törekvéseiről. A munkanaplónak a feladat végzése során folyamatosan kell készülnie.

3. *Portfólió.* A projekt elkészülte során született fontosabb próbálkozások, forráskutatás, forráselemzés, értékelések, számítások, költségvetés, részeredmények, később esetleg megváltoztatott megfogalmazások elhelyezése. Nem szükséges az egyes dokumentumok átírása, de nehezen értelmezhető dokumentumok esetén rövid értelmezés, magyarázat csatolható.

Egy projekt leírása minimum 40 000, maximum 80 000 karakter lehet, a munkanapló maximum 20 000 karakter, a portfólióban maximum 50 lap helyezhető el.

Minden projektnek része kell, hogy legyen egy olyan munkafolyamat, munkafázis, amelyben más, szintén utolsó éves középiskolásokkal végzett kooperatív tevékenység áll a középpontban. Ez lehet közös problémamegoldás, közös kutatás (kísérletezés, mérés, megfigyelés, közös dokumentumfeldolgozás stb.), a felmerülő kérdések egy körének alapos megvitatása, az eredmény feldolgozása, közös produktum (például tárgy, vagy dokumentumrészlet, prezentáció) stb. A művészeti alkotások esetén a mű előadása, eljátszása, megvitatása és az eredmények elemzése, a segítségével kivitelezett további közösségi alkotómunka eredményeinek bemutatása, a műnek kisebb gyerekekkel végzett, részben pedagógiai célú munka során való felhasználásáról szóló beszámoló stb. lehet a követelmény e pontjának teljesítése. A kooperatív tevékenység konkrét lehetőségeit a téma leírása is tartalmazhatja, de ilyen esetekben alternatívákat kell megadni. A projekt végső leírásában a kooperatív tevékenység leírása, valamint a konkrét munka során az időigénye legalább 5% legyen az egész projekt munka leírásán, illetve időigényén belül, de ne ha-

ladja meg a 20%-ot. Ilyen feltételek megléte esetén nem szükséges külön megjelölni, hogy a projekt készítője pontosan milyen résztevékenységeket végzett el. Ugyanakkor maximum 40%-ig túlléphető ez a mérték, de ebben az esetben a munka egészéről történő beszámolóban pontosan rögzítenie kell a jelölt tevékenységének részleteit a kooperatív tevékenységen belül is.

Értékelés

A projektmunka keretében maximum húsz pont szerezhető. A húsz pontból 16-ot magának a projektmunkának az értékeléséből, 4 pontot pedig a projekt megvédése során lehet megszerezni. Az egyes műveltségi területeken működő országos szakmai bizottságok a projektfeladatok értékelési útmutatójának elkészítése során – az egyes „műfajok” szerint differenciáltan – adhatnak részletes pontozási útmutatót is, amelyben rögzíthetik a projekt produktumára, a munkanaplóra, a portfólióra adható pontok maximumát, s még ezeken belül is meghatározhatnak részpontszámokat, itt külön megjelölhető a munka együttműködést igénylő részére adható pontszám is. A pontozásra kialakított rendszerben a maximális pontszám lehet akár jóval magasabb is, mint 20, ebben az esetben a projektmunka lepontozása után kell a pontszámokat arányosan csökkenteni a maximum 20 pontos rendszer igényeinek megfelelően.

Minden projektet két értékelő értékeli, minden értékelő legalább öt ugyanolyan vagy hasonló témájú projektet kell, hogy értékeljen. Egy projekt értékelésére kapott két pontszám (maximum 16–16 pont) átlagát kell venni, nem egész szám esetén felfelé kerekítéssel határozandó meg a végső pontszám. A minisztérium szűrőpróbaszerűen néhány esetben ugyanazt az öt projektet több értékelőnek is kiadja párhuzamosan, ezzel az ebben részt vevő értékelők munkáját, illetve magát az egész értékelési eljárást is rendszeresen vizsgálja. Az értékelők a miniszter által felkért, az adott témához tartozó szakterületen diplomával rendelkező szakemberek, illetve az adott művészeti területen alkotó művészek. Várhatóan e szakemberek többsége tanár lesz, értelemszerűen általános iskolában dolgozó tanár is, valamint megfelelő szakvizsgával rendelkező tanító is lehet. Ugyanakkor a miniszter pályázatot ír ki egyéb, a fenti feltételnek nem megfelelő szakemberek részére is az értékelésekben való részvételre (más területeken diplomát szerettek, nagy gyakorlattal, széles háttérismerettel rendelkezők, nagy műveltségű, de az adott területen diplomával nem rendelkezők stb.). Az értékelők díjazásban részesülnek.

A vizsgázó a projekt külső értékelése után, a bírálókat ismeretében, szóban megvédi munkáját egy, a saját iskolájában szerveződő, két, az adott iskolában tanító tanárból, valamint egy külső szakemberből álló bizottság előtt. A védésen tartandó előadás időtartama minimum tíz, maximum húsz perc. A jelöltnek ki kell térnie a projekt témájára, főbb eredményeire, valamint meg kell fogalmaznia válaszát a bírálókkal kapcsolatban. Művészeti alkotás esetén e követelmények teljesítése alól értelemszerűen felmentést lehet adni, s a mű bemutatását kell elsősorban kérni. A vizsgáztatók kérdéseket fogalmaznak meg a projektmunkával összefüggésben, amelyekre a vizsgázónak közvetlenül kell válaszolnia. A kérdések szakmai részleteket érinthetnek, a munka szervezésére vonatkozhatnak, illetve a bírálóakra adott válasz elemeivel állhatnak kapcsolatban. A vizsgáztatók mindegyike maximum öt pontot adhat, a szóbeli vizsga végeredménye a három pontszám átlagának egészre kerekítésével határozandó meg. Ezen értékelés során a vizsgáztatók az általános követelményrendszert használják fel.

Követelmények (vizsgálandó kompetencianyalábok)

Megismerési folyamatok önálló megszervezése. A megismerési folyamatok motivációját jelentő tudományos és gyakorlati kérdések, problémák felismerése, megfogalmazása az érintett szakmai terület nyelvében. A megismerési feladat szakterületének, szakterületeinek megfelelő kijelölése, ugyanakkor a nem nyilvánvalóan bevonható szakterületek

jelentőségének felismerése, inter- és multidiszciplináris tájékozódás. Az ismeret forrása-
inak széleskörű és hozzáértő használata (lásd részletesebben a következő pontban). A
megismerési folyamatban megértésre, mély feldolgozásra törekvés, szemben a felszínes,
csak formai jegyeket megragadó, csak formális tudást eredményező tanulással. Az előze-
tes tudás tudatos felhasználása a megismerési folyamatban. A felmerülő fogalmak minél
egyértelműbb, minél tisztább meghatározására, a fogalmak átfogóbb fogalomrendszerek-
be való besorolására való törekvés, átfogó elvek, magyarázó elméletek, összefüggések
keresése a megismerési folyamatban. A metakognitív tudás (a gondolkodásról, a problé-
mamegoldásról, a tanulásról, a kommunikációról, a döntésről és a hasonló kognitív fo-
lyamatokról való tudás) hatékony alkalmazása. A művészeti alkotások esetén az itt kifej-
tett követelményeknek csak egy kis része alkalmazható.

Az információs és kommunikációs technológia alkalmazása az ismeretszerzés során.
A projektfeladat szempontjából releváns könyvtári, levéltári, internetes források, doku-
mentumtárak, adatbázisok, gyűjtemények, múzeumi források hatékony használata. A té-
ma legfontosabb magyar nyelvű, s a vizsgázó által ismert nyelven a legfontosabb, Magya-
rországon, illetve az Interneten hozzáférhető forrásainak felhasználása, azonban nem kö-
vetelmény a téma szakirodalmának kimerítő felkutatása és elemzése. Művészeti alkotás
esetében a követelmények e pontja az anyaggyűjtés színvonalának, e munka során a kre-
ativitásnak, érzékenységeknek, a témában való egyéb tájékozódásnak értékelését jelenti.

Problémamegoldó gondolkodás: Problémák felismerése, felkutatása, megfogalmazá-
sa, problémaérzékenység. A már ismert algoritmussal megoldható feladatok felismerése
és az algoritmus következetes alkalmazása, azonban valódi problémamegoldás során új
tudás előállítására (konstrukciójára) való törekvés, szemben a már ismert algoritmus al-
kalmazásának ilyen esetekben hasztalan keresésével. Heurisztikus megfontolások alkal-
mazása, kreativitás a probléma megoldása során viszonylag távoli területekkel kialakít-
tandó kapcsolatok tekintetében. A releváns tudásterület tartalmainak tudatos felhasználá-
sa, ha szükséges az ismeretek kiegészítése. A probléma szempontjából fontos tudásterü-
leteken az alapvető elméletek, összefüggések számbavétele, tudatos felhasználása. Fo-
galmak megfelelő használata, definiálása, ha szükséges, megfelelő jelölések, megfelelő
elnevezések alkalmazása. Hasonló problémák keresése, keresztterképezés, analógiák fel-
tárása és alkalmazása. A probléma variálása, extrém helyzetek felhasználása az általános
megoldás keresése érdekében. Lehetséges megoldások konstrukciója, kipróbálása, a hi-
potetikus-deduktív gondolkodás következetes alkalmazása. Gyakorlati alkalmazások,
konkrét esetek elképzelése, szimulációja vagy konkrét vizsgálata a probléma megoldása
érdekében. Dokumentumok, kísérletek, rajzok, diagramok, számítógépes és más szimu-
lációk alkalmazása. Természetesen az itt felsorolt eszközöket nem minden esetben kell
alkalmazni, a követelmény az, hogy a vizsgázó a témájában végzett munkája során a
problémamegoldás releváns, alkalmas, az adott témában hatékony módszereit tudja kivá-
lasztani és jól alkalmazni.

Saját megismerési és alkotási folyamatokra való tudatos reflexió. A projekt eredmé-
nyességével kapcsolatban reális önértékelés formálása. A munkát végigkísérő, tudatos ref-
lexió, a részeredmények értékelése, külső értékelések eredményeinek felhasználása.
Mindezen reflexiók tekintetében egy előre rögzített, tudatosan alkalmazott szempontrend-
szer használata. E szempontrendszer motivációt erősítő legyen, a vizsgázó képességeihez
s azok munka során való fejlődési lehetőségeihez mérten legyen szigorú. A munka közben
bekövetkezett személyiségbeli, tudásbeli, képességbeli változások reális felmérése.

Szakszerű kommunikáció, eredmények szóbeli közlése. A projektfeladat háttérét adó
szakterület(ek) nyelvének pontos használata. A magyar nyelv szabályai szerinti helyes-
írás, elenyésző számú, elütésként értelmezhető hibával. Gördülékeny, lényegre törő, jól
érthető, a téma szempontjából információgazdag, nyelvtanilag helyes projektleírás, vala-
mint szóbeli kommunikáció a védésen. A saját eredmények, valamint a szakirodalmi és

más forrásokból való tájékozódás eredményeinek világos elkülönítése. A projektfeladat leírása során az idézetek, hivatkozások, az irodalomjegyzékek, a lábjegyzetek megfelelő kezelése (ha nem elégséges a hozzáférhető szakirodalom e követelmények teljesítésével kapcsolatban, akkor kell íratni egy ilyen kiadványt, amit minden érettségizőnek meg kell kapni, illetve az érettségizőknek szóló kiadványba, a faliújságon és az Interneten kell elhelyezni).

A kivitel áttekinthetősége, esztétikuma. A végeredményt közlő dokumentum formájára vonatkozóan részletes követelmények megszabása nem indokolt. Inkább a leírás jó olvashatóságát, ennek és a papírral, más anyagokkal való takarékoságnak a megfelelő arányát, a leírás informatív jellegét (illusztráltságát), világos szerkesztettségét, tetszetős, a megértést segítő tipográfiai ötletek megvalósítását kell értékelni.

Együttműködés társakkal egy közös munka során. A projektmunka másokkal közös, kooperatív részében az együttműködő csoport tagjainak aktív részvétele, a csoportmunka előnyeinek kihasználása, ha indokolt, akkor a megfelelő munkamegosztás elérése, az intenzív, problémamegoldó, megértésre épülő kommunikáció, a konfliktusok megfelelő kezelése, az egymást segítség, de ha szükséges, akkor a megfelelő versenyszituáció megformálása.

Sajátos követelmények a Művészetek műveltségi területhez tartozó projektek esetére. A jelölt által bemutatott műalkotásnak meg kell felelnie az esztétikai típusú értékelés/befogadás elemi normáinak. Kompozíciós módjában, szerkezetében követni lehessen az alkotói szándékot, a művet azonosítani lehessen „címével”. Stílusa, nyelvezete, kifejezőmódja feleljen meg az adott művészeti ág elemi kifejezési konvencióinak (ezektől természetesen tudatos művészi tagadás esetén el lehet térni, illetve viszonyulni lehet hozzájuk a műben magában). Legyen eredeti – előzményeit legalábbis reflektálja –, mindenképpen tükröződjön a szerző sajátos látásmódja, eredeti-egyedi viszonya a választott témához-motívumhoz, a mű egynemű közegéhez (nyersanyagához, formai világához). Terjedelme (időtartama, mérete stb.) feleljen meg a vizsga tétjének, valóban adjon lehetőséget a jelölt képességeinek, kultúrájának-műveltségének, tehetségének árnyalt megismerésére. A „műhöz” csatolt kísérődokumentumok segítsék az alkotófolyamat, az alkotásig vezető művészi út megismerését, megértését.

Az értékelés tovább vizsgálendő dilemmái. A cél, hogy a jelöltek – a beépített kooperatív munkától eltekintve – teljesen önálló tevékenység eredményeként készítsék el projektmunkájukról szóló beszámolójukat. Ez a követelmény azonban nem zárja ki, hogy a jelölt témájának részletkérdéseit tekintve beszélgetéseket folytasson bárkivel és ennek eredményeit felhasználja. Ilyen esetekben azonban rögzítenie kell a munkanaplóban a részleteket (kivel, milyen témában beszélgetett, milyen eredményt hozott mindez). Természetesen nem fogadható el, hogy a projektleírás egésze vagy bármely része más munkája legyen. Ennek vállalását és az ellenkező esetekben a szigorú következmények tudomásul vételét még a projektmunka megkezdésekor egy formanyomtatvány aláírásával kell igazolni. A szabály megszegésének szigorú következménye az érettségi folyamatból három évre való kizárás és a projekttema legközelebbi alkalommal való teljes megváltoztatásának kötelezettsége. A szabály megszegésének gyanúja felmerülhet a projektleírások külső szakemberek általi értékelése, valamint a védés során. Ha a leírás külső értékelése során merül fel a gyanú, akkor az értékelőnek ezt írásban, megfelelő indoklással közölnie kell az iskola igazgatójával. Az igazgató ilyen esetben pontosan tájékoztatja a bizottságot, amely ennek tudatában lát hozzá a szóbeli vizsgáztatáshoz. A vizsga a fent leírtaknak megfelelően zajlik le, azonban a bizottság tagjai olyan kérdéseket is fel kell, hogy tegyenek, amelyek segíthetnek a helyzet tisztázásában. A jelölttel a kérdések megfogalmazása előtt közölni kell, hogy felmerült a gyanú, dolgozatát vagy annak legalábbis egy részét nem ő készítette, illetve ismertetni kell azt is, hogy ilyenkor mi az eljárás. A jelöltnek lehetőséget kell kapnia, hogy érveket soroljon fel a felmerült kifogások-

kal szemben. A jelölt egy ilyen helyzet felmerülése esetén kérheti, hogy a kérdés bizottsággal való megbeszélésére egy alkalmas, későbbi időpontban kerüljön sor. Egy ilyen másik alkalommal a tanuló kérésére egy általa megnevezett felnőtt is részt vehet a vizsga folytatásán. Mindig a feltételezett csalás tényét kell bizonyítani, érvekkel alátámasztani, s nem fordítva. A bizottságnak biztosítani kell arról a jelöltet, hogy amíg nem bizonyosodik be, addig nem tekintik igazoltnak a csalás tényét. Első fokon a vizsgabizottság mondhatja ki a csalás bizonyított voltát, e döntés ellen azonban másodfokon fellebezhet a jelölt. Másodfokon a miniszter által megbízott, szakterületi bizottságok járnak el a döntésekkel.

Az itt leírt javaslatot rendkívül alaposan át kell vizsgáltatni jogász szakértőkkel.

Általános műveltségi vizsga (ÁMV)

A vizsga jellege

Komplex vizsgatárgyról van szó, amely nem feleltethető meg közvetlenül egyik középiskolai tantárgynak sem. A vizsgált kompetenciák és tudástartalmak ugyanakkor többé-kevésbé kötődnek a következő hagyományos iskolai tantárgyakhoz:

- magyar nyelv és irodalom,
- matematika,
- történelem és társadalmi ismeretek,
- természettudományok: fizika, kémia, biológia, földrajz,
- informatika,
- művészetek.

Állandó és változó elemek – a vizsga belső arányai

A vizsga a szövegértéshez és szövegalkotáshoz kapcsolódó kompetenciákat vizsgálja, de tágran értelmezi mind a szöveg, mind a megértés (értelmezés) fogalmát.

Az általános műveltségi vizsgának valamelyest igazodnia kell a hazai tantárgyi vizsgák hagyományához, ugyanakkor nem lehet a hagyományos, tantárgyi érettségik pusztá reprodukciója. Bár az ÁMV-nek mindig kötődnie kell az imént felsorolt műveltségi területekhez, a feladattípusok és a tanulói teljesítménytípusok elsődlegességet élveznek a műveltségi területekhez képest. Minden év általános műveltségi vizsgájában feltétlenül kell, hogy szerepeljen irodalmi téma, történelmi-társadalomismereti, illetve matematikai és természettudományi előismereteket és gondolkodásmódot mozgósító feladat, természetesen nem szerepelhet azonban minden évben minden „tantárgy” ugyanolyan hangsúllyal és minden feladattípussal. Elengedhetetlen, hogy minden évben tartalmazzon az ÁMV egy hosszabb kifejtő-értekező fogalmazást. Ezzel kapcsolatban két alternatív lehetőséget vázolunk fel.

1. alternatíva. A megírandó esszé „humántudományi” jellegű, irodalmi mű értelmezése vagy történelmi, társadalmi kérdés elemző kifejtése. Természetesen abban az évben, amelyben hosszabb önálló irodalmi elemzést kér a vizsga, történelemből, társadalomismeretből csak tesztjellegű feladatok, illetve rövidebb kifejtő feladat(ok) (pl. forráselemzés) szerepelnek. Ezzel szemben amikor például hosszabb, forráselemzéshez is kapcsolódó történelmi vagy társadalomismereti esszét vár el a vizsga, akkor irodalomból csak rövidebb, irányított, tudást és elemzési-értelmezési készséget vizsgáló feladato(ka)t adhatunk. Mivel a vizsga nem tudásreprodukciót, hanem kompetenciák működtetését, megértési és értelmezési teljesítményt vár el, az imént „humántudományiak” nevezett feladat semmiképpen sem lehet tanult irodalmi mű vagy közismert történelmi-társadalomismereti forrás előre kiszámítható szempontú elemzése. Az elemzésre kerülő irodalmi mű vagy közismert (esetleg „tanult”) szerző kevésbé ismert alkotása, vagy kevésbé ismert, a kánonba nem tartozó régebbi szerző műve, vagy kortárs szerző viszonylag friss

szövege lehet. Azaz olyan alkotás, melynek megértésében, értelmezésében műértési kompetenciák játszanak szerepet, de amelynek reprodukálható iskolai elemzésére korábban a tanórákon nem kerülhetett sor. A történelmi forrás kiválasztásánál is efféle szempontok játszhatnak szerepet. A történelmi, társadalomismereti tematikájú esszé tárgya nagyon is lehet ökológiai jellegű vagy természettudomány és társadalomismeret, gazdaság és etika, technika és etika (stb.) találkozási pontjait, összefüggéseit érintő kérdés.

2. *alternatíva.* A megírandó esszé aktuális mindennapi, etikai, politikai, életvezetési témához kapcsolódó problémaleírás, elemzés, állásfoglalás, érvelés.

A vizsga az esszén túl mintegy tíz – különböző tartalmú és formátumú – szöveghez kapcsolódó mintegy ötven feladategységből áll. Egy szöveghez három-nyolc feladat kapcsolódik.

Az általános műveltségi vizsga életközeli és alkalmazásképes tudást megkívánó jellege előtérbe állítja a szövegválasztásban az ismeretterjesztő szövegeket, heti- és napilap-közleményeket, a médiaszövegeket, illetve a médiaszövegekről szóló írásokat.

Az általános műveltségi vizsga nemcsak művészeti, irodalmi, történelmi, társadalomismereti műveltséget igénylő feladatokat tartalmaz, hanem megfelelő szerephez jut a matematikai és a természettudományi, technikai műveltség is. Az e területeken megfogalmazódó feladatoknak is a mindennapok során használt műveltségelemekre kell épülniük. A természettudományi kérdések esetén a jelenségek, összefüggések, a gyakorlati alkalmazások kvalitatív magyarázatai álljanak középpontban, s legfeljebb ennek alárendelten jelenjenek meg a matematikai vizsgálat elemei. A matematikai műveltség értékelése pedig hétköznapi problémákhoz kapcsolt elemzésekkel, a matematikai műveltség kreatív alkalmazását igénylő feladatokkal történjék.

A feladatok és a vizsgált kompetenciák

A feladatok a megértés öt aspektusát vizsgálják:

- a szöveg tartalmának és funkciójának tág, általános értelemben vett megragadása;
- a szövegből kérdés, feladat által kijelölt információelemek megtalálása, kiemelése;
- értelmezés kialakítása a szöveg egészének vagy részletének üzenetéről;
- reflektálás a szövegre, értékelő viszonyulás kialakítása;
- reflektálás a szöveg formájára, a formai sajátosságok funkciójának megragadása.

A vizsga a megértést eredményező műveletek közül a következőket állítja középpontba:

- a szöveg átalakítása egyik kódrendszerből egy másikba (pl. folyamatos szövegből diagram, adatok alapján folyamatos szöveg alkotása);
- szövegek, illetve szövegrészek összehasonlítása, az ellentmondások felismerése;
- következtetések levonása, problémamegoldás;
- az új információ összevetése a meglévő tudással;
- A szövegekhez kapcsolódó feladattípusok formai szempontból:
 - egyes információelemekre vonatkozó feleletek közül való választás;
 - a szövegben szereplő kulcsszavak egyikének több szinonimája közül az adott fogalomhoz legközelebb esőnek a megjelölése;
 - a szövegben szereplő egy vagy több explicit állítás megfeleltetése másképpen megfogalmazott állítások közül eggyel vagy többel;
 - a szövegben szereplő egy vagy több implicit állítás, következtetés megfeleltetése másképpen megfogalmazott állítások közül eggyel vagy többel;
 - a szöveg nyomán megfogalmazott következtetések közül egy vagy több valóban lehetséges és indokolt következtetés kiválasztása szöveges indoklás nélkül;
 - a szöveg nyomán megfogalmazott következtetések közül egy vagy több valóban lehetséges és indokolt következtetés kiválasztása egy-két mondatos önálló indoklással;
 - szövegszerű bizonyító elemek (szavak, szintagmák, mondatok) kiválasztása instrukció alapján megadott válaszlehetőségek nélkül;

- a szöveg alapján önálló következtetés megfogalmazása néhány mondatban;
- néhány mondatos állásfoglalás kialakítása a szöveg szerzőjének szándékáról;
- néhány mondatos állásfoglalás kialakítása a szöveg szerzőjének szándéka és a szándékot szolgáló nyelvi (stilisztikai, retorikai) elemek viszonyáról;
- két azonos témájú, de ellentétes irányultságú, ellentétes értékelést tartalmazó szöveg (álláspont) közül való választás alátámasztása néhány mondatos érveléssel;
- hosszabb (pl. 200 szavas) érvelő-értekező fogalmazás az olvasott szövegben expozált technikai, gazdasági, egészségügyi, természetvédelmi, szociológiai, történelmi, morális vagy esztétikai kérdésről;
- hosszabb (pl. 300 szavas) elemző-értelmező bemutatása egy szépirodalmi szövegnek vagy történelmi dokumentumnak – a szerkezet, a hatóeszközök vizsgálata, előismeretek mozgósítása.

Szövegtípusok tartalom szerint:

- történelmi tárgyú elbeszélő szöveg, esetleg eredeti forrás;
- szépirodalmi szöveg;
- a mindennapi életben előforduló dokumentum (használati utasítás, menetrend, kérdőív stb.);
- a mindennapi élethez kapcsolódó autentikus matematikai problémát tartalmazó szöveg (hirdetés, újságcikk stb.);
- a mindennapi élethez kapcsolódó autentikus természettudományos problémát tartalmazó szöveg (kutatói jelentés részlete, adatsor, ismeretterjesztő közlemény stb.).

Szövegtípusok forma szerint:

- összefüggő szövegek;
- vizuális jelekkel, tipográfiai eszközökkel, ikonokkal erősen tagolt szövegek (hirdetmény stb.);
- táblázatok, adatsorok;
- „vizuális szövegek” (mozgó- és állóképek, képzőművészeti alkotások, térképek, diagramok stb.).

A 240 perces vizsga tehát tartalmaz egy nagyobb esszét, a vizsgázó ezért kapja az elérhető pontszám 30%-át s erre fordíthatja a vizsgaidő bő negyed részét. A feladatlap feleltválasztós, információkereső, illetve a megértést rövid szöveges válaszokkal igazoló része adja a maradék 70%-ot. Mind az esszé, mind az „egyszerűbb” tesztfeladatok természetesen különféle – alább körvonalazott – szövegtípusokhoz kapcsolódnak. A teljes írásbeli vizsga 100%-át (100 pontját) a végső vizsgapontszám eléréséhez egyszerűen öttel kell osztani, esetleg kerekíteni, s így adódik a kötelezően választható műveltségi vizsgához vagy a projektmunkához hasonlóan a 20 pontos maximum.

Mintafeladatok az Általános műveltségi vizsgához

I. Darvasi László: S a mezőn üvöltöznek a tücskök

- A) Mondtuk, ne üssed.
 Mondta, enyém.
 Mondtuk, menj, költözz el.
 Mondta, ott is verni fogom.
 Mondtuk neki, meg fogunk ölni.
 Mondta, elébb én a Kiscsipást.
 Mondtuk, add az államnak.
 Mondta, eladni se, szeretni se, csak ütni tudom.

B) Lengett a sírás a faluban, mint a végtelen átok. Hallottuk, hogy sír a Kiscsipás a templomkertben, sír a kaszálóban, sír a tónál. Sír, mint a borotvás szél, mindenütt, mindenütt. Vad és fékezhetetlen öregember, ó, hogy gyűlöltük. Hogy lehet ennyit ütni. Miért. Mínek. Ütni ilyen fáradhatatlanul. Hogy honnan ennyi gyűlölet. A halálát kívántuk, hogy ne is szenvedjen, csak dögöljön gyorsan, mint felesége, a fia, a menyé. Ez a dög öreg-

ember. És egy nap mégis azt vettük észre, hogy már nem őt, hanem a gyereket, ezt a nyomorult Kiscsipást gyűlöljük jobban, akit ennyire vernek, akit ennyire verhetnek.

C) Mintha a görögök tragédiája lenne, mindenkije meghalt. Gyorsan, akár egy járványban. A felesége, a fia, a menyje, egy év vagy másfél alatt, hiszen mindegy. Föld alá ment mind. Öregember, ő meg eladta a lovakat, a kocsit, s visszaadta a téeszcsé-földet is. Csak az unokája maradt vele, egy csenevész és buta gyerek, a Kiscsipás. Ő lett a bosszújának a tárgya, ez a szóke és esetlen fiúcska. Vad és fékezhetetlen öregember, ütötte és verte, lapáttal kergette, seggbe rugdosta, a haját tépte. Verte reggel, verte délben. És verte éjszaka, ha arra riadt, hogy vigyorog a Hold, hogy csipázik fenn a csillag, s a mezőn üvöltöznek a tücskök.

*In: Darvasi László: Szerelmem, Dumumba elvtársnő. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998.
(A Magyar novellák ciklusból)*

Feladatok

1. Miért veri az öreg a „kiscsipást”? Válaszoljon két mondatban a szövegre hivatkozó, de abból részleteket szó szerint nem idéző érveléssel!

2. A falu lakói kit gyűlölnek az öregon kívül? Fogalmazza meg egy-két mondatban gyűlöletük lehetséges okát, indokát!

3. Darvasi László fent imént olvasott novellája három bekezdésből áll. A szöveget bekezdéseire bontottuk, s mindháromat betűjellel (A, B, C) láttuk el. Sorrendjük azonban nem feltétlenül azonos az itt közölttel.

Állítsa a három bekezdést az ön szerint legmeggyőzőbb sorrendbe (ez akár a jelenlegi is lehet!), majd négy-öt mondatban indokolja döntését! (Logikai-tartalmi és formai érveket egyaránt hozzon!) Nemcsak az eredeti, „helyes” sorrend megtalálása a pontokat érő, érvényes megoldás, hanem minden kifejtett érv, logikai, formai, nyelvi, esztétikai bizonyíték pontot ér. Tehát a szerzőétől eltérő felépítést is értékeljük, ha indoklása, értelmezése meggyőző.

II. Elkészült mondatok

A következő két szövegrészből egy-egy mondat kimaradt. Illessze be a kihagyott (zárójelbe tett) mondatokat a szövegekben megfelelő helyre! Indokolja eljárását tartalmi és nyelvtani szempontokkal!

1. Fónagy Iván: Nyelvek a nyelvben.

Az alapvető lelki jelenségek, mint az undor, megvetés, gyűlölet stb. többek között gége- és garat-összehúzó-dásokkal fejeződnek ki. A hasonló dolgok, többé-kevésbé analóg jelenségek azonosítása vagy más szóval metaforikus processzusok folytán egy kellemetlen személy megjelenése vagy egy nem tetsző, „nyögvenyelős” gondolat felmerülése ugyanazt a tünetet vagy inkább annak mását váltja ki. Ezen a kiterjesztésen keresztül a tünet túlmutat önmagán és motivált jellé válik. A hangokban való kódolás, archaikus jellege ellenére, nagyon összetett. (Ez az összehúzó-dás voltaképpen reflex, amit nem kívánt ételek váltnak ki az emberből, hogy visszautasítsa, kivesse azokat.)

Helyes válasz: a zárójeles rész a szöveg első mondata után következik. Az „összehúzó-dás” kapcsolja tartalmilag az első mondatához, a későbbi mondatokban ilyen fizikai-életteni folyamatról nem lesz szó, csak metaforikus hasonmásairól. A kihagyott mondat „ez” szava nyelvtani kapcsolóelem, mely az első mondat gége- és garat-összehúzó-dására utal vissza. (A feladat kijelölése során az indoklástól esetleg eltekinthetünk.)

2. Bundovics Judit: Mindennapi eledelünk, a kenyér

A rómaiak híres földművelő nép hírében állottak, akik egy teljes hétig, a Saturnaliával ünnepelték decemberben a bő termést, a mezei munkák befejezését. Minden házban volt egy-egy ilyen „kézi malom”, sőt még a római katonák is hordtak magukkal ilyet. Később az állatok és a víz erejét is felhasználták az őrléshez. A kenyeret rostélyon sütötték meg, a tészta parázssal takarták le. Nagy előrelépés volt a sütőharang, amely a kemence őse volt, és innen terjedt el Európában. (Ők a magokat forgó kövek közé tették, amelyek megőrlték a gabonát.)

Helyes válasz: a zárójeles rész a szöveg első mondata után következik. Az „Ők” utalószó grammatikai kapcsolóelem, mely az első mondat alanyára („a rómaiak”) utal vissza. A következő, a harmadik mondat „kézi malom” kifejezése pedig csak egy már megnevezett dologra, nevezetesen a hiányzó, zárójeles mondat magokat őrlő „forgó kövek” kifejezésére utalhat. (A feladat kijelölése során az indoklástól esetleg eltekinthetünk.)

III. Kosztolányi Dezső: A szó hatalma

Mindig tudtam, hogy a szóban sátáni erő lappang, s beszélni annyi, mint cselekedni. De az ember folyton tanul. Évekkel ezelőtt összekaptam egy vidéki rokonommal, egy hatvanéves öregúrral. Jámbor, kedves, szeretetre méltó lélek ő. Egész életében nem sok vizet zavart. Inkább a bor iránt érdeklődött. Kártyázott, vadászgatott, pipázott.

De amikor öltre mentünk, az ő önrézete is fölagaskodott, az enyém is. Csúnya dolgokat vagdosott a fejemhez. Én sem maradtam adós. Végül azt kiáltottam oda, hogy tanulatlan és műveletlen.

Ezt tüstént megbántam. Később ő is megbánta sokkal borsosabb sértéseit. Mind a ketten megkövettük egymást. Azóta szent közöttünk a béke.

Mínapi meglátogattam a lakását. Nem volt otthon. Lámpát gyújtottam, nézegettem a környezetét: a csizmáit, vadászfegyvereit, a dohányosztáit, a pipáit.

Az asztalnál – nem kis meglepetésemre – egy könyv volt nyitva, egy francia nyelvtan. Mellette füzet, már majdnem teljesen teleírva gyakorlatokkal. Franciául tanult. Megállapítottam, hogy rövidesen a szóváltásunk után foganhatott meg végzetes elhatározása.

Bevallom, a szédület fogott el.

Franciául tanult itt a tanyán, ahol egy lélek sem érti őt, a libák és a kocák között, öreg fővel, csak azért, hogy többé senki se lobbanthassa szemére, amit én, hogy műveletlen.

Mit tegyek? Lebeszéljem? A passé défini-nél tart. Visszatartsam? Már késő. Ha isten élteni, néhány év múlva befejezi a nyelvtant, és úgy fog koporsóba kerülni, hogy tud franciául.

Míndez pedig két szó miatt, egy szó miatt. Az élet dermesztő.

Feladatok

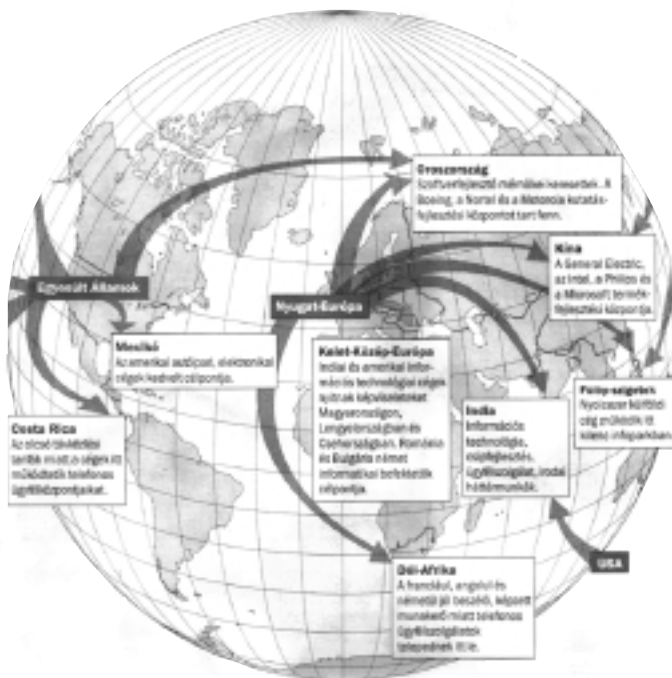
Az elbeszélő melyik szava, melyik két szava bizonyult cselekedetnek, s milyen következménnyel járt? Idézza (írja ide) a szövegből a következménnyel járt két szót:

Az alábbi következtetések közül melyek igazolhatók a szöveg segítségével?

- Az emberek idős korukban már nem változnak.
- A vidéki rokon ellenszenves volt az elbeszélő számára, megvetette szokásait.
- A vidéki rokon életkörülményei és franciátanulása között óriási ellentét feszül.
- A vidéki rokon igen önértékes ember.
- Az elbeszélő azzal a céllal sértette meg rokonát, hogy jobb, okosabb embert faragjon belőle.

Helyes válasz: c, d.

IV. Vándorolnak a fehérgallérosok (Népszabadság, 2003. január 29.)

Feladatok:

A fenti grafikából az alábbi következtetések közül melyek olvashatók le?

- Alacsony szakképzettségű munkaerő vándorol a világ fejlett országaiból a fejletlenebbekbe.
- Szakképzett munkaerő vándorol az Egyesült Államokból és Nyugat-Európából Oroszországba, Mexikóba, illetve Kelet-Közép-Európába és Kínába.
- Kelet-Közép-Európából, Oroszországból, Kínából és Indiából az Egyesült Államokba és Nyugat-Európába vándorol a szakképzett munkaerő jelentős része.

d) Az amerikai autóipar Mexikóban sok szakképzett, magasan kvalifikált helyi értelmiségit foglalkoztat.
e) Kelet-Közép-Európa országában nagy amerikai és indiai információtechnológiai cégek jelentős számú munkahelyet teremtenek egyetemi végzettséggel rendelkező munkavállalóknak.

V. Big Brother

Janisch Attila: Vakpali, vakpali...

Hiába üvölti estéről estére a nézők képébe egy tébolyodottan viselkedő színész, aki most műsorvezető, hogy „Valóság csak egy van, és ez itt a való világ!” Nincs semmi távolabb a valóságshow-tól, mint a valóság.

A valóságshow nem valóság, hanem a kiválasztott szereplők valódinak tűnő életébe beleerőszakolt álvalóság, látszat, amely elfedi a tudatos és erőteljes irányítást. Ezt pedig, mint bármely más dramatikus megszervezett műfaj esetében, a megfigyelt objektum vagy esemény és a megfigyelő között meghúzódo, de a jelenlétét gondosan titkoló – harmadik – résztvevő gyakorolja. A meghatározott térben összezárt játékosok és őket az otthonuk kényelméből figyelő nézők is csak kiszolgálói a show működtetésének. Azok a történetek, amelyeket a néző láthat, nem kizárólag a résztvevők jellembeli tulajdonságainak következményei. Valójában a műsor készítői csak használják a játékosok jellemének bizonyos – a játék dramatikus menetének szempontjából fontos – vonásait, hogy így érezzék vagy csúszítsák a közöttük már eleve meglévő vagy épp az általuk generált konfliktusokat.

Az úgynevezett játékosokat közvetlenül manipulálják a titokszobában: gépiesen érzelmentes hang egy-más tulajdonságairól faggatja őket.

Úgy tűnhet, egyszerű kérdés-felelet játékot látunk. Valójában
súlyos manipuláció

történik, minek technikája alig különbözik attól a rendőrségi gyakorlatban jól bevált kihallgatási módszertől, amelynek során az egymástól elkülönített tettestársak tudomására hozzák azt a – nem valóságos! – tényt, hogy a másik már mindent bevallott. Ettől fogva minden csak idő kérdése.

Az irányítók a játékostársak tulajdonságainak olyan elemeit hangsúlyozzák egy-egy ártatlannak tűnő kérdéssel, amelyre a kérdezett ha már fel is gyeyelt, a részletnek, jellemzőredéknek nem tulajdonított jelentőséget. Így a játékosok egymást érintő véleményalkotásának folyamata tetszőlegesen felgyorsítható és befolyásolható. Az eseményeket megfigyelni kívánó néző a kérdéseket ritkán (szinte sohasem) hallja, így a válasz a feleletet adó játékost jellemző öntörvényű tépelődésnek, morfondírozásnak tűnhet, amelyek következtében a néző figyelmé is ráirányítódik az éppen véleményezett játékos az irányítók céljának megfelelően fontos tulajdonságára.

A mesterséges összezártárságból következő ingerszegény környezetben minden kívülről érkező információ hatalmas erővel hat. A jelentéktelenek álcázott kérdések napokra meghatározzák a bentlakók viselkedését, és megváltoztatják, befolyásolják a közöttük kialakuló – de a fentiek okán cseppet sem öntörvényű – viszonyrendszert.

Azt is mondhatnánk, a valóságshow egy biliárd: Big Brothernál a dákok, azoknak pedig, akik játékosoknak hiszik magukat, csupán az egymáshoz ütődő és szerteguruló golyók szerepe jut. [...]

Az első játékos kiszavaztatása a nézők voksa alapján, ha lehet, még orffarsaróbban büzlött a manipulációtól.
A nézők

két lány közül

választhattak, akik különböző okoknál fogva (lásd a fentieket is) nem voltak szimpatikusak a házban lakó társaiknak. A kiszavazás estéjén – a már beérkezett szavazatok szerint – az egyik lány (Zsanett) biztos kiesőnek tűnt. A műsor készítői számára azonban minden valószínűség szerint – nyitottabb személyisége és a fiúkkal folytatott flörtjei okán – fontosabb volt Zsanett játékban tartása, mint Judité.

Ez a műsorszerkesztői vágy a következő módon jutott el a saját önálló ítéletében és ítéloképességében bízó nézőkhöz.

A két kiesőjelöltről többször is bejátszottak egy-egy rövid felvételt. Zsanetté közömbös volt, inkább a játékos helyzeteket mutatta, míg Judittól a lány legproblematisabb megnyilvánulását választották: „Gyere, csinálunk magunknak palacsintát, de csak magunknak” – mondta épp Zsanettnek egy reggel. A képsor mintegy okát és magyarázatát adta Judit beilleszkedési nehézségeinek, az az érzet keletkezett, hogy Judit önzésre és klikkesedésre hajlamos személyiség. Minthogy Zsanett csupán néma szereplője volt e rövid bejátszásnak, ez önmagában is pozitívan hatott az ő további megítélésére. A kontraszt a két lány között erőteljes volt. Az eredmény pedig meglepően gyors. Tíz percel később már Judit volt a biztos kieső. Vagyis egyetlen negatív jellemvonás – manipulálat! – látványos felngyítása az addig passzív nézői indulatot Judit ellen fordította.

A manipuláció azonban még a konkrétan megfigyelhetőnél is durvább volt, mivel a kiragadott mondat nemcsak az eltelt hét számtalan egymással ellentétes hangulati töltéssel rendelkező eseményfolyamából lett tetszés szerint kiemelve, de meg lett fősztva a pontos értelmezhetőség okán tőle el nem idegeníthető szövegkörnyezettől és szituációtól is.

Judit és Zsanett reggeli beszélgetésének ugyanis az volt az előzménye, hogy a játékostársak nem várták meg a kertben rakott tüzet vigyázó (ez volt a heti feladat) két lányt a közös reggelivel, és Judit mondata a közösségnek erre a velük szemben mutatott, bántóan kirekesztő magatartására utalt. Pontosan – teljes egészében – pedig így hangzott: „Gyere, csinálunk magunknak palacsintát, de csak magunknak. Ha ők nem vártak meg minket, majd főzünk magunknak. Persze, ha kér valaki, adunk neki.”

És ezek csak a manipuláció látványosabb formái. Az érzelmi törés, amit egy-egy jól kiválasztott kép verbálisan nem megfogalmazható tartalma a nézőben kiváltani képes, ismételten felhívja a figyelmet arra, hogy az egyes képeknek egy képsorozatra illeszkedve olyan erejük van, amelyet a hétköznapijaink valóságában csak a legtrikábban tudatosítunk. Az egyes képek ugyanis egy képsoron belül mindig és kizárólag egymás kölcsönhatásában léteznek. Hatnak egymásra, és megváltoztatják egymás jelentését. A mozgóképen megjelenő eseménysor nézőre gyakorolt összehatása pedig az eseményt bemutató képsorozat egyes képeinek a kölcsönhatásától függ, attól, hogy ki milyen szándékkal és milyen rendszerbe állítva mutatja meg azokat nekünk.

(MaNcs, 2003)

Feladatok

1. Válassza ki a szövegből következő állításokat!

a) A valóságshow készítői személyes rokonszenv vagy ellenszenv alapján szavaztatják ki a nekik nem tetsző szereplőket.

b) Azért Juditot és nem Zsanettet szavazták ki a nézők, mert Zsanett csinosabb volt.

c) A műsor készítői bizonyos részletek kiemelésével és ismétlésével érik el, hogy a műsor érdekesebbé tételre szempontjából érdekesebb szereplő maradjon bent, s a kevesebb érdekességet kínáló szereplőt szavazzák ki a nézők.

d) Judit magatartása mindvégig önző és bántóan kirekesztő volt.

e) Zsanett nyitott, a fiúkkal flörtölő magatartása a műsorkészítők számára szórakoztatónak tűnt, s ezért inézték úgy, hogy a nézők az első körben ne őt szavazzák ki.

Helyes válasz: c), e).

2. Válaszoljon egy-egy összetett mondattal az alábbi kérdésekre!

a) Milyen fontos előzményét nem hangsúlyozták a nézők Judit és Zsanett reggeli, a palacsintakészítésről szóló – többször bejátszott – párbeszédének?

b) Miben hasonlítanak Big Brothernek a titokszobában folytatott „beszélgetései” a rendőrségi kihallgatásokra?

c) Mi növeli meg a jelentőségét a valóságshow-kban minden kívülről (pl. a Big Brother-tól) érkező információnak?

Három-négy mondatban fejtse ki az alábbi metafora jelentését: „a valóságshow egy biliárd: Big Brother-nél a dákok, azoknak pedig, akik játékosoknak hiszik magukat, csupán az egymáshoz ütődő és szerteguruló golyók szerepe jut”!

Az alábbi kifejezések közül melyik adja meg legpontosabban a „manipuláció” szónak a fenti szövegben használt jelentését?

a) meggyőzés valamiről

b) hazugság

c) félrevezetés

d) észrevétlen irányítás

e) felvilágosítás

Helyes válasz: d)

Írjon ki a szövegből három olyan szót, szókapcsolatot, amely alapján az ön számára világos, hogy a cikk szerzője számára a műsorkészítők (műsorvezető, rendező) tevékenysége indulatokat kiváltóan ellenszenves!

Lehetséges helyes válaszok: pl. „üvölti ... a nézők képébe” „álvalóság”, „még orrfacsaróbban büzlött”.

VI. Szent István király intelmei Imre herceghez

VI. A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról. Róma bizony még ma is szolgálja, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta nagyobbítsd országodat, hogy koronád az emberek nagyságosnak tartsák.

(Kurucz Ágnes fordítása)

Feladatok

1. Emelje ki a fenti szövegből a következtetés jellegű utasítást!

2. Milyen ország példájával érvel a szöveg?

3. Emelje ki a legerőteljesebben általánosító jellegű, negatív minősítést tartalmazó bölcsmondást, aforizmát!

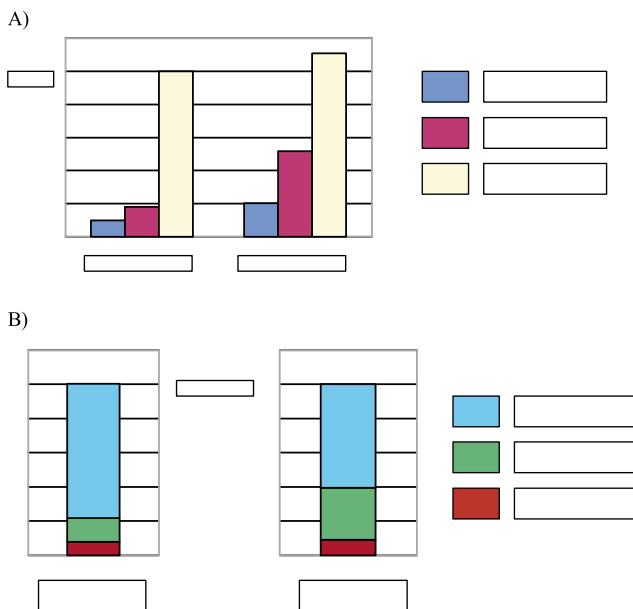
4. Írjon 200 szóból álló esszét arról, hogy Szent István a saját gyakorlatában miként alkalmazta az itt kifejtett elveket! Vagy: Írjon 200 szóból álló kisesszét arról, hogy ma a soknyelvűség, a kulturális sokszínűség miként válik előnyére egy ön által ismert országnak vagy térségnek!

VII. A roma lakosság megoszlása településtípusok szerint

Településtípus	Létszám 1971-ben	Létszám 1994-ben	Arány 1971-ben (%)	Arány 1994-ben (%)
Budapest	25 ezer	51 ezer	7,9	9,1
Vidéki város	45 ezer	129 ezer	13,9	30,4
Község	250 ezer	277 ezer	78,4	60,5

Feladatok

1. Pótolja a táblázat alapján az alábbi diagramok hiányzó feliratait!

2. Az alábbi állítások közül jelölje meg azokat, amelyek a táblázat adataiból következnek!

- 1971–1994 között a roma lakosság összlétszáma nőtt.
- 1971–1994 között a községek roma lakossága csökkent.
- 1994-ben a roma lakosság nagyobb része lakott Budapesten, mint 1971-ben.
- 1971–1994 között a vidéki városok lakossága nőtt.
- 1971–1994 között a községekben a romák aránya megnőtt a nem roma lakossághoz képest.
- 1971–1994 között a romák jelentős része faluról városba költözött.

Helyes válaszok:

1. A)

Az y tengely felirata: 250 ezer (vagy ahhoz közeli szám).

Az x tengely két felirata: Létszám 1971-ben, illetve Létszám 1994-ben.

A jobb oldali jelmagyarázat felülről lefelé: Budapest, Vidéki város, Község.

1. B)

Az x tengely felirata (a két diagramhoz közösen): 100%.

A két diagram aláírása: 1971, illetve 1994.

A jobb oldali jelmagyarázat felülről lefelé: Budapest, Vidéki város, Község.

2.

a, c

VIII. Híradás egy régészeti leletegyüttesről

Az ásátás során előkerültek egy 12 méter széles ház nyomai is, mely egyértelműen kijelöli a megtelepült életmód lakóhelyi kereteit. Az egykori ház környékén halászatra és gabonatermesztésre utaló leletek jelzik a kultúra fejlettségét. A főzéskor, vallási rituálék során, illetve fürdésre használt gödröket agyag és fa borítás tetete vízálló falúvá. Az ásátás egyik legbecesebb darabja egy kétélű bronzkés, melyet eddig csak képeken tanulmányozhattak az ír régészek.

Feladatok

1. Válassza ki a szövegből következő állításokat!

- Az ásátásra valószínűleg Írországra került sor.
- A házat agyaggal és fa borítással védték a víztől.
- A ház közelében élővizek voltak.
- A leletek valószínűleg régebbiek 2000 évesnél.
- A ház egykori lakói valószínűleg vándorló életmódot folytattak.

Helyes válasz: a, c, d.

2. Miért a kést tekintik a régészek „az ásátás egyik legbecesebb darabjának”? Válassza ki a szöveggel leginkább alátámasztható állítást!

- Mert a kés kétélű volt, és ez fejlett kultúráról tanúskodik.
- Mert a kés bronzból készült, és ez fontos a lelet korának meghatározása szempontjából.
- Mert a régészek eddig is tudták, hogy léteznek ilyen kések, de tárgyi bizonyítékuk nem volt rá.
- Mert eddig csak ír régészek ismerhették ezt a kést.
- Mert egy régóta keresett kés került elő az ásátáson.

Helyes válasz: c.

IX. Galápagos

Részlet egy ismeretterjesztő könyvből (Bertelsmann 2001. A világ kincsei. Az emberiség öröksége 1. A Világörökség részévé nyilvánított kulturális és természeti értékek. Magyar könyvklub, Budapest.):

„Szorosan egymás mellett fekszenek, tarajos fejükkel és hosszú, tüskés farkukkal olyanok, mint valami őskori, apró sárkányok. Bizar külsőjük szinte egybeolvad a sötét, vulkanikus eredetű talajjal, ahol napoznak. Csupán sziszegő hangjuk árulja el őket, amikor időről időre koncentrált sóoldatot fújnak ki orrnyílásaikon keresztül. Ez az egyetlen olyan hüllő a Földön, amely – alkalmazkodva a nővényvilágot eleinte szinte teljes egészében nélkülöző szigetvilághoz – táplálékát a tengerből szerzi. Oldalról lapított farkukkal kiválóan manővereznek a vízben, az erős karmok biztos tartást adnak a hullámok között; erős fogaikkal pedig könnyen lekapargatják az algákat a sziklák felszínéről. A felesleget só mirigyek segítségével választják ki.

E „piszkosfekete éjszakai koboldok” – ahogy Charles Darwin nevezte őket, amikor a Galápagos-szigetekre látogatott – megfigyelése is hozzájárult ahhoz, hogy Darwin évekkel később nyilvánosságra hozta A fajok eredete a természetes kiválasztódás alapján, vagy a legrátermettebb fajok fennmaradása a létért való harcban című művét, amely tartósan és alapjaiban változtatta meg az addig uralkodó világnézetet.”

Válaszoljon a következő kérdésekre:

1. A Galápagos-szigeteken élő tengeri gyíkok milyen tulajdonságait említi a szöveg, amelyek a környezethez való adaptálódás eredményei, vagyis miben mások ezek a hüllők a más területeken, más körülmények között élő hüllőkhöz képest?

2. Miért fújnak ki e hüllők az orrnyílásaikon koncentrált sóoldatot?

3. Milyen állatcsoportokba tudná besorolni a szöveg alapján a megismert fajt? (Ne csak rendszertani kategóriákra gondoljon!)

4. Jellemezze pár mondattal annak a tudományos forradalomnak a lényegét, amelyről a szöveg említést tesz!

X. *Tüzelőanyag-cellás autó* [A feladat az interneten hozzáférhető érettségi javaslatból származik.]

Olvassa el az alábbi szöveget!

„1996. május A berlini Potsdam téren bemutatják a Daimler-Benz konszern legújabb kisteherautóját, a Necar II-t, amelyet benzin helyett hidrogén és oxigén egyesüléséből keletkező villamos energia hajt. A Necar II (a New Electronic Car betűszó egyúttal a gépkocsi születési helyére, a Neckar folyó melletti gyárra utal) 300 tüzelőanyag-cellával 80 km/h csúcsebességet érhet el, és összesen 100 km utat tehet meg feltöltés nélkül. A Necarral 1994-ben kezdődtek meg a kísérletek. Az újfajta áramforrás működését egy

különleges műanyag fóliának, az ún. elektroncsereelő hártának a kidolgozása tette lehetővé. Ez a kétféle gázt elválasztja egymástól, de mivel a hidrogén elektronokat akar leadni, az oxigén viszont elektronokat akar felvenni, a hártán át villamos áram folyik. Az újfajta gépkocsi a szennyező kipufogógázok helyett vizet meg oxigént bocsát a levegőbe, és a hagyományos belső égésű motorokhoz képest kétszer nagyobb határfokkal alakítja át a tüzelőanyag vegyi energiáját villamossággá.”

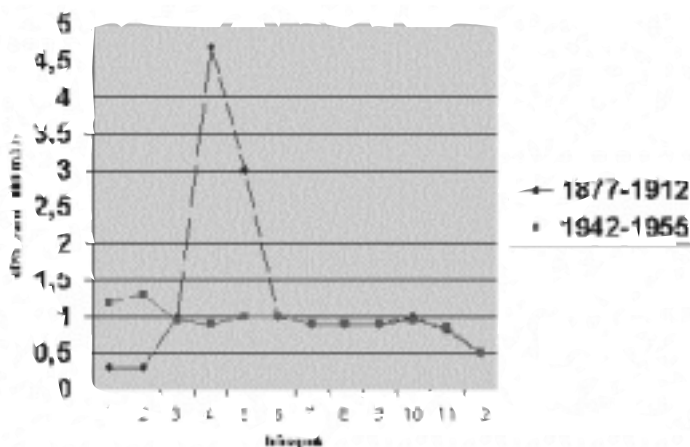
(A technika krónikája, Officina Nova, 1997, 603. old.)

Válaszolj meg a szöveg tartalma, illetve a kémiában tanultak alapján a következő kérdéseket!

1. Írja fel azt a kémiai folyamatot, ami a szövegben leírt energiatermelés alapja!
2. Miért fontos, hogy az oxigént és a hidrogént megfelelő fóliával elválasszák egymástól?
3. A gyakorlatban ma már használnak gázüzemű gépjárműveket is a benzintüzemű gépjárművek mellett, amelyek propán-bután gáz elégetésével működnek. Írja fel és rendezze ebben az esetben is az égés során lejátszódó kémiai folyamatok egyenleteit!
4. A gázüzemű vagy a fent említett kísérleti gépjármű szennyezi-e kevésbé a környezetet? Miért?
5. A forgalomban ma még a legtöbb gépjármű benzinnel működik. Milyen szennyező anyagok kerülnek ki nagy mennyiségben a légtérbe e gépjárművek üzemeltetése során?

XI. A Volga vízjárása [A feladat az interneten hozzáférhető érettségi javaslatból származik.]

A grafikon alapján magyarázza el, hogyan változott a Volga vízjárása a vízerőművek és a víztározók megépítése (1942) után? Milyen előnyökkel és hátrányokkal járt ez a gazdasági életben, illetve a folyó életközösségei szempontjából?

Művészeti feladatok

A művészeti feladatok meghatározásánál különös érzékenységgel kell figyelni arra, hogy a tanulók általános – az egyes művészeti ágakban megmutakozó tehetségétől vagy tanulási deficitjétől független – művészeti „kulturáltságát”, „látásmódot és gondolkodásmódot” vizsgálják, mely képes elkerülni azt a veszélyt is, hogy a különböző iskolakultúrák, illetve a tanulók különböző társadalmi csoportkultúrája különböző (már-már egyedi) kánonokat hoznak létre a fiatalokban.

Ugyanekkor lehetőséget kell adni, hogy az életkor és a korszellem sajátosságainak megfelelően olyan esztétikus jelenségekről alkothassanak véleményt az érettségizők, melyekkel kedvvel találkozhatnak. Fontos szempont az is, hogy a vizsgára fordítható időt ne növelje, a tanulók fáradtsága ne legyen teljesítménybefolyásoló tényező.

A vizsga során biztosítani kell, hogy a választás indoklásában, az érvelésben ne csupán szóbeli, írásbeli kifejezőkészsége mutakozzék meg a tanulónak (ebben az esetben ez mérőben anyanyelvi vizsgálat lenne). Vélhetően a nyílt kérdéseket egy-két feleletválasztá-

szos kiegészítő kérdéssel kell/lehet kiegészíteni (mely pl. az alapábrához képest kiegészítők alkalmazására utalna stb.).

1. típusú feladat. Több – és többfajta, véletlenszerűen összeállított s a vizsga idején a jelöltnek multimédián át bemutatott – esztétikus jelenségből (látványból, hangzásélményből, olvasmányélményből stb.) válasszon ki a jelölt olyan 3 (max. 4) elemet, melyet saját – megvalloott – szempontjai szerint értelmezhető kompozícióba rendez ezután. Természetesen érvelnie kell a kompozíció mellett. Feltételezésünk szerint kétféle választípus megjelenése valószínű:

- ún. „tartalom” (üzenet) szerint kiválasztott kompozíció (műsor, performance stb.);
- ún. stílusegység, stílusbeli, kifejezőeszközbéli hasonlóság, analógiák alapján összeállított műhalmaz, sorozat.

A vizsga alapján értékelhető a jelölt esztétikai érzékenysége, látásmódja, kreativitása, a művészet funkcionális alkalmazásában való jártassága, a formanyelvben való elemi tájékozottság. A feladatok nem zárják ki, hogy a jelölt „tanultságát” is érvényesítse, de az értékelésben prioritása az esztétikai érzékenységnek van.

2. típusú feladat. Maketten, multimédián vagy képen bemutatott „design” ízlés szerinti kiválasztása s a választás indoklása – kifejezetten a formával összefüggő funkcionális szempontból (közlekedési eszköz vagy bútordarab, esetleg épület bemutatása jöhet szóba).

Kötelezően választható műveltségterületi vizsga

A vizsga jellege

A vizsga a jelölt által választott műveltségi területen való alaposabb és mélyebb tájékozódást vizsgálja. Az adott területen – az általános műveltségi vizsgához viszonyítva – nagyobb terjedelmű tárgyi tudásra kell a jelöltnek támaszkodnia, alaposabban kell ismernie az adott területre jellemző gondolkodási algoritmusokat, átfogó fogalmakat és azok rendszereit, összefüggéseket, törvényeket, elméleteket, modelleket, problémátípusokat és szimbólumrendszereket.

A vizsga az egész érettségi által mért kompetenciákat, képességeket, készségeket tudásterület-specifikus megjelenésükben vizsgálja, s ezzel valamely tudásterület információkkal való telítettségéről, szervezethegéről, elérhetőségéről, használhatóságáról, más tudásterületekkel való kapcsolatáról, a tudásterület elemei tudományos ismereteknek való megfeleléséről ad értékelést. A vizsga azonban nem egyszerűen a műveltségi terület részismereteinek birtoklását, vagy nem birtoklását értékeli (az ismeretek egyszerű felidézését kérve pusztán), hanem gondolkodást, elemzést, értékelést, önálló véleményalkotást, problémák megoldását, döntést igénylő feladatokat tartalmaz, amelyek megoldása során a műveltségterületi tudást kell használni.

A vizsgatárgyak

Választható vizsgatárgyak:

- anyanyelv és irodalom,
- matematika,
- ember és társadalom,
- ember és természet,
- földünk és környezetünk,
- művészetek,
- informatika.

A vizsgatárgyak komplex műveltségi területeket fognak át. Ez a komplexitás nem csak a vizsgatárgyak nevében jelenik meg, hanem az írásbeli vizsga feladataiban, s a szóbeli vizsga tételeinek megfogalmazásában is. A matematika esetében ez a tárgy jellege miatt nem okoz gondot, bár a komplexitás ebben az esetben a matematika elméleti anyaga és a

gyakorlati alkalmazások jó összhangjaként értelmezendő, s ennyiben a jelenlegi matematika vizsgáztatási kultúra megváltoztatását igényli. A földünk és környezetünk, valamint az informatikai tárgyak esetében az integráltság, a komplexitás eddig is természetes volt, az eddigi törekvések még következetesebb érvényesítése szükséges. Az összes többi tárgy esetében azonban a komplexitás igénye új megfontolásokat, új vizsgáztatási kultúra kialakítását igényli. Különösen az ember és természet, valamint a művészetek tárgyak esetében kell jelentős lépéseket tenni a komplexitás elvének érvényesítése érdekében, várhatóan e területeken lesz a legkevésbé elfogadható a vizsga komplexszé tétele, de az anyanyelv és irodalom, az ember és társadalom tárgyak esetében is kell nehézségekkel számolni.

A vizsga komplexitásának kialakítása és biztosítása a következő lépéseket igényli. (1) Már e javaslatban olyan követelményrendszereket kell megfogalmazni, amelyek kiemelik, értelmezik, operacionalizálhatóvá (a feladatokban és tételekben megjeleníthetővé) teszik a komplexitást. (2) Az írásbeli feladatok, témák kijelölése során, a javítási útmutatók elkészítése során, a központi és a helyi tételek (lásd lentebb) megfogalmazása során kell maximálisan érvényesíteni. (3) A konkrét javítások és a szóbeli feleletek értékelése során kell majd következetesen alkalmazni az elvet.

A vizsga írásbeli és szóbeli részében is nagyobb hangsúlyt helyez bizonyos, a vizsgát megelőzően két évvel meghirdetett fő témakörökre. E területeken a jelölteknek az „átlagosnál” mélyebb, szervezettebb tudással kell rendelkezniük. E megoldás célja, hogy már az oktatásban és az érettségire való készüléskor érvényesüljön a „mélységelvű oktatás” követelménye, vagyis az az elv, hogy a tanulók egy-egy terület alaposabb vizsgálatával a tudományos, technikai, művészeti látásmód, gondolkodás, problémamegoldás valójában működő rendszereivel, hatékony struktúráival ismerkedjenek meg. Ugyanis egyrészt a „mindenre kiterjedő vizsgáztatás” illúzió, másrészt a tényismeret extenzívítására épülő vizsgáztatás elveszi a teret a problémamegoldó, kritikus, kreatív gondolkodásra való felkészültség, egy adott terület elvei alkalmazásával kapcsolatos képességek értékelése elől. Kevesebb tény, adat, információ, de bizonyos területeken mélyebben, alaposabban, hogy elsősorban a képességek, a gondolkodás színvonala, az alkalmazásra való készség legyenek mérhetők – ez az alapelve a javasolt megoldásnak. Az írásbeli és a szóbeli vizsga azonban természetesen nem csak ezekről a kiemelt területekről szól. Az adott műveltségterületen átfogó tudással kell rendelkezni, azonban a kijelölt területeken megfogalmazódó feladatok, tételek alaposabb tájékozottságot igényelnek majd. Ez egyben azt is jelenti, hogy az egyéb területeken a maihoz viszonyítva lényegesen kevesebb tényanyag adja a vizsga anyagát.

Az érettségi vizsga során a mélységelv érvényesítése valószínűleg visszahat majd az oktatásra is. A tanulók 11. és 12. évfolyamokon bekövetkező specializálódására, a fakultációs programokban való részvételre is hatással lesz, amennyiben racionális döntés olyan műveltségterületi vizsgát tenni, amelyen fakultációs programban két éven át tanult a jelölt. Ez orientáló lesz az iskolák számára abból a szempontból is, hogy milyen fakultációs program-választékot kínáljanak (érdemes az érettségi műveltségi területeire koncentrálni), s az egyes tantárgyakon belül milyen programot alakítsanak ki. Tekintve, hogy az érettségi tárgyak többsége komplex jellegű, az iskolák arra is ösztönözve lesznek ezáltal, hogy az oktatást komplexszé tegyék. (Megjegyzés: problémaként merülhet fel majd, hogy elsősorban a természettudományi területen ezzel sértjük a felsőoktatási tanulmányokra való felkészítés érdekeit, mert a tanuló nem koncentrálni arra az egy tantárgyra, amely választandó szakjához kapcsolódik. Például nem tanulhatja fakultatív módon csak a fizikát, olyan természettudományos programot kell tanulnia, amely biológiát, kémiát, földrajzot is tartalmaz. Erre a felvetésre a válasz a következő: a középiskola nem lehet az adott diszciplína ismeretanyaga extrém mértékű elsajátításának helye, erre az egyetemi, főiskolai képzésben kell, hogy sor kerüljön. Rendkívül fontos, hogy a leendő szakemberek az általános képzés keretei között valóban általános tájékozódást szerezzek-

nek azokról a területekről, amelyekre majd további felkészülésük, képzésük során is szükségük lesz. Igenis fontos, hogy például egy leendő fizikus vagy mérnök az átlagosnál jobb tájékozottsággal rendelkezzen más természettudományi ágakban is. Vagyis értelmezésünk szerint éppen a fizikussá válását segítjük azzal, ha egy komplex természettudományos nevelésben részesítjük az érettségire való felkészülés során. Azt természetesen meg lehet tenni, hogy e tanulmányai közben erősebben koncentráljon a fizikára, ehhez azonban már az iskolai oktatás differenciált formáinak kialakítása, a tanulók egyéni igényeihez való igazodás szükséges, vagyis e tekintetben is egy „pozitív kényszer”, jobb szóval ösztönzés épülne be az érettségi rendszerébe.)

A műveltségterületi vizsga szóbeli részében a jelöltek két tételt húznak, az egyik az abban az évben kiemelt területek egyikével, a másik az iskola által meghatározott témakörökkel kapcsolatos. Tételenként kell meghatározni a használható segédeszközöket. Valamilyen segédeszköz (információforrás) minden tételhez használható, adott esetben ez a segédeszköz a tankönyv is lehet. A tankönyvhasználat lehetővé tételének az a célja, hogy a vizsgát ne elsősorban a tények, adatok, információk formális visszaadása uralja, hanem a gondolkodás, a problémamegoldás, a kreativitás. Elvi kérdésként merül fel, hogy nem teremtünk-e esélyegyenlőtlenségeket, hiszen az iskolákban más és más tankönyveket használnak. Az egyik tankönyv alkalmasabb lehet a tanuló segítésére, mint a másik. Ha itt súlyos egyenlőtlenségek kialakulásának veszélye lenne, akkor magunk sem tennénk javaslatot e megoldásra. Úgy véljük azonban, hogy mivel a mélyebb, alaposabb tudást igénylő tétel esetén használhatja a jelölt a tankönyveit, s ebben az esetben az értékelés szempontja még az átlagosnál is erősebben a gondolkodás, a problémamegoldás, a kreativitás, a tankönyvek közötti különbségek egyenlőtlenséget teremtő szerepe kevésbé érvényesülhet. Javaslatunknak ez egy olyan pontja, amely esetén kutatás keretében kiválóan vizsgálható lenne az effektus komoly jelentkezése vagy elmaradása.

A vizsga előkészítése, megszervezése

Az oktatási miniszter minden műveltségterületen legalább ötfős szakmai bizottságokat bíz meg az érettségivel kapcsolatos központi szakmai feladatok elvégzésével. A bizottságok tagjai három évre kapnak megbízást, amely egyszer meghosszabbítható. A bizottságok működésével kapcsolatos kérdéseket miniszteri rendeletnek kell szabályoznia. A bizottságok feladatai a következők:

- Minden évben kijelölik azokat a főbb témákat a műveltségi területen, amelyek a döntést követően két év múlva a szóbeli és az írásbeli érettségien is kiemeltnek lesznek. A feladat végrehajtását úgy kell ütemezni, hogy a tanulók, a pedagógusok és a szülők tájékoztatása május 31-ig megtörténhessen.

- Összeállítanak egy központi tételsort a szóbeli vizsgákra. A tételsor csakis a kiemelt témákra épül, és az iskolákban használandó tételsorok felét kell, hogy alkossa. A tételekhez részletes értékelési útmutató készül. A különböző műveltségi területeken más és más rendszere alakulhat ki a tételek megfogalmazásának, s más és más szabályok állapíthatók meg arra, hogy a tételek vagy azok egyes részei ismertethetők-e a vizsgázókkal, s ha igen, mikor. Ha van a tételeknek olyan része, amelyet a vizsgázók megismerhetnek, akkor azokat a vizsgát megelőző év május 31-ig közre kell adni. (A tételek harmadát az iskola fogalmazza meg, ld. lentebb.) Az értékelési útmutatókat az iskolák legkésőbb egy hónappal a vizsga előtt kapják meg.

- Minden évben összeállítják az írásbeli vizsga központi feladatsorát. A feladatok kizárólag a kiemelt témákhoz kötődnek. A feladatsor természetesen titkos, csak a központilag elrendelt időben megtartott vizsga előtt közvetlenül hirdethető ki (a mai módszerek továbbra is alkalmazhatók).

- Meghatározzák az írásbeli vizsga során használható eszközöket (pl. szöveggyűjtemény, függvény táblázat, számológép).

– Mintafeladatokat adnak ki maximális pontszámmal értékelhető megoldásokkal és javítási útmutató mintákkal. Ezeket a vizsgázók, a pedagógusok és a szülők számára a vizsgát megelőző év május 31-ig kell rendelkezésre bocsátani.

– Az írásbeli feladatok megoldásainak javításához részletes útmutatót készítenek. Ezeket az iskolákban a pedagógusok közvetlenül az írásbeli vizsgát követően, lehetőleg még aznap kézhez kapják.

Az érettségi írásbeli része központilag szervezett, külső vizsga, ideje 240 perc. A szóbeli megmérés vizsgabizottság előtt történik. A bizottságokat műveltségi területenként kell minden érettségizető iskolában megszervezni. Öt tagja közül három helyi pedagógus, kettő pedig külső szakember. A vizsgabizottság tagja lehet minden olyan diplomás, aki az adott műveltségterülettel összefüggő diplomával rendelkezik, vállalja a feladatot, és az iskola is elfogadja részvételét a bizottságban. Továbbá tagok lehetnek olyan szakemberek is, akik egy, az oktatási miniszter által kiírt pályázaton alkalmasnak bizonyultak erre a feladatra (részletesebben lásd az „Önálló projekt” vizsga leírásában). A vizsgán szereplő tételek felét a központilag megadott, a kijelölt témákat lefedő tételsor adja, az iskola fogalmazza meg a tételsor másik felét, ezekben tükröztetheti a vizsga mögött álló tantárgyak tanításának helyi sajátosságait.

A vizsga értékelése

A műveltségterületi vizsgán összesen 20 pontot lehet szerezni, egyenlő arányban az írásbelin és a szóbelin (10–10 pont). Az értékelési útmutatók a pontozásra vonatkozóan is megfelelő eligazítással kell, hogy szolgáljanak. Az írásbeli dolgozat pontszámát a javító tanár állapítja meg az útmutató alapján. A szóbeli vizsga pontszámának kialakításakor a bizottság minden tagja 0 és 10 pont között pontoz, és az értékek átlagának egészre kerekítésével alakul ki a vizsga e részének pontszáma.

Az elkészült dolgozatok értékelését a jelöltek megfelelő szakos tanárai végzik a mai gyakorlattal teljesen megegyező módon.

Az Ember és természet műveltségterületen vizsgált kompetenciák (feladattípusok)

Az Ember és természet vizsga műveltséganyagának lényegi elemei, alapvonásai

Az Ember és természet vizsga a jelöltek felkészültségét értékeli a következő területeken:

- a természettudományos műveltség hétköznapi, gyakorlati alkalmazásai, a mindennapok természettudományos műveltség alkalmazását igénylő problémáinak megoldása,
- a természettudományi műveltség alkalmassága a megfelelő felsőoktatási intézményekben (természettudományi, orvosi, mérnöki, agrár felsőoktatás) való továbbtanulásra, ebben a természettudományos diszciplínák modern ismeretanyaga alapösszefüggéseinek középiskolában elsajátítható szintű, megértésen alapuló, alkalmazásképes birtoklásával,
- a társadalmi, technikai, természeti jelenségek egységes szemlélete, a természettudomány társadalmi alkalmazásához szükséges kompetenciák.

Az Ember és természet vizsga a természettudományokról, a tudományos megismerés folyamatáról alkotott korszerű felfogásra alapozódik, amennyiben vizsgálja a jelölt képességét a természettudományos tevékenység elméletirányított voltának tudatos érvényesítésére, az empirikus vizsgálatok (kísérletek, mérések) elméleti beágyazottságának messzemenő figyelembevételére, az átfogó fogalmi rendszerek használatára.

Az Ember és természet vizsga a természettudományi műveltségi elemeket nem elkülönülten, hanem társadalmi, technikai, hétköznapi alkalmazási kontextusban teszi az értékelés részévé. Szerepet kell, hogy kapjon a természettudományok társadalmi jelentősége, alkalmazása, értékelése, a tudomány alkalmazásával kapcsolatos etikai kérdések, tudománytörténeti vonatkozások, a globális problémák kérdésköre, a fenntartható fejlődés követelményei.

Az Ember és természet vizsga is vállalja a szövegértési és szövegalkotási képességek értékelését. E tárgy keretében is megjelennek olyan, a természettudományok eredménye-
ihez, alkalmazásaihoz köthető szövegek, amelyeknek természettudományi műveltséget
igénylő elemzésére, a velük kapcsolatos különböző műveletek elvégzésére van szükség.
Az Ember és természet vizsga ezen felül hozzájárul a matematikai képességek értékelé-
séhez is, amennyiben mind az írásbeli vizsgán, mind a szóbelin szükség van az alapvető
matematikai tudás alkalmazására.

A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli vizsga külső vizsga, központi teszt
megírását igényli. Az írásbeli vizsga kérdései is tartalmaznak elméleti tudás alkalmazá-
sát, problémamegoldást és empirikus megfontolásokat igénylő kérdéseket, de természe-
tesen kísérlet, mérés, megfigyelés végzése, gyakorlati jellegű elem nem lehet ennek ré-
sze. Ezzel szemben a szóbeli vizsga három, egymástól nem élesen elkülönülő elemből
áll. A jelöltek a szóbeli vizsgán egy tételt húznak, azonban a tétel elméleti kérdésekkel
kapcsolatos, problémamegoldást jelentő, valamint gyakorlati, tehát kísérletet, mérést,
megfigyelést igénylő részt is tartalmaz. A tétel e három része egymással valamilyen kap-
csolatban kell, hogy álljon, s a jelölt sem kell, hogy elkülönítse egymástól a feleletében
a részeket, sőt, a téma komplex előadása emeli a vizsga értékét.

I. kompetenciányaláb: természettudományos ismeretek megfelelő használata

*A tanult természettudományos törvények, elméletek megfelelő szintű ismerete és hasz-
nálata.* A vizsga megköveteli a megadott témákhoz kapcsolódó legalapvetőbb törvények,
elméletek ismeretét és helyes használatát. E tudás meglétének vizsgálata nem elsősorban
a törvények kimondatásával, az elméletek szóban történő felvázolásával történik, hanem
annak vizsgálatával, hogy a jelölt felismeri-e alkalmazásuk szükségességét, képes-e al-
kalmazni azokat problémamegoldások, ellentmondásos szituációk, továbbá jelenségek,
folyamatok magyarázata, folyamatokkal kapcsolatos előrejelzések megfogalmazása, szó-
vegek értelmezése során, képes-e alkalmazni gyakorlati empirikus vizsgálatok háttére-
ként, azok eredményei magyarázataként.

A tanult természettudományi fogalmak helyes használata. A vizsga megköveteli a
megadott témákhoz kapcsolódó legalapvetőbb fogalmak ismeretét és helyes használatát.
Minden fogalom egy elmélet keretében nyer értelmet, ezért a fogalom használata során
tudatosan kell kezelni annak elméleti háttérét, ilyen meghatározottságát. A fogalmak
használatával együtt a jelöltnek megfelelően kell alkalmaznia a tudományos megnevezé-
seket, jelöléseket, a mértékegységeket is, illetve ha a téma, a probléma vagy az empiri-
kus feladat ezt igényli, akkor a megfelelő kódrendszerek közti fordításban is jártasságot
kell mutatnia. Ez a kompetencia is elsősorban az alkalmazásokban, az ismeretek felhasználása
során értékelhető, hasonlóan a törvények és elméletek alkalmazásához.

Feladatok megoldási algoritmusainak eredményes alkalmazása. Az Ember és természet
vizsga keretében értékelendő a jelölt felkészültsége egyszerűbb, inkább a hétköznapi
életben felmerülő, a természettudományi ismeretszerzés során, vagy sok szakmában gyak-
ran használt feladattípusok megoldásához szükséges algoritmusok alkalmazása terén.

(Megjegyzés: a hagyományos érettségi egyik problémája természettudományi és matema-
tikai területen, hogy a vizsga egy jó része csak egy formális feladatmegoldási készséget mér,
vagyis jó eredmény érhető el a feladatok megoldásával kapcsolatos sokféle algoritmus mago-
láshoz közel álló begyakorlásával. Ezt ebben a javaslatban el akarjuk kerülni, de az igaz, hogy
az életben, illetve a természettudományos ismeretek alkalmazása során szükség van bizonyos,
gyakran előkerülő feladatmegoldási algoritmusok alkalmazására. Ezek azonban valóban a
gyakorlati alkalmazási esetekre, illetve általában a természettudományok alkalmazására, ott
is a nagyobb gyakorisággal használtakra kell, hogy korlátozódjanak. A problémamegoldást,
amely a természettudományos műveltség kreatív alkalmazását igényli, s ezért eltér az algorit-
mus-alkalmazást igénylő feladatmegoldástól, külön kompetenciaként tárgyaljuk.)

II. kompetencianyaláb: problémamegoldás

A problémamegoldás a természettudományos tudás kreatív, új tudást is eredményező, valóságos problémák megoldását eredményező használatát jelenti. A feladatokat és a tételeket is amennyire lehet, problémacentrikusan kell megfogalmazni. A problémák megoldása természettudományos törvények, összefüggések, fogalmak, feladatmegoldási algoritmusok használatát kell, hogy igényeljük, de amennyire csak lehet, gyakorlati, társadalmi, technikai kérdésekkel álljanak kapcsolatban. A problémamegoldást igénylő feladatokban, tételrészekben megjelenhetnek döntést igénylő szituációk, konfliktushelyzetek, paradoxonnak látszó megfontolások, kockázatok értékelését igénylő helyzetek is.

III. kompetencianyaláb: természettudományos vizsgálatok végzése

A vizsga (annak szóbeli része) az empirikus munkára való felkészültséget a következő követelmények szerint, illetve az azokhoz köthető feladattípusokkal értékeli:

- a középiskolában tanult legalapvetőbb, elemi összefüggések alkalmazását, bemutatását igénylő egyszerű kísérletek, mérések megtervezése, összeállítása, elvégzése, az eredmények magyarázata,
- problémák megoldásához kapcsolódó, már megtervezett, leírt kísérletek, mérések elvégzése, az adott problémával történő összekapcsolása, az eredményeknek a probléma megoldásában történő felhasználása,
- modellek, szimulációk, technikai berendezések, kísérleti eszközök funkcióinak, működésének, felépítésének magyarázata a szükséges mértékű bemutatóval.

A vizsga gyakorlati része nem elsősorban a kéz ügyességet, az eszközök minél kifinomultabb kezelését értékeli, hanem az empirikus tudományos tevékenység funkciójának jó megértését és alkalmazni tudását, valamint a hétköznapi életben is fontos gyakorlati készségek fejlettségét.

IV. kompetencianyaláb: természettudományi tudást alkalmazó következtetések

Oksági kapcsolatok keresése, a természettudományos elemzések ezekre építése. A vizsga értékeli, hogy a jelölt természettudományi tudás alkalmazását igénylő következtetésekben oksági megfontolásokat alkalmaz-e, ezekben megfelelően használja-e a magyarázatokra alkotott modelleket, elméleteket, összefüggéseket, keresi-e a természeti, technikai, társadalmi jelenségekben az okokat, képes-e értékelni azok összetett jellegét.

A modellekkel kapcsolatos gondolkodás, modellezés. Az Ember és természet vizsga során a jelöltnek megfelelő módon kell használnia a természettudományos modelleket, értenie kell, hogy ezek emberi konstrukciók, amelyeket a folyamatok, összefüggések megértése érdekében hoztunk létre. Modelleket kell tudnia alkotni olyan egyszerűbb, hétköznapi jelenségek, folyamatok magyarázatára, amelyek a középiskolában megszerezhető ismeretekkel valóban modellezhetők. A jelöltnek értenie kell a modellekkel kapcsolatos munka sajátosságait: a modellek korlátait, a modellek váltásához vezető folyamatokat, a modellek értékelését, használatát, ezek jelentőségét a természettudományos megismerés során.

Logikus gondolkodás. A természettudományos tudás „előállítás” és alkalmazása során logikus, érveket használó, nem előítéletes, a különböző megközelítésekkel számot vető, ugyanakkor a saját megközelítést tudatosan vállaló gondolkodásról kell tanúbizonyságot tennie a jelöltnek. A logikus gondolkodás eszközeként is használnia kell a matematikai ismereteket.

V. kompetencianyaláb: értékelés

Forráskritika. Természettudományos tudásrendszerek alkalmazását igénylő szövegek kritikus szemlélete, annak megítélése, hogy milyen elemek valószínűsítik a szöveg hiteles, illetve tudományosan korrekt voltát. A tudományos kérdésekről szóló, de nem tudományos (például napilapokban megjelenő) híradások szakszerűségének alátámasztása,

vagy éppen kritikája. Szaktudományos megalapozottságú, ismeretterjesztő jellegű szakirodalom lényegi állításainak, fő mondanivalójának megértése, a nem pontosan értett részletek esetén – amennyiben szükséges – az ismeretszerzés lehetőségének, forrásainak felvázolása.

Tudományos és áltudományos szövegekkel kapcsolatos értékelés. Érzékenység a tudományos szövegeként megjelenő, de csalásra vagy tévedésre épülő híradások, leírások felismerésével kapcsolatban.

Természettudományos műveltség alkalmazását is igénylő társadalmi problémák értékelése. A fenntartható fejlődés követelményének alkalmazása társadalmi, gazdasági, ökológiai kérdések megítélése során. Törekvés önálló, tudományosan megalapozott vélemény kialakítására olyan helyi és globális kérdésekben, amelyek egyszerre igényelnek természettudományos, társadalmi, technikai megfontolásokat (pl. atomenergiahoz való viszony, környezetszennyezés, gazdasági növekedés perspektívái és hatásai).

Mintafeladatok az Ember és természet műveltségterületi vizsgához

[A következő feladatok közül az első kettő saját fogalmazás, a többi az interneten hozzáférhető, integrált természettudományos érettségi feladatsorból való.]

1. Richard Feynmanntól, a híres fizikustól idézünk (Feynmann, R., Leighton, R. B. és Sands, M.: Mai fizika. I. kötet. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1985. 50. o.):

„Van egy tény – vagy ha úgy tetszik, törvény –, amely az összes eddig ismert természeti jelenséget irányítja. E törvény alól egyetlen kivételt sem ismerünk, azaz mai tudásunk szerint teljesen pontos. Ez az energia-megmaradás törvénye, amely azt mondja ki, hogy van egy bizonyos, energiának nevezett mennyiség, amely változatlan marad a természetben végbemenő sokfajta változás során.”

Válaszoljon a következő kérdésekre:

1. Vajon miért tartotta fontosnak Feynmann hangsúlyozni, hogy az energiamegmaradás törvényével kapcsolatban az „összes eddig ismert természeti jelenségről” írjon? Miért nem mondta egyszerűen azt, hogy az energiamegmaradás az összes természeti jelenségre érvényes?

2. Feynmann az energia mennyiségéről ír. Írjon le néhány olyan jelenségcsoportot, amelyekben rendelkezünk határozott ismeretekkel arról, hogy az anyagi rendszerek milyen energiatípusokkal rendelkeznek, s mekkora energiával! Mi határozza meg ezekben az esetekben az energia mennyiségét, hogyan tudjuk azt kiszámítani?

3. Más esetekben az anyagi rendszerek változásainak vizsgálata során ismerjük az energiaváltozás mértékét. Adjon erre is legalább két példát, s adja meg, milyen más jellemzőktől és hogyan függ az energiaváltozás mértéke!

4. Ismerünk más olyan mennyiségeket, amelyek összességükben változatlanok maradnak a változások során? Adjon még legalább két példát! Vannak olyanok, amelyek nem maradnak állandók? Erre is adjon két példát!

2. Az atommagok átalakulásával kapcsolatos két fontos folyamat a magfúzió és a maghasadás. A maghasadás jelenségét felhasználjuk az energiatermelésben, a magfúziót azonban nem. Melyek igazak a következő állítások közül? A hamis állítások esetén nagyon röviden adja meg, miért tartja azokat hamisaknak!

a. Maghasadás esetén energia szabadul fel, az energiamérleg pozitív, míg a magfúzió során összességében energiát kell befektetni, tehát az utóbbi nem alkalmas energiatermelésre.

Igaz

Hamis, mert.....

b. Mindkét folyamat energiamérlege pozitív, vagyis összességében energia nyerhető általuk, de a fúzió technikai megvalósítása lehetetlen.

Igaz

Hamis, mert.....

c. Csak bizonyos nagy rendszámú atommagok bomlása esetén pozitív az energiamérleg, illetve megfelelő számban neutronoknak is fel kell szabadulniuk ahhoz, hogy a láncreakció fennmaradjon. A fúzió csak bizonyos kis rendszámú atomok esetén ad pozitív energiamérleget, de az atommagok összeolvasztása technikailag egyelőre nem elég jól megoldott feladat.

Igaz

Hamis, mert

d. Mind a magfűzítést, mind a maghasadást alkalmazzák fegyverekben, az előbbi folyamaton alapszanak a hidrogénbombák, az utóbbin az atombombák. A két folyamat közül viszont szabályozott módon egyelőre csak a maghasadást sikerült megvalósítani, ezért azt képesek vagyunk energiatermelésre használni az atomreaktorokban, a hidrogénatomok fűzítését viszont nem sikerült „megszelídíteni”.

Igaz

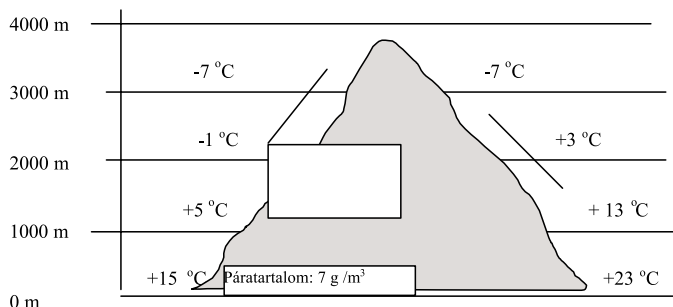
Hamis, mert.....

e. A maghasadás tudományos elmélete és a felhasználásához szükséges technológia rendelkezésünkre áll, míg a fűzítés esetén egyik sem, csak a kísérletek zajlanak.

Igaz

Hamis, mert.....

3. Magyarázza el az ábra alapján a fűzést keletkezését! A táblázat segítségével magyarázza a csapadékeloszlást és a hőmérséklet változását! Miért veszít energiájából a felszálló levegő, és miért melegszik lefele szállva?

Hőmérséklet °C	-10	0	5	10	15	20	25
Legnagyobb lehetséges páratartalom g / m ³	2	5	7	9	13	17	23

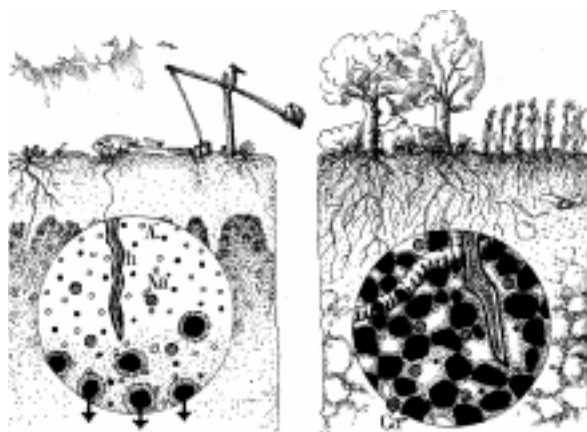
4. A kőzet és a talaj

A) Milyen fizikai, kémiai és biológiai folyamatok során pusztulnak a felszínen levő kőzetek? Hogyan alakul ki a humusz? Mi a talajerózió oka és hogyan védekezhetünk ellene?

B) Az ábra segítségével indokolja, hogy miért alkalmasabbak a növénytermesztésre a barna erdőtalajú vidékek, mint a szikesek!

Miben és miért tér el egymástól szerkezetük, humusz tartalmuk, vízgazdálkodásuk és élőviláguk?

(Az ábrán a sötét foltok a humuszszemcséket, az A az anionokat, a „h” a hajszálglyököket, a sűrűn pontozott rész a vízburkot jelentik.)

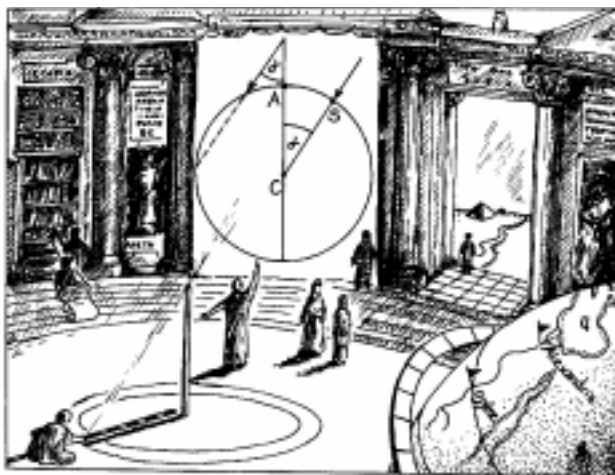

5. Távolságok, nagyságok

A) Hogyan mérhető meg egy olyan test magassága, melyet közvetlenül nem érhetünk el (fák, hegycsúcsok)? Hogyan mérték meg az ókori görögök a Föld átmérőjét? Mi a közös a két módszerben? Hogyan határozhatnánk meg mérőszalag nélkül egy kút mélységét?

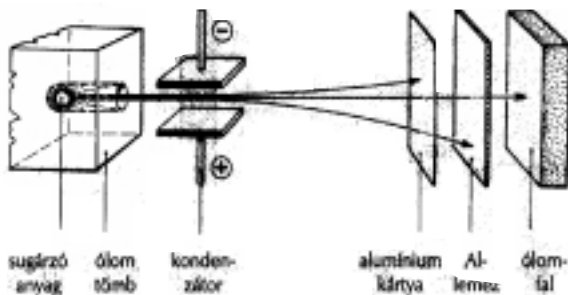
B) Az ábrán Eratoszthenész földátmérő-mérésének vázlatát látható. A rajz alapján mutassa be Eratoszthenész gondolatmenetét!

A = Alexandria, S= Szüéné (a mai Asszuán), C = A Föld centruma.

Az ábra a radioaktív sugárzás összetevőinek kísérleti szétválasztását mutatja be.

A rajz segítségével elemezze, hogy a csernobili atomerőmű-baleset után milyen sugárzás érte a közvetlen közelben tartózkodókat és miért volt veszélyes a radioaktív porfelhő a távolabb élőkre! Milyen hatást válthat ki a sugárzás a károsult szervezetben és utódaiban? Miért?

Az Ember és társadalom műveltségterületen vizsgált kompetenciák (feladattípusok)

Az Ember és társadalom vizsga műveltséganyagának lényegi elemei, alapvonásai

Az Ember és társadalom vizsga középpontjában a különböző formai és műfaji jellemzőkkel rendelkező történelmi-társadalmi információforrások kritikus olvasása és értelmezése áll. A források értelmezése feltételezi egyfelől a jól szervezett háttértudás egy bizonyos mennyiségét, másfelől az értelmezés kommunikálásának elsősorban jól megformált szövegek alkotásában kifejeződő képességét. A vizsga követelményrendszere abból indul ki, hogy a történelmi-társadalomtudományi tudásnak gyakorlati jelentősége van elsősorban a következő területeken:

- a mindennapi életet átszövő információrendszerek – elsősorban a médiaüzenetek – kritikus feldolgozása,
- a közéleti döntéshelyzetek társadalomtudományi háttértudás segítségével történő értelmezése és elemzése,
- az egész életen át tartó tanulás, különösen a felsőoktatási intézményekben való továbbtanulás megalapozása.

A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli vizsga külső vizsga, központi teszt megírását igényli. Az írásbeli vizsgán mért kompetenciák többsége történelmi-társadalomtudományi források megértéséhez, értelmezéséhez és elemzéséhez kapcsolódik. Forráson ebben a szövegben nemcsak az ún. primer történelmi forrásokat értjük, hanem minden olyan információforrást, amelyből történelmi, illetve társadalomtudományi szempontból releváns ismeretek nyerhetők.

A források jellemző típusai az általuk alkalmazott kódrendszer szerint:

- folyamatos szövegek,
- táblázatok,
- grafikonok,
- diagramok, szerkezeti, illetve folyamatábrák,
- térképek,
- figuratív ábrázolások: fényképek, festmények, karikatúrák, plakátok stb.

A szóbeli vizsgán a jelöltek részben a központilag, részben az iskola által meghatározott témakörökhöz kapcsolódó tételt húznak. A konkrét tételek nem nyilvánosak. A tételek a jelöltektől folyamatos előadást követelnek a következő műfajok valamelyikében (a tételek arányosan oszlanak meg az egyes műfajok között):

- elbeszélés: egy eseménysor előadása, különös tekintettel az okokra és a szereplők indítékaira,
- elemzés: valamely történelmi-társadalmi struktúra összefüggéseiben történő bemutatása,
- oknyomozás: hipotézisek felállítása és igazolása valamely történelmi-társadalmi jelenség okaival kapcsolatban,
- érvelés: érvek és ellenérvek kifejtése és ütköztetése egy társadalmi értelemben releváns állásponttal kapcsolatban.

A szóbeli vizsgán tételenként kell meghatározni a használható segédeszközöket. Valamilyen segédeszköz (információforrás) minden tételhez használható.

A műveltségterületi érettségi bizottság minden évben meghatározza a két év múlva megrendezendő érettségi vizsga témaköreit. A hat témakör meg kell, hogy feleljen a következő szempontoknak.

1. Egy-egy témakör kapcsolódjék a következő fő területekhez:
 - őskor és ókor vagy egy Európán kívüli civilizáció,
 - középkor,
 - kora újkor (a 18. sz. végéig),
 - 19. sz.,
 - 20. sz.,
 - történelmi hosszmetset és jelenismeret.
2. Négy témakörnek részben, egynek teljes egészében magyar történelminek kell lenni.
3. Ügyelni kell az eseményközpontú és struktúraközpontú témák megfelelő arányára.

I. kompetencianyaláb: történelmi-társadalmi struktúrák ismerete

Történelmi-társadalomtudományi fogalmak helyes használata. A vizsga megköveteli a megadott témákhoz kapcsolódó legalapvetőbb fogalmak ismeretét és helyes használatát. Ez a kompetencia természetesen minden feladatípusban központi szerepet játszik, ugyanakkor bizonyos feladatok kifejezetten ezt állítják a középpontba. Ezek a feladatok

sem definíciókkal operálnak, hanem azt vizsgálják, hogy a jelölt képes-e jelenségeket fogalmak alá rendelni, fogalmakat példákkal megvilágítani, illetve egy-egy fogalmat szinonimák, metaforák vagy ellentétek segítségével értelmezni.

Tájékozódás a történelmi térben. A jelöltnek ismernie kell azokat a fő földrajzi kereket, amelyek között a magyar és az egyetemes történelem, továbbá napjaink társadalmi folyamatai értelmeződnek.

Kormeghatározás. A jelöltnek itt a forrásban ábrázolt kort vagy a forrás keletkezésének korát kell megállapítania a forrás tartalmi és formai jegyei alapján.

II. kompetencianyaláb: források értelmezése

Egyszerű szövegértés. Az egyszerű szövegértési feladatok azt vizsgálják, hogy a jelölt képes-e figyelmesen olvasni történelmi és társadalomtudományi szövegeket, megérti-e, illetve nem érti-e félre az abban rejlő információt.

Információ visszakeresése. Ezek a feladatok azt vizsgálják, képes-e a jelölt egy történelmi-társadalomtudományi forrásban megtalálni a neki szükséges információt.

Fordítás. A fordítás olyan forrásértési feladat, amelynek során egyik kódrendszerből egy másikba kell áttenni a megértett információt.

Értelmező következtetés. Ezek a forrásértési feladatok azt vizsgálják, képes-e a jelölt a forrásban közvetlenül adott információ mögé hatolni részben a kontextusra támaszkodva, részben az adott információt összevetve meglévő tudásával.

III. kompetencianyaláb: problémamegoldás

Problémafelismerés. Az ilyen feladatok arra kérdeznak rá, észreveszi-e a jelölt a forrás belső ellentmondásait, illetve érzékeli-e a szükséges információ hiányát.

Analógiák feltárása. Az analógiás feladatok azt vizsgálják, rendelkezik-e a jelölt olyan tudással, amely analógiás viszonyba hozható a forrásban megmutatkozó jelenséggel, szemlélyel, történettel, struktúrával.

Szándékutajdonítás. Ezek a feladatok azt vizsgálják, képes-e a jelölt a forrásban megjelenő történet szereplőinek valószerűsíthető célokat, érzelmi állapotokat, motívumokat tulajdonítani. Képes-e megalapozottan véleményt formálni arról, hogy a történelmi szereplők az adott történet keretei között mit miért csinálnak. Gyakran az is fontos, képes-e ugyanazt az eseményt több alternatív szándékkal magyarázni.

Oksági következtetés. Az oksági következtetés azt jelenti, hogy a jelölt a forrás(ok) alapján hipotézist állít fel az események, illetve jelenségek okaira vonatkozóan, és ezeket a hipotéziseket érvekkel valószínűsíti.

Problémahelyzetek megoldása. A jelöltnek itt arról kell számot adnia, hogyan tudja észrevenni egy társadalmi helyzetben a megoldásra váró problémát, a lehetséges vagy valóságos konfliktust, és hogyan tud a problémahelyzet kezelésére, illetve megoldására valószerű alternatívákat megfogalmazni.

IV. kompetencianyaláb: értékelés

Forráskritika. Itt az a kérdés, képes-e a jelölt a források hitelességét úgy értékelni, hogy figyelembe veszi a szerző helyzetét, a rendelkezésére álló információkat, értékrendjét és esetleges elfogultságát.

Érvelés. Az érvelési feladatok azt vizsgálják, képes-e a jelölt véleményét, álláspontját tárgyi tudására támaszkodva racionális érvekkel alátámasztani. A feladatok vonatkozhatnak közvetlenül történelmi-társadalmi jelenségekre, eseményekre, magatartásokra stb., illetve kapcsolódhatnak mások értékkelő kijelentéseibe.

Multiperspektívikus megközelítés. Ezek a feladatok annak a követelménynek a teljesülését vizsgálják, hogy a jelöltnek képesnek kell lenni ugyanazt a jelenséget több szempontból, többféle érdeklődés és értékrend alapján, többféle szereplő helyzetét alapul véve értékelni.

V. kompetencianyaláb: szövegalkotás

Szövegalkotás. Ezek a feladatok azt kívánják a jelölttől, hogy történelmi-társadalomtudományi tudását, illetve álláspontját szabatosan, mások által követhető formában, meggyőzően, a magyar nyelv szabályainak megfelelően fejtse ki. Jellemző szövegtípusok: elbeszélés, magyarázat, érvelés.

*Mintafeladatok az Ember és társadalom műveltségterületi vizsgához**A teszt általános sajátosságai*

Az alábbiakban nem egy komplett tesztet közlünk, csak mintafeladatokat, de körvonalazni kívánjuk, hogy a feladatok milyen (elképzelt) vizsgatesztbe illeszkednek.

A teszten szerezhető maximális pontszám: 90.

A teszt előre meghirdetett témakörei:

1. Az egyiptomi civilizáció. (Az ókori Egyiptom felfedezése – Az egyiptomi írás sajátosságai, megfejtése – Mezőgazdaság, kézművesség, kereskedelem – A hitvilág, a halottkultusz: piramisok, mumifikálás, Halottak Könyve – Az egyiptomi művészetek világa)

2. Egyház és vallási élet a középkori Európában és Magyarországon. (Az egyházszervezet és a szertartások – Egyházszervezés Magyarországon – A papság és az egyház szerepe a mindennapi életben – Szerzetesek és kolostori élet – A pápaság politikai szerepe – Az egyház és a művészetek – Megújulási mozgalmak és eretnkségek – A szentek tisztelete, legendák és ereklyék)

3. Európa, Magyarország és az oszmán hódítás (15–17. század). (Az Oszmán Birodalom kialakulása és terjeszkedése – A török háborúk Magyarországon: hadseregek, harcmodor, fegyverek, a várak szerepe – A török berendezkedése Magyarországon: közigazgatás, adóztatás, mindennapi élet – Politikai koncepciók Magyarország felszabadítására, Zrínyi Miklós élete és tevékenysége – A török kiűzése Magyarországról)

4. A reformkor: társadalom, gazdaság, kultúra, politika (1830–1848). (A reformkor nagy alakjai: Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Kölcsey Ferenc, Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Eötvös József – A reformkor fő politikai témái – Az országgyűlések és a sajtó – A magyar társadalom a 19. század első felében, a nemzetiségek és a nemzetiségi kérdés – A gazdasági fejlődés akadályai és eredményei – A nemzeti kultúra kibontakozása, a művészetek és a tudomány nagy teljesítményei)

5. A kommunizmus a 20. században (1917–1990). (Oroszország: forradalmak, polgárháború, a bolsevik ideológia, a gazdaság és a társadalom átalakulása, gazdasági és politikai modellváltások, diktatúra, törvénytelenység, népirtás – A közép- és délkelet-európai csatlósállamok a második világháború után – A szocializmus gazdasági és politikai modelljei Magyarországon – Az 1956-os forradalom – Mindennapi élet Magyarországon a szocializmus éveiben – Demokratikus átalakulás Európában 1989–90-ben)

6. Romák a magyar történelemben és a mai Magyarországon. (Romák Magyarországon a középkorban és a kora újkorban – Letelepítési kísérletek a felvilágosult abszolutizmustól a 20. századig – A vándorló életmód és a hagyományos roma társadalom: nyelvi-etnikai tagoltság, szokások, intézmények – Roma népművészet – Romák a mai Magyarországon: népesedés, iskolázás, foglalkoztatás, szociális helyzet)

I. Árpád-házi Szent Erzsébet és Marburgi Konrád

Az alábbiakban két 13. századi forrásrészlet olvasható.

A) Részlet Marburgi Konrádnak a pápához írott leveléből (1232)

Ugyanabban az időben, amikor férje a császárhoz indult Apuliába, Németország-szerte súlyos éhínség támadt, aminek következtében sokan éhen haltak. Erzsébet nővér már akkor kezdett kitűnni erényeivel, mert amint egész életében a szegények vigasztalója volt, most minden erejével az éhezők istápolója lett. Elrendelte, hogy vára közelében kórház épüljön, ahová igen sok beteg és legyengült embert gyűjtött

össze, és minden rászorulónak bőven juttatta a szeretet jótéteményeit nemcsak ott, hanem a férje hatalma alatt lévő egész területen. Felhasználta férje négy fejedelemsége teljes jövedelmét, végül az egész termést és minden értékes ruhát eladatott a szegények javára. Az volt a szokása, hogy naponta kétszer, reggel és este személyesen meglátogatta betegeit, és közülük különösen a legvisszatartóbbaknak személyesen gondját is viselte. Egyeseket etetett, másokat betakart, ismét másokat a karjával támasztott meg, és sokakat más emberséges cselekedettel szolgált. [...]

Férje halála után, amikor Atyaságod arra méltatott, hogy őt rám bízta, a teljes tökéletességre törekedve megkérdezett, vajon remeteként vagy kolostorban vagy milyen egyéb állapotban élhetne érdemszerűbb életet. Lelkéből azonban tölem könnyek között azt követelte, hogy koldulni mehessen. Amikor határozottan megtagadtam kérését, így válaszolt: „Azt fogom tenni, amit nem tilthattok meg.” A nagyhétnek azon a napján, amikor az oltárok már díszektől megfosztottak, városa egyik, a minorita testvérek birtokában lévő kápolnájában néhány testvér jelenlétében kezét az oltárra helyezve kijelentette, hogy elhagyja szüleit, gyermekeit, saját akarát, a világ minden pompáját és mindazt, amit a világ Megváltója az evangéliumban elhagyni tanácsol. De amikor a javairól akart rendelkezni, elhúztam onnan, egyrészt férje tartozásai, másrészt a szűkölködők miatt, akiket özvegyi járandóságából akartam támogatni. Miután ez megtörtént, látva, hogy a világ zavarossága és annak a földnek világi dicsősége, melyben férje életében ő maga is pompában élt, képes elnyelni, hívásomra követett Marburgba, amely férje birtokának a szélén fektült. Ebben a városban a betegek és gyöngék számára kórházat épített. A legszerencsétlenebbeket és a leginkább megvetetteket asztalához ültette, és amikor emiatt megróttam, azt felelte, ő ezek révén egyedülálló kegyelmet és alázatosságot kap. [...] Látván, hogy tökéletesedni akar, elválasztottam a fölösleges csatlátagoktól, és – mivel hasznos az, ami nehézséget okoz – megparancsoltam, elégedjek meg három személlyel, egy alacsony sorsú, lenézett szerzetesnővel, egy süket, nemes asszonnyal és egy barátságosan özvegyel.

B) Részlet Caesarius Heisterbacensis Szent Erzsébet tartományi grófné életrajza című művéből (1236)

Boldog Erzsébet alázatosságában igen türelmes volt, és mindenkor igyekezett engedelmeskedni. Már férje életében engedelmeskedett Konrád mesternek, aki meghívta egyik szentbeszédére. Ő azonban a meiseni grófné váratlan látogatása miatt – mivel félt a botránytól – nem tudott elmenni. Konrád mester ezen felháborodott, és küldöttével megüzente neki, hogy engedtlensége miatt lelki gondozását ezután nem vállalja. Azért ez a szentéletű és istenfélő nő, nehogy elveszítse a Konrádnak fogadott engedelmesség érdemét, másnap elment és alázatosan kérte, enyhítse haragját. Mivel Konrád ezt nem akarta, szolgálóival együtt a lábai elé borult. Ekkor elégtételt szabott ki rájuk, és ingülig lemezletlenítve, elég erősen megvesszőzte őket. Mint mindannyian tudtuk, Konrád rideg és szigorú ember volt. Ezért sokan félték tőle. Leginkább amiatt a legfőbb apostoli székől kapott hatalom miatt, melynek gyakorlását nem hanyagolta el.

Feladatok

1. Mi a műfaja a második szövegnek? Jelölje meg a leginkább megfelelő választ!

- a) krónika
- b) gesta
- c) legenda
- d) történeti monográfia

Helyes válasz: c.

Adható pontszám: 1.

Vizsgált kompetencia: történelmi-társadalomtudományi fogalmak helyes használata.

Megjegyzés: nagyon fontos a feladat megfogalmazásának második mondata. A jelöltnek nem a helyes választ, hanem a leginkább megfelelő választ kell kiválasztania, figyelembe véve a tartalmat (egy szent áll a középpontban), a címet (a teljes munka egy életrajz), az elbeszélés jellegét (pozitív értékelésekkel telített) és a kort (a tudományos történetírást megelőző időszak).

2. Jelölje meg, hogy a szövegek alapján az alábbi állítások közül melyek igazak Szent Erzsébetre!

- a) Férjes asszony volt.
- b) Egy alkalommal megvesszőzte szolgálóit.
- c) Szegény sorsú kórházi ápolónő volt.
- d) Mások könyöradományából akart élni.
- e) Egyszer a nagyhétben megfosztotta díszeitől az oltárokat.

Helyes válasz: a, d.

Adható pontszám: 2. (A helytelen válaszokért pontlevonás jár, válaszonként 1.)

Vizsgált kompetencia: információ visszakeresése, egyszerű szövegértés.

Megjegyzés: a feladat mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy a jelölt kellő alaposággal olvassa-e a szöveget, elkerüli-e a kínálózó félreértéseket.

3. Milyen viszonyban állt Marburgi Konrád Szent Erzsébettel? Jelölje meg a legvalószínűbb választ!

- a) A nevelőapja volt.
- b) Második férje volt.

- c) A gyóntatója volt.
d) Annak a kolostornak volt a papja, amelyben Szent Erzsébet élt.

Helyes válasz: c.

Adható pontszám: 1.

Vizsgált kompetencia: értelmező következtetés.

Megjegyzés: a jelöltnek bizonyos háttértudást kell mozgósítania arra vonatkozóan, hogy mit jelent a gyóntató és a hívő közötti viszony. A feladat megoldásának másik útja: a helytelen válaszok kizárása a szövegösszefüggés vizsgálatának segítségével.

4. Nevezzen meg egy olyan középkori személyiséget, akinek életfelfogása hasonlít Szent Erzsébetére! Egy-két mondatban foglalja össze a hasonlóságokat!

Helyes válasz: egyéni. A két leginkább valószínűsíthető válasz a kérdés első felére: Szent Ferenc és Szent Margit. A várható hasonlóságok: jótékonyág, betegek ápolása, vágyakozás a szegény életre, önsanyargatás, az élvezetek megvetése. Más analóg személyiség is elfogadható megfelelő magyarázat esetén. A választ egész mondatokban kell megfogalmazni.

Adható pontszám: 5. A pontszám megoszlása: megfelelő analóg személyiség megtalálása – 1 pont (több személy megnevezése esetén is), magyarázat – 3 pont, a megfogalmazás színvonala (egész mondatok) – 1 pont.

Vizsgált kompetencia: analógiák feltárása.

Megjegyzés: a feladat arra a háttértudásra kérdez rá, hogy Szent Erzsébet életfelfogása és magatartása nem egyedülálló jelenség a 13. században, hanem egy, a korra jellemző életérzés megnyilvánulása.

5. Írja le a saját szavaival (50–60 szóban) Konrád mester cselekedeteit, és magyarázza meg, mi vezette őt ezekre a cselekedetekre! Törekedjék többféle lehetséges magyarázat megfogalmazására!

Helyes válasz: a jelöltnek összefüggő fogalmazást kell alkotnia. A kérdés első felére adott válasz viszonylag egyértelműen megítélhető: Konrád mester megakadályozta, hogy Erzsébet túlzásba vigye a lemondást (nem engedte, hogy koldulásból éljen, lemondjon vagyonáról, megróttá, amiért „a leginkább megvetetteket” asztalához ültette), ugyanakkor sanyargatta is (elválasztotta szeretteitől, egy alkalommal megvesszőztette). A Konrád szándékaira adott magyarázatok széles skálán mozoghatnak. Nagyjából a következő gondolatokra számíthatunk: Erzsébet egészségének, illetve megítélésének féltése, az érdemszerzés segítése, Isten szolgálata, egy későbbi szentkultusz megalapozása, nyereségvágy, beteges kegyetlenség, hatalomvágy. Az olyan szándéktulajdonítások azonban elfogadhatatlanok, amelyek a szöveggel nem alapozhatók meg: pl. gyűlölet, tudományos érdeklődés, felsőbbség parancsainak való engedelmesség.

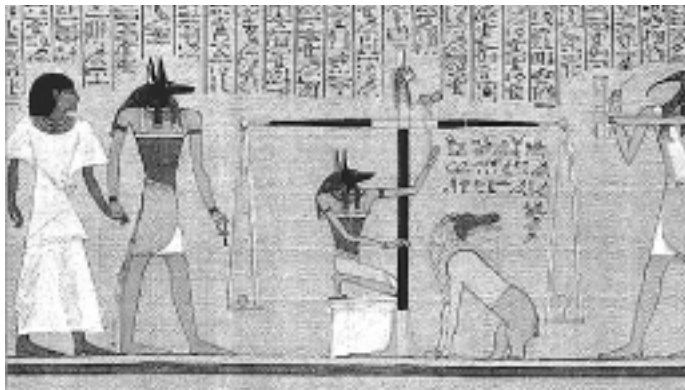
Adható pontszám: 9. A pontszám megoszlása: az események rekonstrukciója – 3 pont, az események magyarázata – 4 pont, a szöveg színvonala – 2 pont.

Vizsgált kompetencia: információ visszakeresése, szándéktulajdonítás, multiperspektivikus megközelítés, szövegalkotás (elbeszélés, érvelés).

Megjegyzés: a feladat alapvetően azt vizsgálja, hogy a jelölt mennyire képes egy történelmi elbeszélés szereplőjének motívumait úgy feltárni, hogy nem téveszti szem elől egyfelől azok ellentmondásos jellegét, másfelől a többféle magyarázat lehetőségét. A feladat ugyanakkor arra is példa, hogy nem minden értelmezés elfogadható, azoknak a szövegből kell következniük.

A feladattal megszerezhető pontok száma: 18.

II. Egy különös kép

Feladatok

1. Nézze meg alaposan a képet, és állapítsa meg, melyik nagy történelmi korszakból származik, és melyik civilizációhoz kapcsolódik! Sorolja fel azokat a formai, illetve tartalmi jegyeket, amelyek alapján választát kialakította!

Helyes válasz: a kép az ókori Egyiptomból származik. (A pontos válasz, amelyet azonban a jelöltnek nem kell tudnia: jelenet a Halottak Könyvéből Hunefer őrök sírjából, Újbirodalom, XIX. dinasztia, kb. 13. század.) A válasz lényegi része az indoklás: a képen egyiptomi hieroglifák láthatók, az alakokat egyszerre ábrázolja különböző nézőpontokból, a képen látható alakok soha nem fedik egymást, a kép több időpontot ábrázol egyszerre (Anubisz kétszer látható a képen), a szereplők között állatfejű istenek vannak.

Adható pontszám: 4. Minden formai-tartalmi jegy megnevezése 1 pontot ér, plusz pont kapható, ha a jelölt megnevezi a Halottak Könyvét. A kérdés első felére adott válasz egyébként nem ér pontot, függetlenül annak részletességétől.

Vizsgált kompetencia: kormeghatározás.

Megjegyzés: a feladat nem arra kíváncsi, hogy a jelölt felismeri-e a képet, hanem hogy rendelkezik-e azokkal az alapvető vizuális tapasztalatokkal és az ezeket a tapasztalatokat értelmező ismeretekkel, amelyek lehetővé teszik a kormeghatározást. A követelmény első fele túlságosan triviális ahhoz, hogy pontszám járjon érte, ezáltal fontosabb a tudatos reflexió megléte.

2. Fejtse ki minél pontosabban (max. 70 szóban), hogy mi látható a képen! Ahol szükséges, utalhat alternatív értelmezési lehetőségekre is.

Helyes válasz: egyéni. A halál után lejátszódó túlvilági jelenet. A finom lenvászonba (ünnepi ruhába) öltözött halottat a sakálfejű Anubisz az ítélőbírák elé vezeti. Szívét egy kétkarú mérlegre helyezik, a mérleg másik serpenyőjébe az igazság tolla, Ma'at istennő jelképe kerül. Ma'at a mérleg közepén ül. A mérlegelést Anubisz végzi. A mérleg mellett áll a szörny Ammit, a Hullafaló. Az eredményt az íbiszfejű Thot jegyzi fel. Ha a szív nehéznek találhatik, mert lehúzzák a bűnök, a halott nem juthat be a túlvilágra, szívét megkapja a Hullafaló. A szereplők: Anubisz (Ipnu), a sakálfejű isten, a holtak bírója, a halottak istene. Később ezeket a feladatokat az egyiptomi mitológiában Ozirisz veszi át, így Ozirisz szerepeltetése a válaszban nem számít tévedésnek. Thot (Dzsehuti), a bölcsesség, az írás, a számolás gyakran íbiszfejjel ábrázolt istene. Az őrök istene is. Az idő ura, mert ő osztotta fel az időt (naptár). A Holddal is azonosították. Mint az istenek őrök részét vett a túlvilági ítélkezésben. Ma'at, az igazság és a rend istennője, Thot felesége, Ré lánya. Jelképe a strucc-toll, amely az igazság jele. Ammit (Amt), az oroszlántestű és krokodilfejű Hullafaló. Anubisz a kép baloldalán az élet jelét tartja a kezében.

Adható pontszám: 8. Minden konkrét ismeretelemért 1 pont jár. A felsorolt adatok egyikét sem kell feltétlenül tudnia a jelöltnek, viszont pontot szerezhet minden olyan tudásért, amely a kép szempontjából releváns – akkor is, ha az a javítókulcsban nincs felsorolva. A jelölt pontot kaphat akkor is (max. 4-et), ha félreérti a képet, de magyarázata koherens, és nem mond ellent az Egyiptommal kapcsolatos alapvető ismereteknek. 2 pont jár a fogalmazás színvonaláért.

Vizsgált kompetencia: fordítás (képből szöveg), értelmező következtetés, szövegalkotás.

Megjegyzés: a javításkor nehézséget okozhat, hogy a várt válasz nem pontosan körülhatárolható. Ez azonban elkerülhetetlen.

A feladattal megszerezhető pontok száma: 12.

III. Kádár János önjellemzése

Részlet Kádár János egy 1977-ben elhangzott nyilatkozatából

Az egyik lap azt írta rólam, hogy a „kompromisszum robotosa” vagyok, de szeretném megmondani: rám nézve nem sértő ez a jelző. Régen híve vagyok minden olyan kompromisszumnak, amely segíti azt az ügyet, amelyért dolgozom és harcolok.

Feladat

Fejtse ki történelmi tényekre hivatkozva egy 200 szavas kisesszében, mennyiben ért egyet és mennyiben vitatkoznék Kádár János önjellemzésével!

Helyes válasz: egyéni. A jelöltnek a válasz megfogalmazásakor fel kell ismernie, hogy az idézett szöveg üzenete kettős. Egyrészt azt mondja, hogy Kádár munkásságára jellemzőek a kompromisszumok, másrészt azonban azt is kommunikálja, hogy ezek „jó kompromisszumok” voltak, amelyekre „elkövetőjük” méltán lehet büszke. A válasznak tartalmaznia kell konkrét példákat a Kádár nevéhez fűződő kompromisszumokra. Ezek felsorolásától ebben az anyagban eltekintünk. Lehet, hogy egy „éles” javítókulcsban szükség lenne ilyen segítségre, de hangsúlyozni kell, hogy a válasz eltérhet az előre kiadott listától, és egyetlen esemény hiánya sem járhat önmagában pontlevonással. A válasz vitathatja is az idézett állítást, amennyiben felhívja a figyelmet lehetséges, de meg nem kötött kompromisszumokra a magyar szocializmus történetében. Ebben az esetben elvárható, hogy a jelölt érveljen amellett, hogy ezeknek a kompromisszumoknak valóban volt bizonyos esélyük. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ilyen esetekben a megítélés alapja egyedül az érvelés színvonala lehet, és nem a javító véleménye arról, hogy valóban reális lehetőségről volt-e szó. Végül a válasznak tartalmaznia kell értékelő mondatokat arról, hogy mennyiben ért egyet Kádár öngazoló alapállásával. A megítélés alapja itt sem a végső konklúzió iránya (egyoldalúan elfogadó, egyoldalúan elutasító és kiegyensúlyozott válasz egyaránt kaphat maximális pontszámot), hanem az indoklás logikus, megalapozott volta.

Adható pontszám: 15. Ebből történelmi tények ismerete: 8 pont, az érvelés színvonala: 5 pont, nyelvi igényesség: 2 pont.

Vizsgált kompetencia: értelmező következtetés, szándéktulajdonítás, érvelés, multiperspektivikus megközelítés, szövegalkotás (érvelés).

Megjegyzés: a feladattal kapcsolatban ellenérvként merülhet fel, hogy érzékeny, politikailag terhelt témához kapcsolódik. Kulcskérdésnek tartjuk azonban, hogy tanulóink megtanuljanak ilyen kérdésekről is higgadtan és racionálisan beszélni, ezért ezeknek a témáknak a szerepeltetése az érettségi tesztben elengedhetetlen.

A feladattal megszerezhető pontok száma: 15.

IV. Nemzetiségi viszonyok a reformkorban

A lakosság nemzetiségi megoszlása 1840-ben (%)

	<i>Magyarország</i>	<i>X</i>	<i>Horvátország</i>	<i>Összesen</i>
Magyar	43,63	28,00	0,32	37,36
Német	10,52	13,11	0,82	9,89
Szlovák	16,94	–	0,22	13,10
Y	12,22	58,49	–	17,10
Ruszin	4,45	–	–	3,44
Horvát	1,49	–	48,44	6,88
Z	4,65	–	31,40	6,43
Sokác	3,00	–	18,54	3,34
Szlovén	0,41	–	–	0,32
Zsidó	2,42	0,14	0,13	1,89
Egyéb	0,26	0,25	0,12	0,25

Feladatok

1. Helyettesítse be az X, Y, Z nagybetűket a megfelelő fejlécszövegekkel!

X =

Y =

Z =

Helyes válasz: X = Erdély, Y = Román, Z = Szerb.

Adható pontszám: 3 (helyes válaszonként 1).

Vizsgált kompetencia: értelmező következtetés.

Megjegyzés: a feladat meghatározott lexikális tudás meglétét ellenőrzi. Fontosnak tartjuk azonban itt a következő körülményt: ezek az adatok alapvető struktúrák (Magyarország nemzetiségi megoszlása és közigazgatási beosztása) meghatározó elemei, és ellenőrzésük ezeknek a struktúráknak az összefüggésében történik.

2. Fejtse ki egy 200 szavas esszében, hogy a fenti adatokat figyelembe véve milyen politikai tanácsokat adna a 40-es évek magyar liberális ellenzéki politikusainak!

Helyes válasz: egyéni. Mint a Kádár Jánoshoz kapcsolódó feladatnál, itt is szükségesnek látszik a javítás megkönnyítése érdekében egy részletes szempontrendszer kidolgozása, ezt itt nem mellékeljük. A jelöltnek úgy kell elrendeznie a témáról szóló tudását, hogy az a politikai programadás, problémamegoldás alkalmazási céljának megfeleljen.

Adható pontszám: 20.

Vizsgált kompetencia: problémahelyzetek megoldása, érvelés, fordítás (táblázatból szöveg), szándéktulajdonítás, szövegalkotás (érvelés).

A feladattal megszerezhető pontok száma: 23.

V. A jászladányi alapítványi iskola ügye

A) Font Sándor (MDF)

Köszönöm szépen a szót, Elnök Úr. Tisztelt Képviselőtársaim! Jászladány – sokan, sokféleképpen értelmezik, hogy mi is történt a közelmúltban az alapítványi iskola kapcsán. Az alaptörténet ismert, két évvel ezelőtt több, mint ezer támogató aláírás mellett kezdeményezték egy magániskola megalapítását a tanulni vágyók esélyeinek javítása érdekében. Tették ezt azért is, mert az állami iskolában nem egy alkalommal 9–1/2 10-kor kezdődött a tanítás a rendbontások miatt, és néha rendőri segédlet kellett a helyzet normalizálása végett.

A kialakult állapotok következtében ma mintegy száz jászladányi gyermek a környező települések iskoláiba jár, inkább vállalva a többletterhetet, csak nyugodtan tanulhassanak. A kétéves ügyintézési procedúra után a helyben tanuló gyerekek több, mint 30 százaléka iratkozott be az alapítványi iskolába, a beiratkozottak több, mint 15 százaléka cigány származású. Azonban az iskola mégsem kezdhette meg a működését, mert a megyei közigazgatási hivatal augusztus 30-án megsemmisítette a kiadott működési enge-

délyt, majd nyomatékul az Oktatási Minisztérium szeptember 3-án eljuttatott levelével jelezte: nem adja ki a minisztériumi azonosítót, azaz az iskola nem működhet.

Az érintett szülők tüntetést kezdeményeztek az iskola működése érdekében, a roma kisebbségi önkormányzat tiltakozik az iskola lehetséges működése ellen; az esettel Mádl Ferenc köztársasági elnök úr is kénytelen volt foglalkozni. Sajnálatos módon felelős beosztású személyek az esetet úgy állítják be, mint ha az alapítványi iskola létrejöttével tulajdonképpen a romákat rekesztenék ki a tanulás lehetőségéből.

Tudjuk, ma három fő iskolatípus van: állami, egyházi és magán, azaz alapítványi. Érdekes módon a magániskolák legnagyobb támogatója az az SZDSZ volt a kezdetek kezdetén, amely pártnak az oktatási minisztere most megtagadta az okirat kiadását. Talán csak nem az a baj, hogy ez az iskola nem egy nagyvárosban létesült, és oda nemcsak intellektuál háttérrel rendelkező családok gyermekei járhatnak? Az már nem fér bele az alapítási szabadságba, ha az iskolaalapítás történetesen egy vidéki, hatezer lakosú településen történik? Az már probléma, ha vidéken is vannak, akik jobban szeretnének tanulni, és a végén nem értelmiségiek lesznek, magyarok, cigányok vegyesen?

Úgy tűnik, ez probléma, és hogy ez ne következhessen be, kifordítva a törvény írott szövegét, jogi hibát kell találni az alapítás körül, és máris minden rendben, az amúgy is lassan dőcögő szekek végképp elakad. És ha az ügy megakasztásához ez nem elég, akkor kiabáljunk magyar-cigány ellentétéről, diszkriminációról, mondjuk meg a roma kisebbségnek, hogy az, amit velük tesznek, az szegregáció.

...

A kérdés most már mindösszesen csak az, hogy szabad vagy nem szabad alapítványi iskolát létrehozni. Köszönöm figyelmüket.

B) Dr. Kiss Elemér, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter:

Köszönöm szépen. Elnök Úr! Tisztelt Országgyűlés! Tisztelt Képviselő Úr!

...

Ennek az ügynek van egy jogi oldala: engedélyek, határozatok, határozatmegsemmisítések, és végül most bírósági ügy; és majd a végén a bíróság megállapítja, hibázott-e valaki, ha igen, ki, hol és miben hibázott. A jog azonban és a jogi megoldás, egy bírósági ítélet önmagában nem elegendő, hiszen nem tud, nem képes békességet teremteni.

A dolognak van egy másik oldala, és a másik oldal két alkotmányos követelményből áll. Az egyik az, hogy a lehető legjobb oktatási feltételeket teremtjük meg a gyerekeknek, minden gyereknek. (Varga Mihály: Nem sikerült!) Még nem sikerült, igen, de a kormány azon dolgozik, hogy az esélyegyenlőséget megteremtse ezen a területen is, és e tekintetben nyilvánvalóan fontos ez a családnak, a kisebb és nagyobb közösségnek és az országnak egyaránt, mert a többlettudás az a lendítő erő, ami az egyént és az országot egyaránt előbbre viheti.

A másik alkotmányos kötelesség pedig úgy hangzik, hogy ne legyenek csoportok kiközösítve azon az alapon, hogy cigányok vagy nem cigányok, és ne legyenek megkülönböztetések aszerint, hogy szegényebbek vagy gazdagabbak a szülők. Akkor járunk el helyesen, ha innen, az Országgyűlés ülésterméből is felhívjuk a feleket: próbáljanak meg kompromisszumot kötni és kompromisszumot találni ebben az ügyben.

Az Oktatási Minisztérium – ígéretéhez képest – ennek a konfliktusnak a megoldásához segítséget nyújt képességfejlesztő programok indításával, illetőleg továbbtanulást segítő úgynevezett mentorprogram beindításával, amelyek minden bizonnyal azokat a jogos igényeket, amelyeket a jászladányiak igényelnek az oktatástól, jelentős mértékben elő tudják segíteni.

Köszönöm szépen. (Taps a kormánypártok soraiban.)

2002. szeptember 18.

Feladatok

1. Milyen fórumon hangzottak el a fent idézett szövegek? Melyek azok a szövegelemek, amelyek segítségével ez megállapítható?

Helyes válasz: országgyűlési felszólalásokról van szó. A lehetséges indoklások:

- a megszólítások,
- a felszólalók neve mellett a pártállás, illetve a pozíció megjelölése,
- a közbeszólások zárójeles megjelenítése,
- a kommunikációs helyzet: egy pártpolitikus felvetésére egy kormányzati köztisztviselő válaszol.

Adható pontszám: indoklásonként 1, maximum 2. Az országgyűlés megnevezéséért önmagában nem jár pont.

Vizsgált kompetencia: fogalmak helyes használata.

2. A két felszólalás alapján rekonstruálja a konfliktust a következő szempontok szerint!

- a) Kik a szembenálló felek? (Figyeljen arra, hogy többféle szembenállás is megfogalmazható!)
- b) Melyek a fő vitapontok?
- c) Milyen csoportok érdekei játszhatnak szerepet a konfliktusban?
- d) Milyen értékeket képviselnek a szemben álló felek?

Helyes válasz: egyéni.

a) A szemben álló felek lehetséges rekonstrukciói: az alapítványi iskolát létrehozó és ellenző szülők, a jászladányi romák és nem romák, romaszervezetek szemben az alapítványi iskola létrehozóival és az őket támogató közéleti szereplőkkel, kormánypártok szemben az ellenzékkel.

b) A fő vitapontok lehetséges rekonstrukciói: törvénytörő-e az alapítványi iskola létrehozása, az iskolaalapítás szegregációval jár-e, és történik-e diszkrimináció, indokolt-e pedagógiai szempontból az iskolaalapítás, őszinte híve-e a kormányzat (és az SZDSZ) a szabad iskolaalapításnak, teljesíti-e a kormány azt a kötelezettségét, hogy minden gyerekeknek megfelelő oktatási feltételeket teremtsen?

c) Szülők és tanárok különböző csoportjai Jászladányban, a jászladányi romák, országos romaszervezetek, politikai pártok, különböző médiacsoportok stb.

d) Az egyik oldal érvrendszerében a minőségi oktatáshoz való jog, a szabad iskolaválasztás joga, a kistelepülések jogegyenlősége áll a középpontban. A másik oldalon ezzel szemben a diszkrimináció tilalma, a romák egyenlő jogainak biztosítása, az egyenlő oktatási jogok biztosítása kap hangsúlyt.

Adható pontszám: 16: 3 – 5 – 3 – 5 megoszlásban az alpontok szerint.

Vizsgált kompetencia: szándéktulajdonítás, multiverspektívikus megközelítés, szövegalkotás (magyarázat).

Megjegyzés: nagyon fontos, hogy a javító érzékeny legyen a jelölt kreatív megoldásaira. Az „éles” javítókulcsnak tartalmaznia kell tipikus hibás, elfogadhatatlan válaszleleteket is.

3. Sorolja fel, hogy a probléma pontosabb átlátásához még milyen információkra volna szüksége!

Helyes válasz: egyéni. Csak néhány példa: a romák aránya a jászladányi lakosságon belül, milyen pontokon merült fel a jogsértés gyanúja, melyek a releváns jogszabályok.

Adható pontszám: 3. Elemenként 1.

Vizsgált kompetencia: problémafelismerés.

4. Milyen minőségben (szerepkörben) fogalmazta meg mondanivalóját a két felszólaló? Milyen közvetlen célok következnek ezekből a szerepekből?

Helyes válasz: egy ellenzéki párt képviselője, illetve egy kormányhivatal vezetője. Az előbbi pozíciójából fakadó törekvése a kormány bírálata, népszerűségének csökkentése, az utóbbié a kormányzat intézkedéseinek megvédése.

Adható pontszám: 2.

Vizsgált kompetencia: forráskritika.

A feladattal megszerezhető pontok száma: 23.

Az Anyanyelv és irodalom műveltségterületen vizsgált kompetenciák (feladattípusok)

Az anyanyelv és irodalom vizsga műveltséganyagának lényegi elemei, alapvonásai

Az Anyanyelv és irodalom vizsga középpontjában a különböző formai és műfaji jellemzőkkel rendelkező hétköznapi és művészi szövegek olvasása, értelmezése és kritikája (értékelése) áll. (Ha az érettségien nem lesz külön kötelezően választható média- és mozgóképkultúra vizsga, akkor a „szöveg” fogalmába itt a médiaszövegek, álló- és mozgóképek is beleértendők.) A szövegek, művek értelmezése feltételezi egyfelől a jól szervezett háttértudás egy bizonyos mennyiségét, másfelől az értelmezés megfelelően formált és hatékony kommunikálásának képességét. A vizsga követelményrendszere abból indul ki, hogy az anyanyelvi kompetenciának, a kommunikációelméleti-nyelvészeti és irodalomtudományi tudásnak, illetve összefoglalóan: a tudatos nyelvhasználatnak és a pallérozott-érzékeny irodalomértésnek gyakorlati jelentősége van elsősorban a következő területeken:

– a sikeres kommunikáción keresztül az élethosszig tartó tanulásban és a társadalmi érvényesülésben-együttműködésben;

– az egyéni és közösségi (pl. nemzeti) önmegértésben és önmeghatározásban, a közösségi és egyéni értékorientációk megértésében, a tudatos értékválasztásban;

– a mindennapi életet átszövő információrendszerek – elsősorban a médiaüzenetek – kritikus feldolgozásában;

– az időbe és térbe zárt egyéni lét virtuális kitágításában, gazdagításában, a károsodásmentes tapasztalatszerzésben, a közvetlenül adott élethelyzetek reflektívabb feldolgozásában.

A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli vizsga külső vizsga, központi teszt megírását igényli. Az írásbeli vizsgán mért kompetenciák többsége szépirodalmi, szak-

mai-tudományos, publicisztikai és gyakorlati szövegek megértéséhez, értelmezéséhez és elemzéséhez kapcsolódik.

A szóbeli vizsgán a jelöltek részben központilag, részben az iskola által meghatározott témakörökhöz kapcsolódó tételt húznak. A konkrét tételek nem nyilvánosak. A tételek a jelöltektől folyamatos előadást követelnek. A jelölt a vizsgán két tételt húz: egy anyanyelvi-kommunikációs és egy irodalmi jellegűt. Mindkét tétel szöveghez, szövegrészlethez kapcsolódik. A nyelvi tétel szövegrészletek, példák, mintamondatok elemzése kapcsán von be fogalmi ismereteket: elemzést, következtetések levonását, problémamegoldást igényel, azaz az ismeretek alkalmazását s nem felmondását kéri. Hasonlóképpen az irodalmi tétel is mű(vek) vagy műrészlet(ek) meghatározott szempontú (azaz nem „komplex”) elemzését, értelmezését (összevetését) kívánja meg, életrajz, pályakép vagy korstílus szövegtől függetlenül, általános ismertetését nem várja el, illetve nem teszi lehetővé. Mind a központilag, mind a helyileg megadott tételnek biztosítania kell a jelölt számára bizonyos választási lehetőséget, mozgásteret: vagy több megjelölt vizsgálati szempont, vagy/és több mű közötti választás lehetőségét. A szóbeli vizsgára a jelölt a tanárral előzetesen egyeztetett – később kidolgozandó, de a kánon szempontjait figyelembe vevő paraméterek alapján összeállított – műlistával érkezik. E műlista kialakításában természetesen meghatározó szempontot játszik a vizsga előtt két évvel megismert hat központi témakör. E témakör-kijelölés biztosítja az utolsó két tanévben és a vizsgán az úgynevezett „mélységelv” érvényesülését. Mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgán a hazai hagyományokhoz képest jelentős újtásnak számít a szerzőcentrikus és az irodalomtörténeti témák mellett – a nemzetközi gyakorlatban bevett – tematikus-motivikus és műfaji-poétikai témakörök hangsúlyos szerepeltetése.

A szóbeli vizsgán tételenként kell meghatározni a használható segédeszközöket. Valamilyen segédeszköz (információforrás) minden tételhez használható.

A műveltségterületi érettségi bizottság minden évben meghatározza a két év múlva megrendezendő érettségi vizsga témaköreit. A hat témakör meg kell, hogy feleljen a következő szempontoknak.

1. Egy-egy témakör kapcsolódjék a következő fő területekhez:
 - műfaji-műfaj történeti témakör,
 - motivikus-tematikus témakör (pl. hegy, kert, sziget, hajó, beavatás-beilleszkedés, kívülállás-másság, az előítélet, erőszak, mítosz és irodalom, ősz, alászállás, létösszegzés, gyermek és felnőtt, halál, szerelem, utazás, különcök, istenképek, kultúrák találkozása, a Biblia és az irodalom – a témakörök példázását itt az indokolja, hogy a mi irodalomtanításunkban e téren súlyos hiányok tapasztalhatók),
 - egy korszakhoz-korstílushoz kapcsolódó témakör (itt a társművészetekkel való kapcsolatok is érvényesülhetnek),
 - egy 19. századi magyar szerző,
 - egy 20. századi magyar szerző,
 - egy világirodalmi vagy kortárs (1970 utáni művek) magyar irodalmi témakör (– ha nincs külön média- és mozgókép-ismereti vizsga, akkor hetedikként egy ilyen témakör megjelölése is szükséges!).
2. Négy témakörnek legalább részben, egynek teljes egészében magyar irodalminak kell lennie.
3. Ügyelni kell a három műnem (epika, líra, dráma) nagyjából arányos reprezentációjára.

I. kompetencianyaláb: szövegértés, információfeldolgozás

- A feladatok a megértés öt aspektusát vizsgálják kiemelten:
 - a szöveg tartalmának és funkciójának tág, általános értelemben vett megragadása;
 - a szövegből kérdés, feladat által kijelölt információelemek megtalálása, kiemelése;
 - értelmezés kialakítása a szöveg egészének vagy részletének üzenetéről;

- reflektálás a szövegre, értékelő viszonyulás kialakítása;
- reflektálás a szöveg formájára, a formai sajátosságok funkciójának megragadása;
- az ismétlődés és hiány értelmezése. A vizsgafeladatok megkövetelik, hogy a jelölt a szövegszerveződésben, formateremtésben, jelentéssugallásban mindig meghatározó szerepet játszó nyelvi (szókincsbeli, grammatikai stb.) ismétlődéseket és hiányokat azonosítsa és szerepüket értelmezze;
- a jelölt és jelöletlen ok-okozati kapcsolatok megragadása;
- az általánosító állítások és az alátámasztó részletek kapcsolatának feltárása;
- a kulcsszavak, a jelentésszintű kapcsolatok feltárása;
- a grammatikai kapcsolóelemek felismerése;
- a jelentésteremtő párhuzamok és ellentétek feltárása.

II. kompetencianyáláb: beszéd, szóbeli szövegalkotás

A szóbeli vizsgafeladatok azt kívánják a jelöltekől, hogy a művek, részletek olvasása nyomán keletkezett vagy felidézett élményeiket, ismereteiket, illetve álláspontjukat, a szöveg általuk felderített hatásmechanizmusát, a jelentéstulajdonítás általuk éppen alkalmazott stratégiáját az elsajátított nyelv- és irodalomtudományi fogalmakat felhasználva, szabatosan, mások által követhető formában, meggyőzően, a magyar nyelv szabályainak megfelelően tömören és célratorően fejtsék ki. A vizsgaszituációban az idő rövidsége miatt különösen fontos, hogy a valóban kifejtett, érvekkel, példákkal alátámasztott gondolatokat és a további lehetséges szempontok jelzését a vizsgázó egymástól elválassza, tehát hogy a szóbeli vázlat és az érvelő kifejtés ne mosódjék össze.

III. kompetencianyáláb: írásbeli szövegalkotás

- Különböző témákban, különböző műfajokban széles körű olvasottságon alapuló tájékozottság és személyes vélemény megfogalmazása a műfajnak, a témának, a címzettnek megfelelő szabattossággal.
- Tájékoztató, érvelő, esszé típusú szövegek létrehozása a megadott témákban.
- Írásbeli és szóbeli műfajok felépítési, nyelvhasználati normáinak önálló alkalmazása, ide értve az önellenőrzés és a javítás képességét.
- A megnyilatkozás céljának, tárgyának megfelelő kifejtettségű és stílusú közlés, a köznyelvi norma alkalmazása, biztos helyesírás, rendezett, olvasható íráskép.
- Kérdés, probléma írásbeli megvitatása, a téma több nézőpontú értékelését is magában foglaló önálló vélemény, álláspont, következtetés megfogalmazása az érvelés módszerével.
- Műalkotások (pl. költészet, szépróza, színház, film, épített környezet, tárgyi világ, képzőművészet, zene) keltette hangulat, élmény, vélemény, álláspont, értékelés kifejezése.
- Hivatalos írásművek (pl. hozzászólás, pályázat, levél, önéletrajz, kérvény) szerkezeti, tartalmi, nyelvi normáinak alkalmazása.

IV. A kommunikációelméleti, nyelv- és irodalomtudományi ismeretek megfelelő alkalmazása

Fogalomalkalmazás. A vizsga megköveteli a kommunikációelméleti-nyelvészeti és irodalomtudományi-irodalomtörténeti fogalmak alkalmazását a szövegelemzésben, szövegértelmezésben, illetve a műelemzésben-műértelmezésben.

Összefüggések felismerése. A vizsgafeladatok elvárják beszédhelyzet, szövegtípus és nyelvi elemek, eszközök (pl. szókincs, mondatfajták, mondat szerkesztési megoldások) összefüggésének felismerését és megfogalmazását. Elvárják a nyelvi eszközök és a lélektani vagy szociális helyzet vagy állapot, illetve a stílusban megtestesülő választás és nyelvi elrendezés és az ezeket meghatározó értékszempontok, értékrendek közötti összefüggés felismerését és megfogalmazását.

Műfaj- és stílusjellemző kódok azonosítása. A vizsgafeladatok megkövetelik, hogy a jelölt felismerje, hogy a vizsgált szöveget milyen műnemi-műfaji kódok és konvenciók, illetve milyen korstílusra-stílusirányzatra jellemző kódok és konvenciók szervezik.

V. Kompetencianyaláb: a kommunikációelméleti, nyelv- és irodalomtudományi ismeretek megfelelő alkalmazása a problémamegoldásban és a következtetések levonásában

A mű és az értelmezés szétválasztása és összekapcsolása. Ez a feladattípus azt vizsgálja, hogy a jelölt mennyire tett szert arra a tudásra és kompetenciára, hogy az irodalmi mű jelentése a befogadóban konkretizálódik, s hogy e jelentésteremtésnek többféle módja és szintje van. A vizsgafeladatok megkövetelik, hogy a vizsgázó összevesse a műalkotást és értelmezését, illetve egyazon mű(részlet) többféle értelmezését. Tudjon következtetést levonni az értelmezés szempontjaira (elméleti hátterére) vonatkozóan, be tudja mutatni, hogy az adott értelmezési szempont a mű milyen mozzanatait emeli ki s mely mozzanataival szemben közömbös.

VI. Kompetencianyaláb: értékelés

A vizsgafeladatok megkövetelik az elemzett-értelmezett szövegben megnyilvánuló magatartásmódok, eszmék érveken, megfogalmazott értékelési szempontokon alapuló értékelését. Ugyancsak igénylik a szövegek, szövegrészletek, művek, műrészletek esztétikai-poétikai megformáltságának érvelő értékelését. Bizonyos esetekben az értékelésben a befogadó jelen idejű szempontja mellett a történeti szempont, a hajdani elváráshorizont tekintetbe vételére, méltányolására, megértésére való törekvést is elvárják a vizsgafeladatok.

Mintafeladatok az Anyanyelv és irodalom műveltségterületi vizsgához

A teszt általános sajátosságai

Az alábbiakban nem egy komplett tesztet közlünk – többet is, kevesebbet is annál. Csak mintafeladatokat mutatunk be, de körvonalazni kívánjuk, hogy e feladatok milyen (elképzel) vizsgatesztbe illeszkednek.

A teszten szereshető maximális pontszám: 90.

A teszt előre meghirdetett témakörei

– Szophoklész és Shakespeare – az antik és az Erzsébet-kori dráma (A dráma, a tragédia, a drámai cselekmény megjelenítése: jelenidejűség és párbeszéd, expozíció, alaphelyzet, bonyodalom [probléma], szereplők közötti viszonyrendszer, konfliktus, végkifejtés – Szövegtagolás a [kétféle] drámában: jelenet, felvonás, monológ, párbeszéd, kardal – A tragikus hős és környezete, a tragédia hősnének értékrendje – Az antik görög és az Erzsébet-kori színház, tér- és időkezelés, a „három egység”, műfaji-hangnemi egység az antikvitásban, műfaji-hangnemi kevertség a Shakespeare-drámában – Javasolt művek: Antigoné, Oedipus király; Romeo és Júlia, Hamlet)

– Mulandóság és szerelem (kapcsolata a lírai költészet néhány reprezentatív alkotásában, az antik lírában és a magyar költészetben). (Motívum, toposz, motívumok kapcsolata: pl. a mulandóság tudata által hevített szerelemvág vagy a szerelem, ami ellenáll a mulandóságnak – Javasolt szerzők és művek: Anakreón és a magyar anakreontika egy-két jellegzetes alkotása: pl. Csokonaitól, Vas Istvántól – Catullus: Éljük, Lesbia – Horatius: Thaliarchushoz – Az epikureizmus – Az anakreóni-horatiusi toposz átalakulása Berzsenyi Dánielnél [pl. Horác, A közelítő tél, Levéltörödének barátnémhoz] és Petőfi Sándornál [Szeptember végén] – Mulandóság és szerelem kapcsolata Balassinál, Babitsnál és József Attilánál: Az ő szerelmének örök és maradandó voltáról, Ősz és tavasz között, Flórának)

– Az európai romantika irodalma (A romantika társadalmi és eszmetörténeti háttere – A romantika világméretű és stílári sajátságai: a romantikus szubjektivitás, eredetiség és szerves forma – A romantika művészeti ágakhoz, műfajokhoz, nyelvhez való viszonya, a romantikus képalkotás – Példák a különböző nemzeti romantikák eltéréseire, belső sokféleségére, típusaira: pl. a német romantika és E. T. A. Hoffmann, az angol romantika két nemzedékének egy-egy reprezentatív alakja egy-egy művel; a francia romantika és Victor Hugo; az orosz romantika és Puskin [Teljességre való törekvésről nem lehet szó, csak két nemzeti romantika karakterének és egy-két reprezentatív művének ismeretéről.] – Vörösmarty stílusának romantikus vonásai [Ez nem lehet a pályakép vagy a portré álneve!])

– Petőfi Sándor költészete (Petőfi alakja a köztudatban – Költészeti forradalom a népiesség jegyében: romantika és népiesség, a korai Petőfi jellegzetes témái, verstípusai, beszédmódja – Petőfi verses epikai alkotásai: A helység kalapácsa, a János vitéz és Az apostol – Dalköltészete, szerelmi költészete – Petőfi tájköltészete – Látomásversek és politikai költészet – Példák költészetének és alakjának utóéletéből)

– Kosztolányi Dezső (Kosztolányi helye a Nyugat első nemzedékében, az esztéticizmus, a szimbolista-impresszionista-szecessziós látásmód – A szegény kisgyermek panaszai, a gyermekszerep és a gyermeki nézőpont jelentősége Kosztolányi művészetében – A regényíró Kosztolányi és a mélylélektani regény – Az érett prózaíró: az Esti Kornél és néhány kései novella – A Számadás-kötet néhány verse)

– Szerzők és művek a kortárs magyar prózából (Három kispróza mű és egy regény a következő szerzők alkotásai közül: Nádas Péter, Esterházy Péter, Kertész Imre, Bodor Ádám, Tar Sándor, Márton László, Závada Pál, Garaczi László, Darvasi László [Három szerzőtől kell műveket választani.] – Szövegirodalom és elbeszélés – Történetmondás és stílusrétegek – Az „elbeszélés nehézségei” és a nézőpont sajátságai vagy Elbeszélés és metaforikusság)

I. Shakespeare: Hamlet

Olvassa el figyelmesen a dráma alábbi részletét!

Feladatok

1. Milyen formai jegyekből következtethetünk arra, hogy drámarészletet olvasunk?
2. Milyen kapcsolat volt régebben Hamlet, illetve Rosencrantz és Guildenstern között? Milyen nyelvi elemek, gesztusok alapján következtethetünk a kapcsolat jellegére? (A kapcsolatnak legalább két összetevőjét s ennek legalább három nyelvi, illetve cselekvésbeli jellemzőjét nevezze meg! Vigyázat, ez a kérdés nem vonatkozik a kapcsolat jelenlegi állapotára, esetleges mostani változására!)
3. Hamletnek melyik kihívó mondata s G. és R. mely válaszai teremtenek távolságot a szereplők között?
4. Milyen „próbán” bukik el R. és G., melyik próbatétel-szerű kérdés nyomán vesztik el végleg Hamlet bizalmát?
5. Milyen céllal érkezett R. és G. Dániába? Miből állapítható ez meg?
6. Saját szavaival fogalmazza meg, hogy R. és G. mivel magyarázza Hamlet kedélyállapotát! Vajon honnan származhat az ő magyarázatuk, feltételezésük?
7. „Én egy idő óta” kezdetű kismonológjában mit árul el kedélyállapotáról a királyfi? Ne idézze Hamlet képes beszédét, metaforáit, hanem fogalmilag határozza meg érzelmi állapotát, jelenlegi világlátását! Írjon 100 szavas kisesszét arról, hogy milyen események magyarázzák Hamlet világ- és emberképének jelzett változását. Térjen ki arra, hogy a királyfi egyes személyek viselkedéséből és egyes események alakulásából miért és hogyan általánosított!
8. Az alábbi beszélgetés hol található a drámában? Nem kell a felvonást és a jelenetet pontosan megjelölnie, pusztán azt határozza meg, hogy a beszélgetésnek milyen döntő jelenetek után s milyen döntő jelenet előtt kell lejátszódnia. Csak olyan későbbi jelenetekre, eseményekre utaljon, amelyek Rosencrantzcal és Guildensternnel, illetve az itt belépő színészekkel állnak kapcsolatban!

GUILDENSTERN Főnséges úr!

ROSENCRANTZ Kegyes jó uram!

HAMLET Szerelmes drága barátim! Hogy vagy, Guildenstern? Áh, Rosencrantz! Hogy vagytok, pájtás?

ROSENCRANTZ Mint földanyánknak sok más köz fia.

GUILDENSTERN És boldogok, hogy nem túl-boldogok; Szerencse sipkáján bojt nem vagyunk.

HAMLET Se talpak a cipőin?

ROSENCRANTZ Az se, főség.

HAMLET Úgy hát valahol az öle körül tanyáztok, azaz kegyei kellő közepén?

GUILDENSTERN Bizony, csak úgy evickélünk mi.

HAMLET A szerencse titkos részein? Ó, igaz: hiszen rima. Mi újság?

ROSENCRANTZ Semmi, uram; csak hogy a világ becületessé vált.

HAMLET Úgy hát közel az ítélet napja; de újságod nem való. No, hadd kérdelek ki apróra, mit vétettetek, jó barátim, a sorsnak, hogy ide küld benneteket, börtönbe?

GUILDENSTERN Börtönbe, fenséges úr?

HAMLET Dánia börtön.

ROSENCRANTZ Úgy az egész világ is az.

HAMLET De még milyen! mennyi rekesz, őrhely és dutyi van benne! s Dánia egyik legcudarabb.

ROSENCRANTZ Mi nem úgy gondolkozunk, főség.

HAMLET Nektek hát nem az; mert nincs a világon se jó, se rossz; gondolkodás teszi azzá. Nekem börtön.

ROSENCRANTZ Úgy fenséged nagyravágása teszi azzá; szűk a szellemének.

HAMLET Ó boldog Isten! Egy csigahéjban ellaknám s végtelen birodalom királyának vélném magamat, csak ne volnának rossz álmaim.

GUILDENSTERN Ez álmok éppen a nagyravágás: mert a nagyravágónak egész lénye csupán egy álom árnyéka.

HAMLET Hisz az álom maga is pusztá árnyék.

ROSENCRANTZ Úgy van, de én a nagyravágást oly könnyű, oly légies természetűnek tartom, hogy még az árnyéknak is árnyéka.

HAMLET E szerint a koldus, test; ellenben a fejedelmek, a mi ágaskodó hőseink, csupán a koldus árnyékai.

— De nem mennénk az udvarhoz? mert engem ugyse, nem tudok okoskodni.

ROSENCRANTZ, GUILDENSTERN Fenséged szolgálatára leszünk.

HAMLET Világért se! Hagy elegyítnélek többi cselédim közé? mert, megvallva becülettel az igazat, retten-tő gaz nép ügyel rám. De, hogy a barátság tört útján maradjunk, mi hoz titeket Helsingörbe?

ROSENCRANTZ Hogy fenségedet meglátogassuk; egyéb ok semmi.

HAMLET Amily koldus vagyok, még köszönet is szűkön telik tőlem; de azért köszönöm, noha, édes barátim, az én köszönetem nem ér egy poltrát. De hát nem hívtatok ide? Magatok jószántából jöttetek? Önkényti látogatás ez? Na, na, bánjatok velem emberségesen; igen, igen, na: mondjátok.

GUILDENSTERN Mit mondjunk, uram?

HAMLET Ej na, akármít. Csak egyenesen. Hívtatok; szemetekből látszik a vallomás, melyet tartózkodástok nem bír elleplezni: én tudom, a király s királyné hivatott ide.

ROSENCRANTZ Mi célból, uram?

HAMLET Azt töletek kell megtudnom. Azért kényszerítlek pajtáságunk jogaira, ifjúkorunk összehangzó kedvtelésire, mindenkor híven őrzött barátságunkra s mind, ami ezeknél drágábbat egy nálamnál jobb szónok felhordhatna: legyetek őszinte, egyenes irántam: hívtatok vagy nem?

ROSENCRANTZ Mit mondasz te?

HAMLET Ahá, rajtatok a fél szemem. — Ha szerettek, csak ki vele!

GUILDENSTERN Uram, hívtatok.

HAMLET Megmondom én, miért; így az én hozzávetésem elejét veszi a ti vallomástoknak, és titoktartástok a király és királyné iránt egy pehely szalát sem vedli. Én egy idő óta (bár nem tudom, miért) elvesztettem minden kedvemem s felhagytam minden szokott gyakorlatimmal; és, igazán, oly nehéz hangulatba estem, hogy ez a gyönyörű alkotmány, a föld, nekem csak egy kopár hegyfok; ez a dicső mennyezet, a lég, ez a felettem függő kiterjedt erősség, ez arany tüzekkel kirakott felséges boltozat, no, lássátok, mindez elöttem nem egyéb, mint undok és dögletes párák összeverődése. S mily remekmű az ember! Mily nemes az értelme! Mily határtalanok tehetségei! Alakja, mozdulata mily kifejező és bámulatos! Működésre mily hasonló angyalhoz! belátásra mily hasonló egy istenséghez! a világ ékessége! az élő állatok mintaképe! És mégis, mi nekem ez a csipetnyi por? Én nem gyönyörködöm az emberben, nem — az asszonyban se, hiába mosolygasz.

ROSENCRANTZ Eszembe sem jutott, fenséges úr.

HAMLET Minek nevéttél hát, mikor azt mondtam, hogy nem gyönyörködöm az emberben?

ROSENCRANTZ Elgondolám, fenséges úr, hogy, ha nem gyönyörködik az emberben, mily vékony pártolás vár fenségednél a színészekre; találkoztunk velök az úton, s ide igyekeznek, felajánlani szolgálatukat.

HAMLET No, amelyik a királyt játssza, szívesen fogadom: őfelségének kész adófizetője leszek; a kalandor lovag hadd forgassa kardját és pajzsát; a szerelmes nem fog ingyen sóhajtozni; a vígszemély lejátszhatja szerepét békével; a bohóc hadd nevetesse meg azt is, kinek tüdeje vizket a száradástól; s a nőszemély mondja ki bátran, ami lelkén fekszik; habár a jámbur megsántul is belé. Miféle színészek?

ROSENCRANTZ Éppen azok, kiknek játékában fenséged annyira szokott gyönyörködni: a városi tragédia-játársók.

[....]

(Kívülről harsonaszó.)

GUILDENSTERN Itt vannak a színészek.

HAMLET Urak, üdvözlöm Helsingörben. Fogjunk kezét. Hamar hát; az üdvözlésnek e járuléka dívat és szertartás: hadd teljesítsem ez udvariasságot, nehogy kiereszkedésem a színészekkel (ami pedig kívülről szépen fog mutatni, mondhatom) inkább hasonlítson társalgáshoz, mint a veletek való. Üdvözöllek hát: de az én nagybátya-apám és nagynéne-anyám csalatkoznak.

GUILDENSTERN Miben, kegyelmes úr?

HAMLET Én csak fölszéllel vagyok bolond; de ha délről fű, én is megismerem a sólymot a gémtől.

Feladatok

9. A dráma szövegét Arany János XIX. századi fordításában idéztük.

Hozzon három példát a szöveg szókincsbeli archaizmusaira, régiességére!

Hozzon két példát a szöveg nyelvtani régiességére!

VAGY

Romeo és Júlia

Tekintse meg Buz Luhman Rómeó és Júlia című filmjéből a darab híres erkélyjelenetét!

Feladatok

1. Jellemezze kép és szöveg viszonyát a látott jelenetben! Milyen szöveget hallunk, milyen tárgyi környezetet látunk? Mondjon véleményt a rendezői koncepcióról, fogalmazza meg, milyen hatást tett önre a sajátos alapötlet!

2. Mikor és hol játszódik az írott dráma adott részlete, mikor és hol a filmbeli eseménysor? Milyen hangulati, esetleg gondolati többletet adott az írott szöveghez a vízben játszó kép? Elveszett-e az ön számára valami a szövegből, ha igen, mi? Ha nem, miért nem?

II. Balassi Bálint és Vas István – az elődöt megszólító utód

Balassi Bálint

Vas István

Negyvenhatedik

Kalligráfia

Item invencio poetica

Az ő szerelmének örök és maradó voltáról
Csak búbanót nótájára

Idővel paloták, házak, erős várak,
városok elromolnak,
Nagy erő, vasztagság, sok kincs, nagy gazdagság
idővel mind elmúlnak,
Tavaszi szép rózsák, liliom, violák
idővel mind elhullnak,

Királi méltóság, tisztesség, nagy jószág
idővel mind elvesznek,
Nagy kövek hamuvá s hamu kősziklává
nagy idővel lehetnek,
Jó hírnév, dicsőség, angyali nagy szépség
idővel porrá lesznek,

Még az föld is elagg, hegyek fogyatkoznak,
idővel tenger apad,
Az ég is béborul, fényes nap setétül,
mindennek vége szakad,
Márvánkőben metszett írás kopik, veszhet,
egy heliben más támad,

Meglágyul keménség, megszűnik irigység,
jóra fordul gyűlölség,
Istentül mindenben adatott idővel
változás s bizonyos vég,
Csak én szerelmemnek, mint Pokol tüzének
nincs vége, mert égten ég.

Végzetlen voltát, semmi változását
szerelmemnek hogy látnám,
Kiben Juliátul, mint Lázár ujjától,
könnyebbségemet várnám,
Ezeket úgy íram, és az többi után
Juliának ajánlám.

Széthull a gipsz, az üveg eltörik,
Idővel paloták, házak, erős
Várak, városok elromolnak, egyszer
Párizs, New York és Mucsa semmivé lesz,
A vasbetont a szupertermeszek
Szétrágják, a műanyagok piszokká
Rohadnak, az égitestekre fellőtt
Szerkezetek homokba, kráterekbe
Merülnek, el nem állnak államok,
A diktatúrák, demokráciák,
Titkárok, elnökök, igazgatók,
A tábornagyok és a társulások,
Junták, hippik és halálos hatalmak,
Egybeolvad a tömeg és elit,
Kíhalnak a normatív kritikák,
De ameddig világ van valahol,
El nem felejtí, felszökell szivéből
A világ talányos titkosírása,
Rejtjeles rúnák rendszere, amit mi
A nyári égre ketten följegyeztünk.

*Az Önarckép a hetvenes évekből című kötetből,
Bp., 1974.*

Feladat

Készítsen háromszáz szóban összehasonlító elemzést a fenti két versről! Az összevetésben térjen ki a két vers szerkezeti, gondolati, mondattani, képi hasonlóságaira és különbségeire, továbbá az elődfelidőzés módjára és szerepére, hatására!

III. Vörösmarty Mihály: Ábránd – összekeveredett szakaszok

Vörösmarty Mihály: Ábránd

A) Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

B) Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

C) Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felölteném zöld lombzatját,
Eltűrném villám s vész haragját,
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

D) Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmem édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

1843. március előtt

Feladatok

1. A fentiekben összekevertük Vörösmarty híres versének szakaszait. Mi teszi lehetővé ezt az összekeverést? Miért lehetne látszólag bármelyik szakasz bármelyik helyen?
2. Állítsa a helyes sorrendbe a szakaszokat a mellettük látható betűjelek használatával! 1.:...;2.:...;3.:...;4.:...
3. Milyen párhuzam vonható az egyes szakaszok és az egész költemény szerkezete között?
4. Indokolja meg a vers rövid – 100 szavas – szerkezeti-logikai-nyelvi-képi elemzésével az ön által választott szakaszrendet. Térjen ki az ismétlődésekre, értelmezze a szerepüket, jelentésüket! Vegye számba a képi párhuzamokat és ellentéteket is!
5. Négy-öt mondatban fejtse ki, hogy e költemény miért tekinthető a romantika jellegzetes alkotásának!

IV. Petőfi Sándor és kritikusan

A helység kalapácsa (részlet)

Szeretnek az istenek engem,
Rémítő módra szeretnek:
Megajándékoztanak ök
Olly ritka tüdővel,
Melly a csatavészek
Világrendítő dúlakodásit
Illendón elkurjantani képes,
S melyet tőlem minden kántor irigyel.
És hogy férfi legyen,
Méltó e tüdőhöz,
Lön az égi hatalmak irántami hajlandóságából

A széles tenyerű Fejenagy,
 A helységi kovács,
 Vagy mint őt a dús képzeletű nép
 Költőileg elnevezé:
 A helység kalapácsa. –
 Ti, kik erős lélekkel birván
 Meg nem szeppentek a harci morajtól,
 Halljátok szavamat!
 De ti, a kiknek szíve
 Keményebb dolgoknál
 A test alsó részébe hanyatlik,
 Oh ti kerüljétek szavamat!

„Ámen!” szólt az ahítat
 Szent hangján
 A menny szolgája; s az egyház
 Négy fala, régi szokása szerint,
 Komolyan mondotta utána, hogy: „Ámen”.
 A nép pedig, a melly estí imára
 Gyülekezett a szentegyházba, azonnal
 Elhordta magát,
 S egy egy kancsó bor előtt
 Otthonn vagy a csapszék asztala mellett
 Dicsérte az istent.
 A becsukott templomban csend lett;
 Nagyobb csend nincs a mocsárok partjainál sem,
 Mikor a gém, bíbic s béka elalszik.
 Csend vala hát;
 Csak két éhes pók harcolt
 Életre, halálra
 Egy szilvamagon-hízott légy combja felett;
 De, oh balsors! a combat elejték.
 Egy egér fölkapta, s iramlott
 Véle az oltár háta mögé
 A tiszteletes reverendájába,
 S lakomáz vala,
 S a pókok szeme koppant.
 Hah, de mi szörnyű zaj,
 Milly lárma riasztja
 Egyszerre az egyház
 Temetői nyugalma!
 Mennydörgés?
 Vagy kásának forrása fazékban?...
 Nem!
 Ott ember horthyog.

Feladatok

1. A fenti szövegben mely eposzi kellékek jelennek meg, s melyik hogyan alakul át, melyik hogyan torzítottatik el?
2. Mík a komikum nyelvi forrásai a fenti szövegben? Hozzon három elemzett, magyarázott példát a komikus hatást kiváltó eljárásokra! (Legalább két eljárást mutasson be, de az egyik eljárásra két elemzett példát is hozhat.) Segítségül idézzük Örkény István Petőfi stílusának leírására alkalmazott metaforáját: ő Petőfi „hullámvasút-technikájáról” beszél. Az egyik eljárás ez. Adjon neki szakszerűbb – ám persze kevésbé szemléletes – nevet!

Olvassa el az alábbi két korabeli kritikarészletet!

A) Avagy vegyük elő a Helység kalapácsát. Szerző egy humoristicus hőskölteleményt akar adni, melyhez tárgyat az alsóbb népelet nyújtanda. Nincs itt sem tér sem idő az ily költemények céljáról, s általában a népköltő hivatásáról beszélni. De kérdem egyszerűen: van-e a Helység kalapácsá-ban valami magasb cél, mit költőnek minden művénél kitűznie kell. Tesz-e neveltségessé valamely előítéletet, vagy bármí ferdeséget, a nép közt uralkodót, tehát van-e erkölcsi célja? Nincs. S ha tárgya már szerencsétlen, olyan-e a kivitel, hogy a tárgyhányt, vagy mondanók inkább, a pórias tárgyat, a költői népnyelv feledtetné olvasóval, hogy kellemesen mulatoznának a humordús előadáson? [...] Szolgál-e ily olvasmány mulatságul művelt olvasónak, s izlésnemesítésére, művelésére a népnek? Nyer-e általában az irodalom ily művekkel valamit? szóval: megfelel-e ily mű azon igé-

nyeknek, miket tekintélyes műbírák a népköltés, népköltészet eszméjéhez mindenha s mindenhol kötének, s miket kétségkívül P. úr is igen jól ismerend? (Nádaskay Lajos, 1844)

B) E napokban jelent meg egy poétai munkálat ily cím alatt: A helység kalapácsa. Hósköltemény négy énekben. Mi jót remélhet a nyájas olvasó e munkából, már a cím furcsa öszhangzata mutatja. Egyebet mellőzván lássuk előbb az egész hósköltemény tartalmát: „Fejenagy – így nevezetik a primaria persona [főszereplő], már ez is mily nagyra mutat! – templomban elszenderedvén, a kántor, s az egyházfítől bezáratik. Innen ő kiszabadulni akarván, a toronyba megy, s a harangkötelen leereszkedvén, haza jut, hol a házánál megkapott kántort, és harangozót jól elpáholja; odaérkezik eközben a helység öregbirája, s a csodahős kalodára itéltetik”. Megadta neki költész úr. Ha más primaria personát, s különb tárgyat agyában nem kalapácsolhatván össze, jelen költeményével elhallgat, véleményem szerint jobb költészetnek tartatik. Mennyire le van ezen irat által a költészeti irodalom alacsonyítva, ítélje meg az értelmes olvasó. A hósköltemény nevezetét ily mesefajra bitorlani, több mint képtelenség. Ha a diribdarab munkálatban figyelembe nem venném a hóskölteménynek észrevehető részeit, joggal mondhatnám, hogy e szó gunykint használtatott. Talán igényelhetné költész úr kevéssé a mentegést, ha csak a kisebb, nem egyszersmind a nagyobb hóskölteménynek lényeges részeit torzítja el érdektelen hősének éneklésére. Van e munkálatban kezdet (exordium), van tartalom (propositio), előadás (narratio), befejezés (peroratio), sőt még segélyesedés [segélykérés] (invocatio) is van! ámbár mind idomtalan. Ugyan, ha szabad kérdezni, melyik muzsa ihlette meg ily mennyeileg a költész urat? Azonban, ha már a hósköltemény nevezet oly annyira megtetszett költész úrnak, szemelőtt kellett volna tartani annak kellékes külalakját, és a hósköltemény vitéz bajnokát hős versekben, nem pedig ily átabota [összetákolt, elnagyolt] zagyalékban írni. – Ami a munkálat egyéb szerkezetét illeti, jól leendett meggondolni, hogy poézis maga nemében főnségesb, semhogy azt alacsony hasonlatosságok, idomtalan, s nevséges áttételek (tropi [szóképek]) által elferdíthetnök. Elég leend, ha a nevezetesb áttételek közül csak néhányat emelek ki az egész munkálat megismertetésére. Ilyen: a pokolbeli kinok bicskája, a harag cintmasinája, a kétségbeesés bunkós botja, a hűtlenségnek fekete posztója, az ártatlanságnak patyolatlepedője, a szív hordájának csapraütője, a hűség acéllánca, az ököl buzogánya, a feledés sötét zsákja, a fölhevülés gyors taljágája stb. ezek, s ilyfélék a virágok, melyekkel egy hósköltemény díszeskedik! s ezeket költész úr saját személyében adja elő! (Poór Jenő, 1844)

1. Milyen normát, kritikai elvárást kér számon az A-val jelölt részlet szerzője (Nádaskay Lajos) A helység kalapácsán? Mi a felfogása az irodalom céljáról? Mi az elképzelése a „népről”? (Egy-egy kérdésre egy-egy mondatban feleljen!)

2. A kritika, az értelmezés az irodalomelmélet egy modern képviselője szerint mindig vakság és belátás egysége, ahol a kritikust mindig valamiféle csőlátás, vakság teszi képessé bizonyos dolgok meglátására, és bizonyos meglátások, észrevételek szemléleti, sajátosságok teszik vakká más dolgok meglátására. Az alábbiakban soroljon fel három jelenséget, tény, összefüggést, amit a B szöveg szerzője (Poór Jenő) figyelmesen észrevesz, meglát:

- a)
- b)
- c)

S Petőfi művének két olyan sajátosságát, célját, összefüggését, amely iránt a kritikus vak:

- a)
- b)

V. Kosztolányi Dezső: A szegény kisgyermek panasza

Az iskolában hatvanan vagyunk

Az iskolában hatvanan vagyunk.

Szilaj legénykék. Picik és nagyok
s e hatvan ember furcsa zavarában
a sok között most én is egy vagyok.
Ez más, mint otthon. Festékszag, padok,
a fekete táblácska és a kréta,
a szivacs hideg, vizes illata,
az udvaron a szilfa vén árnyéka,
s a kapunál – az arcom nézi tán? –
egy idegen és merev tulipán.

Ez más, mint otthon. Bús komédia,
lélekzet-visszafojtva, félve nézem,
hatvan picike fej egyszerre int,
s egyszerre pislant százhusz kis verébszem.

Hatvan picike, fürgé szív dobog,
hatvan kis ember, mennyi sok gyerek.
Amerre nézek, mint egy rengeteg,
kezek, kezek és újra csak kezek.
Mint kócbabácskák a török bazárba,
egy hús terembe csendesen bezárva,
az orruk, a fülük, mint az anyém
s a feje is olyan mindenkinek.
Mivégre ez a sok fej, kéz, fül, orr,
sokszor csodálva kérdezem: minek?

1910

Feladatok

1. Melyik ismétléssel is kiemelt mondat jelzi, hogy a beszélő, a kisgyerek számára az iskola szokatlan, sokkó-
ló élmény? A tárgyi környezet leírásának mely jelzői fejezik meg ki a kisfiú közérzetét? Milyen ez a közérzet?
2. Mi jellemzi az iskolatársak leírását?
3. Mi az ismétlődéseknek, különösen a számnevek ismétlődésének a szerepe, jelentése a versben? Hogyan
függenek össze az ismétléssel való kiemelések a kisfiú otthoni és iskolai pozíciója közötti különbséggel? Mi-
lyen megdöbbentő tapasztalattal szembesül a beszélő?
4. A gyermeki szerep és látószög milyen egyáltalán nem gyermeki kérdés feltevéséhez juttatja el a vers be-
szélőjét? Ne egyszerű idézéssel, hanem a felmerülő kérdés átfogalmazásával válaszoljon erre a kérdésre!
5. A fenti négy kérdés megválaszolása után, a válaszokat beépítve készítsen rövid – mintegy 150 szavas –
értelmezést a versről!
6. Soroljon fel Kosztolányitól még két, más magyar szerzőtől pedig további három olyan verses vagy próza
művet, melyben a gyermekmotivum, a gyermeki szemlélet meghatározó szerepet játszik! (Példái ne A szegény
kisgyermek panaszai kötetből származzanak!)

VI. Kosztolányi Dezső: A szó hatalma – a szövegkohézió

Mindig tudtam, hogy a szóban sátáni erő lappang, s beszélni annyi, mint cselekedni. De az ember foly-
ton tanul.

Évekkel ezelőtt összekaptam egy vidéki rokonommal, egy hatvanéves öregúrral. Jámbor, kedves, sze-
retetre méltó lélek ő. Egész életében nem sok vizet zavart. Inkább a bor iránt érdeklődött. Kártyázott, va-
dászgatott, pipázott.

De amikor öltre mentünk, az ő önrzete is fölágaskodott, az anyém is. Csúnya dolgokat vagdosott a fe-
jemhez. Én sem maradtam adós. Végül azt kiáltottam oda, hogy tanulatlan és műveletlen.

Ezt tüstént megbántam. Később ő is megbánta sokkal borsosabb sértéseit. Mind a ketten megkövettük
egymást. Azóta szent közöttünk a béke.

Minap meglátogattam a lakásán. Nem volt otthon. Lámpát gyújtottam, nézegettem a környezetét: a
csizmáit, vadászfegyvereit, a dohányoszitáit, a pipáit.

Az asztalnál – nem kis meglepetésemre – egy könyv volt nyitva, egy francia nyelvtan. Mellette füzet,
már majdnem teljesen teleírva gyakorlatokkal. Franciául tanult. Megállapítottam, hogy rövidesen a szó-
váltásunk után foganhatott meg végzetes elhatározása.

Bevallom, a szédület fogott el.

Franciául tanult itt a tanyán, ahol egy lélek sem érti őt, a libák és a kocák között, öreg fővel, csak azért,
hogy többé senki se lobbanthassa szemére, amit én, hogy műveletlen.

Mit tegyek? Lebeszéljem? A passé défini-nél tart. Visszatartsam? Már késő. Ha isten élteti, néhány év
múlva befejezi a nyelvtant, és úgy fog koporsóba kerülni, hogy tud franciául.

Mindaz pedig két szó miatt, egy szó miatt. Az élet dermesztő.

Feladatok

1. Jelöljön be és az alábbiakban nevezzen meg öt, a fenti szövegben található – különálló mondatokat
összekötő – grammatikai kapcsolóelemet! A kapcsolóelemek legalább három különböző típus képviseljenek,
nem elegendő öt példa egyetlen kapcsolóelem-fajtára!
2. Emelje ki a szöveg két kulcsszavát, s e két kulcsszó köré rendezve ábrázolja a szöveg témahálózatát!

VII. Bodor Ádám: Az albérlő

A csónak nem fért be a kapun, ezért a bizottság combig érő vízben, gyalogosan gázolt be az udvarra. A
jól megépített betonház és az alacsony nyári konyha között, mint valami kis szorosban, hordók és ládák
rekedtek meg.

– Konzervgyári hordók – mondta az egyik bizottsági tag.

– Nézzünk csak körül – mondta a másik.

A betonház falán az ablakok szintjén húzódtott a barna iszapos csík, hajnalban még ott locsogott a folyó vize. De a nyári konyha rojtos kátránypapír fedele az ablakok magasságában végződött. A nyári konyha horpadt fala egészen barna volt, a nyári konyha falán nem volt iszapos csík.

A házigazda, amikor meglátta, hogy bizottság van az udvarán, alsónadrágban legázolt közéjük. Elrugdosták a lebegő hordókat, majd ketten kiemelték a nyári konyha ajtaját.

– Ez kicsoda? – kérdezte az egyik bizottsági tag, amikor a benn megrekedt vízzel egy pizsamába öltözött test ütődött a lábuknak.

– Az albérlő – mondta a házigazda, és kissé elvonta az útból egyik lábát. A többiek nadrágban és magas szárú gumicsizmában voltak.

– S a holmi odabenn?

– A holmi az enyém.

A kiborult kertajtó mögött a szilvafákon rongydarabok, sárrögök és mindenfélék ültek, mint odaseregelt madarak. Közöttük áttetsző függönyként szalma csüngött, akárcsak valami trópusi kis bisztró bejárata körül. Erről érkezett egy lány, kezében egy szál kolbásszal. Nem volt rajta semmi, hacsak nem valami ruhaféle a rászáradó szenny, ami most olyan mintázatot mutatott, mint a turistatérképek szintgörbéi. A bizottság felé tartott, mivel arrafelé sejteni lehetett egy utcát, és megállt, kezében az egy szál kolbásszal.

– Hová megy? – kérdezte az egyik bizottsági tag.

– Haza – mondta a lány.

A házigazda igazított az alsónadrágján, a kert felé kémlelt, de a lány egyedül érkezett.

– Ugyanis nem aludtam otthon – egészítette ki előbbi válaszát a lány.

Az egyik bizottsági tag levetette a köpenyét. Alatta pizsamakabát volt.

– Vegye magára – mondta.

– Nem fázom – mondta a lány, löcsbölve megkerülte az albérlőt és a bizottságot, és kigázolt az utcára.

– Megmoshattam volna neki a kolbászt – mondta készségesen a házigazda. – Van még egy darab kenyérem is.

– Azt is megmoshatta volna – mondta az egyik bizottsági tag.

– Hagyja – mondta a másik. – Jó, ha az ember kezében van valami. Ön talán éhes?

A másik bizottsági tag füzetet vett elő és jegyezni kezdett. – Siessünk, Balázs, hisz még csak az elején tartunk.

– Írjad – mondta a másik. – Kilenc hordó. A környéken, de különösképpen közelükben érezhető szag után majdnem bizonyos, hogy konzervgyári hordókról van szó.

– Tudna valami részleteket? – fordultak a házigazda felé.

– Nem, nincsenek részletek – mondta a házigazda, és közben a távozó lányt nézte, amint a hátára fölcsapódó lé fehér öblöket mos a szenny szintgörbéi közé. Aztán hozzátette:

Az albérlőm igen mélyen alvó ember volt.

Feladatok

1. Idézzük egy látszólag jelentéktelen, látszólag pusztán díszítő-leíró mondatot a novellából:

A nyári konyha horpadt fala egészen barna volt, a nyári konyha falán nem volt iszapos csík.

– Mit jelent az elbeszélés kontextusában ez a mondat, milyen többletjelentést vesz föl a megelőző mondatok nyomán?

– Később, a szövegben előrehaladva hol nyer ez a mondat új jelentőséget, jelentést, milyen eseményt magyaráz?

– A novellának melyik mondata kerekíti ki, teszi teljessé az adott, a cím által is kiemelt esemény magyarázatát? Idézzé a mondatot!

2. Soroljon föl három fontos dolgot, amit a novellából egyértelműen ki lehet következtetni, de egyértelmű módon nincs kimondva, nincs néven nevezve. Mindhárom következtetésének jelölje meg az alapját!

3. Tegyen fel két olyan kérdést, amelyet pusztán a novella szövege alapján nem lehet megválaszolni, pedig az „átlagolvasó” óhatatlanul föltenne!

4. Jellemezze 6–8 mondatban az elbeszélés stílusát! Mit hiányol és mit sokall a türelmetlen olvasó? A leírás és az elbeszélés stílusának különös aránytalanságaiból vonjon le következtetéseket a megjelenített világ (s különösen „a bizottság”) értékrendjére, sajátosságaira vonatkozóan! Figyelje meg például, milyen kérdéseket tesz fel s milyeneket nem tesz fel a bizottság! (Az egész válasz körülbelül 10 mondat, legfeljebb száz szó legyen!)

5. Adjon két új címet a novellának! Az egyik olyan legyen, ami kimondva nem szerepel a szövegben, de átfogóan jellemzi a körülményeket, a történéseket! A másik cím legyen egy, a novellában szereplő metaforikus vagy metaforikusan értelmezhető szó vagy szintagma! (Természetesen több jó megoldást is elfogadunk.)

VIII. Pro és kontra – a valóság-show

A) Az oktatás-nevelés mellett, ahol ma meglehetősen esélytelennek tűnik a kipróbált értékek melletti érvelés: a kultúra. A helyzet jellegzetes tüneteit mutatja a média, amelyből hiányzik a jó példa. Hírektől a filmekig, képregénytől a beszélgetős műsorig mindenütt szinte csak devianciával találkozunk. Az irodalom a közelmúltig – s talán ma is, csak alig akad, aki olvassa – tükrözte a világ bonyolultságát, jót s rosszat egyaránt. Elvezette az olvasót egy úton, amelyet bejárva az életére vonatkozó tanulságokkal is gazdagodott. A mostani műsorokból viszont hiányzik a katarzis lehetősége.

Miféle kultúrát kapjanak gyermekeink? Olyat, amely teremtő kedvű, szabad embereket nevel, nem pedig diktált igények kiszolgáltatottaitvá teszi őket? Olyat, amely nagyvonalúságot, méltóságot, tartást sugall, ahelyett, hogy kés vagy pisztoly előrántását tekintené egyedüli érvek azzal szemben, akivel nem értünk egyet? Sem az internet, sem a számítógép, sem a tévé nem ad választ ezekre a kérdésekre! Sőt többnyire rossz választ sugall. Helyette magunknak kell megtalálnunk a helyes választ.

Ejtsünk szót a társadalmi viták napirendjén lévő néhány témáról is. Az egyik a valóságosan álságos, kukkolós és beszélgetős műsorok kérdése. Mint szülők felelősséggel állíthatjuk, hogy az általuk reklámozott „értékrend” homlokegyenest ellenkezik minden olyan szemponttal, amelyekre egy normális, kiegyensúlyozott család majdani alapításához egy mai gyerekeknek szüksége lehet. Elfogadottá teszük ugyanis a más emberek magánszférájába történő leskelődést, leszoktatnak mások személyiségi jogainak a tiszteletben tartásáról. Kialakítják azt a tudatot, hogy a pénz a legfontosabb, bármit meg lehet (és kell) tenni, minden önfejelem nélkül.

A benmaradásért a közízlés határát súlyosan megsértő „játékosok” példája lealacsonyító, gyengíti, rombolja az ember önértékelését. Az önkontroll hiánya arra ad példát a jövő generációjának, hogy másokra való tekintet nélkül, bárkit legázolva érvényesítse magát. Mindez a normális emberi együttélés, a társadalom, a közösség felbomlása felé vezet. (Kérdés, etikus-e egyáltalán az ilyen műsor, nem veszélyeztet-e a benne részt vevők személyiségét – erről talán érdemes lenne pszichológusok véleményét hallani.)

B) Politika. Megint kettészakadt az ország. Hála istennek. Mert most nem ott szakadt el, mint korábban. Nem a szegfűk és narancsok háborúja ez most, hanem a big brotheresek és a valóvilágosok, a Szabcs-pártiak és a Majka-pártiak, az egészet utálók és az egészet imádók tábora között. És ez jó, mert ha sokféleképpen hasad ketté az ország, akkor az árkok már nem mélyülnek tovább, hanem temetődnek. Akkor végül valamiféle mozaik alakul ki, és a mozaikdarabok már legfeljebb csak nyüzsögnek, de nem háborúznak. Remek dolog az, hogy fideszes szomszédom, Erzsébet néni együtt drukkol Majkáért a szocikra szavazó Amálkával (félénnyi háborúskodás után most álltak először szóba egymással, és lettek újra jó barátok), és lángpallossal védik közösen a műsort mindenki ellen. És már eszükbe se jut, hogy arra a számásra gondoljanak, ami az elmúlt fél évben kettéhasította minden gondolatukat: hogy ki a kormány-párti és ki az ellenzéki. Micsoda gyógyulás, anyni hónapnyi heveny politikai láz és ostobaság után!

Igen, tudom, az úgynevezett tömegkultúrát fél évszázada sokan szapulják azért, mert a felelősségteljes polgárokat passzív fogyasztókká butítja. De nálunk, ahol a politika évtizedek óta rombolja a mindennapi emberi életet, az úgynevezett „életvilágot”, a mindennapi emberi kapcsolatokat, felüldülés és gyógyulás ez az ártatlan politikamentesség.

Remek, hogy anyni hónap vagy év sunyítás után most végre az emberek megmondták, megmondhatták, meg merték nyíltan és akár szenvedélyesen mondani a véleményüket. Vállalták magukat, az érzéseiket, a vonzalmaikat. Mert az Évikkal, Bálintokkal vagy Renatókkal kapcsolatban nem kellett lakatot tenni a szájukra, Fidesz-lakatot, SZDSZ-lakatot, MSZP-lakatot, amitől már száj- és agyzárat kaptak az elmúlt hónapokban.

[...]

Tíz (meg tizenkét) szerep keres egy szerzőt. Pirandello örömeiben foroghatott a sírjában. Mert itt tíz meg tizenkét fiatalember valóban kereste a szerzőt, kereste önmagát, kereste helyét a világban, helyét a többi ember között, kereste a szerepet, amelybe leginkább beleillett, keresett egy új nyelvet, egy új személyiséget. És próbált megismerni, elemezni, megérteni, értékelni másokat. Az önmegismerés, az önelemzés, az önkitejesítés, az önértékelés, az azonosságkeresés, és mások megismerésének páratlan iskolája volt ez a szereplők számára. Jó volna, ha divatot teremtettek volna ezzel. Mert úgy hiszem, az önismeret és az emberismeret meglehetősen hiánycikk a mai világban. Pedig érdemes volna odafigyelni az „Ismerd meg önmagad!”, „Légy hű önmagadhoz!” évezredes, évszázados parancsára.

Világvége. Sokan sópánkodtak, mondván, hogy ezzel a két műsorral már itt a világvége. Vagy legalábbis az emberi civilizáció vége. S ha még az sem, akkor a televíziózásnak mint az emberi kultúra eszközeként a vége. Mert a kultúrának lényege az, hogy megfogalmazza, megformálja, átlényegíti, értelmezi a világ eseményeit, dolgait. Ez a műsor pedig már képtelen erre, egyszerűen csak elénekelt lötytyinti az életet a maga nyers, formátlan, dadogó valóságában.

A sópánkodók ezúttal, azt hiszem, tévednek. Mert ez a tíz, illetve tizenkét emberi élet (a háttérben meghúzó megannyi little brother és operatőr segítségével) megszervezte, megformálta, értelmezte magát. Gazdagabban és hitelesebben, mint mondjuk a televíziós akciófilmek sokasága vagy egyik-másik vérszegény színházi dráma.

Feladat

Fent két, a valóságshow-król szóló szövegrészlet olvasható. 150 szóban a fenti cikkek egyikével vagy akár mindkettővel vitatkozva fejtsd ki a saját nézetét! Álláspontja kifejtése során használhatja, továbbfejlesztheti az önéhez közelebb álló szöveg érveit.

VAGY

Írjon 150 szóból álló olvasói válaszlevelet egy olyan napilapban megjelent szülői cikkre, olvasói levélre, amely azt fejti ki, hogy az adott szülő 12 éves fiának miért nem vesz számítógépet és miért nem létesít gyermeke számára Internet-elérhetőséget a géphez. A fordítottját is megteheti: ez esetben egy lelkes számítógép- és hálózatpárti szülőt igyekezzon olvasói levelében meggyőzni a házi számítógép és Internet-elérés káros voltáról! Levele címzettjét mindkét esetben hívják Nagy Gézának!

A Művészetek műveltségi területen vizsgált kompetenciák

A Művészetek műveltségterületen olyan kompetencianyalábokat (illetve e kompetenciák értékelésére alkalmas feladattípusokat) határozzuk meg, melyek bármely/mind-egyik, a hazai középfokú oktatásban elterjedt művészeti tantárgy tanulása során fejleszthetőek, ugyanakkor a 21. században jellegzetes esztétikai „fogyasztás” általánosságában is érvényesek.

A kompetencianyalábok voltaképpen a maguk komplexitásában érvényesülnek, valamennyi feladat (tétel) alkalmas arra, hogy ezek fejlettségét, műveltségét értékelni lehessen.

Az írásbeli feladatot értékelését segítő és egységesítő a kompetencianyalábok érvényesüléséről szerzett vizsgáztatói információk rögzítésére alkalmas – nem túl bonyolult – szabványos értékelő lap készül. (Az írás természetesen ábrákkal, vizuális jelekkel is kiegészíthető.)

I. kompetencianyaláb: az esztétikai befogadás érzékenysége, árnyaltsága és az erről való reflexív kommunikáció képessége

A vizsga megköveteli, hogy a jelölt számot adjon arról, az esztétikai alkotások, „művek” milyen befogadási csatornákon, miképp érintették meg. (Az önismeret és az önreflexió kapcsolódik a műismerethez.) A beszámoló szövegtani szempontból legyen szerkesztett, érvelő.

II. kompetencianyaláb: az összehasonlítás képessége

Két esztétikus jelenség hasonlóságainak és különbözőségeinek a felismerése s az erről való érzékletes szóbeli beszámolás képessége.

A vizsga megköveteli, hogy a jelölt számot adjon arról, milyen összehasonlítási szempontokat tud alkalmazni s melyeket „vállal fel” alkalmazásra. (Ezek lehetnek tanult, a műelemzésben sztenderd tartalmi és/vagy formai szempontok, de a jelölt érvényesíthet szuverén módon saját, főként az elemzett jelenségek körében releváns összehasonlítási szempontokat.) Az érzékletes szóbeli beszámoló tükrözze vissza az összehasonlítás algoritmusát, legyen érvelő, meggyőző, bizonyítékokat alkalmazó, a szempontok alkalmazásának sorrendje releváns logikát kövessen.

III. kompetencianyaláb: eredetiség a kifejezésben, az értékítéletben, a műalkotás (a „befejzetlen mű”) leolvasásában

A vizsga azt vizsgálja, hogy a jelölt – tanult ismereteivel, felelete „kulturáltságával” nem ellentétben – miképp képes sajátos, eredeti, személyiségére jellemző megállapításokat, értékítéleteket fogalmazni, ezek mellett miképp érvel.

IV. kompetenciayaláb: az ismeretek és ismeretforrások korrekt alkalmazásának képessége

E források tudatos megkülönböztetése – tanult ismeret és saját, eredeti meglátás, „fel-fedezés”, „érzés” összevetése, kombinációja esetén is – saját élmény, tapasztalat, vélekedés kifejtésétől. Fontos dolog, hogy a tanult tudás interiorizációja esetén is a jelölt meg tudja nevezni az ismeret forrását, szükség esetén kritikailag tudjon viszonyulni klasszikus műértelmezéshez is, de a hivatkozások elemi jelzése mellett (beleértve az idézőtechnikat is).

Feladattípusok a Művészetek műveltségterületi vizsgán

Írásbeli vizsga (esszé). Lehetséges feladatok:

1. Az adott/választott művészeti ág genezise, keletkezéstörténete, fejlődésének fontosabb szakaszai.
2. Az adott művészeti ág jelenségvilága, „üzenetei” ún. magas művészeti és ún. tömegkulturális (populáris) regiszterben – művek, jelenségek, motívumok összehasonlítása.
3. Az adott művészeti ág klasszikus korszaka(i), illetve nagy átalakulása(i).
4. Az adott művészeti ághoz tartozó (a hallgató vagy a vizsgabizottság által megjelölt) jelentős mű összevetése egy másik/bármely művészeti ághoz tartozó hasonló művel (a vizsgázó által választott szempontok alapján).
5. Mű és szerzője – biográfiai adatok és a mű összefüggései.
6. Klasszikus mester pályakezdése (tanulóévei, zsenyéi, beérkezése).
7. Régi műfaj modern megjelenési módja.
8. Színe és fonákja – ugyanarról tragikusan és szatírban.
9. Mellélőtt kritikák – klasszikus művek kortárs fogadtatása.
10. Mű és közönsége – a befogadástörténet néhány jeles „sztorija”

Szóbeli vizsga. A Művészetek vizsgatárgyból szerezhető érettségi pontoknak fontos eleme a szóbeli vizsga. Ez a vizsga nem törekszik művészetági komplexitásra – bár nem zárja ki azt. A középiskolák gyakorlatában bevált egyes művészeti tantárgyakhoz rendelt szóbeli érettségi feladatait tartjuk alkalmazhatónak, felidézhetőnek, mely feladatok egyszerre nyújtanak lehetőséget művészi interpretációk vagy kreatív kezdeményezések bemutatására (énekszám, vers, drámarészlet előadása, képzőművészeti portfólió bemutatása, modell utáni tanulmány készítése stb.), illetve az ezekhez fűzött elemző, a jelölt tanultságát is értékelni engedő interpretációra, értelmezésre, műelemzésre.

Jegyzet

(1) Egy lehetséges alternatíva a következő. A Földünk és környezetünk műveltségterületi anyag jól integrálható az Ember és társadalom, valamint az Ember és természet műveltségi területek anyagával. Ez nem azt jelenti, hogy ezt a műveltségi területet szétszedjük egy gazdaság- és egy természetföldrajzra, hanem integrált módon az egész hozzátartozik mind az Ember és társadalom, mind az Ember és természet műveltségi területhez. Ez nem okoz problémát, hiszen mindenki csak egy tárgyat választ.